

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

SİGARA HAKKINDA İKİ YAZMA RİSALE

ABDÜ'L-MELİK EL-İSÂMÎ'NİN

“RİSALE CELÎLE FÎ ŞURBÎ'D-DUHÂN”

ve

MUSTAFA B. ALİ EL-ÂMÂSÎ'NİN

“RİSALE FÎ TAHRÎMÎ'D-DUHÂN”

ADLI RİSALELERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nurettin Muhtar ACAR

BURSA 2010

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

SİGARA HAKKINDA İKİ YAZMA RİSALE

ABDÜ'L-MELİK EL-İSÂMÎ'NİN

“RİSALE CELÎLE FÎ ŞURBÎ'D-DUHÂN”

ve

MUSTAFA B. ALİ EL-ÂMÂSÎ'NİN

“RİSALE FÎ TAHRÎMÎ'D-DUHÂN”

ADLI RİSALELERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nurettin Muhtar ACAR

Danışman

Prof. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ

BURSA 2010

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı, İSLAM HUKUKU Bilim Dalı'nda numaralı Nurettin Muhtar ACAR'ın hazırladığı "SİGARANIN İSLAM DİNİNDEKİ HÜKMÜ" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı ~~20...~~ 2010 günü ~~10:00~~ - ~~10:20~~...saatleri arasında yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/~~başarısız~~) olduğuna (oybirliği/~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ
U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Üye
Prof. Dr. M. Emin AY
U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Üye
Doç. Dr. Recep CİCİ
U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

20.. / ~~07~~ / 2010

ÖZET

Yazar : Nurettin Muhtar ACAR
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : İslam Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : VIII + 134
Mezuniyet Tarihi : /.... /
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ

SİGARA HAKKINDA İKİ YAZMA RİSALE

ABDÜ'L-MELİK EL-İSAMÎ'NİN "RİSALE CELİLE FÎ ŞÜRBI'D-DUHAN"

ve

MUSTAFA B. ALİ EL-ÂMÂSÎ'NİN "RİSALE FÎ TAHRİMİ'D-DUHAN" ADLI RİSALELERİ

Çağımızda artık giderek zararları iyice anlaşılmaya başlayan sigara, İslam Dünyasına girişinin hemen ardından inceleme konusu yapılmış, dindeki hükmü ile ilgili olarak risaleler kaleme alınmıştır. Yazılan risalelerin önemli bir kısmı sigaranın yasak olduğu tezini işlemekle birlikte, bir hukuk terimi olarak "haram" hükmünü kullanma konusunda âlimler ortak bir kanaate varamamışlardır. Bu çalışmada, sigaranın hükmünün "haram" olduğunu ispat eden iki yazma risalenin edisyon kritiği yapılmıştır. Çalışmada kullanılan risalelerin altı farklı nüshasının edisyon kritiği yapılmıştır. Edisyon kritiği yapılan yazma risalelerin her biri bir harfle sembolize edilmiş, nüshalar arası farklılıklar bu sembolden hemen sonra belirtilmiştir. Yazma risaleler, titiz bir okuma sürecinden sonra bilgisayar ortamında yazılmış ve her bir yazma risalenin Türkçe tercümesi de yapılmıştır. Ayrıca risalelerin müelliflerinin hayatı ve ilmi kişilikleri hakkında da bilgi verilmiştir. Bu çalışmada, sigaranın hükmü konusunda kesin "haram" hükmü ispat edilirken, bilimsel verilere, İslam Hukukunun ana kaynak ve ilkelerine dayanılarak konu temellendirilmiştir. Yazma risalelerin müellifleri tarafından bilimsel usullere uygun olarak kullanılan bazı akli ve nakli delillerle birlikte, müelliflerin yaşadıkları döneme ait çarpıcı birtakım tıbbî tespitler ve görüşlerini ispat ederken kullandıkları çeşitli usul kaideleri de aynen aktarılmıştır. Böylece sigaranın İslam Coğrafyasına girdiği dönemlerden itibaren Müslüman ilim adamları tarafından inceleme konusu yapıldığı, çok erken dönemde sigaranın İslam Hukuku'ndaki hükmünün ortaya konması için yoğun bir çaba ve ilmî faaliyetin varlığı vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Sigara	İslam Coğrafyası	Risale	Haram
Din	İslam Hukuku	Bilimsel çalışma	Tez

ABSTRACT

Yazar : Nurettin Muhtar ACAR
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : İslam Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : VIII + 134
Mezuniyet Tarihi : /.... /
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ

TWO RISALA'S ABOUT SMOKING:

“RISALA JALILA FI SHURB AL-DUHAN of ABDULMALIK al- ISAMÎ

AND

“RISALA FI TAHRIM al- DUHAN of MUSTAFA b. ALİ al-ÂMÂSÎ”

In our age, the cigarette, which is well known the harmful effects after it enters into soon Islamic world, has been done a research subject and some treatises related to the rule in religion have been committed to paper. In this study, the edition review of two written treatises which provide that the cigarette is forbidden by religion has been done. The edition review of six various documents of treatises used in the study has been done. The each one of written treatises whose edition review was done has been symbolized by a letter and the differences between documents have been remarked after these soon symbols. Also, the information about the scientific persons and life of author of treatises has been given. The authors of written treatises done edition review provide the cigarette forbidden by religion and furthermore, the authors have grounded their opinions on the basis of the main reserve and principles of Islamic legal and scientific data. The various methods and rules used by providing the opinions and striking medical determinations belonging of the period in which the authors live have been entirely transferred with some mental and transport proofs based on scientific methods by the authors of written treatises. Thus, It has been stressed the presence of scientific action and an intense effort to bring up rule in Islamic legal of cigarette, in early period that the cigarette has been a research subject by Islamic scientists as from the cigarette entered into Islamic geography.

Key Words

Cigarette Islamic geography Risala Forbidden
Religion Islamic legal Scientific action Treatise

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, sigaranın İslam Hukukundaki hükmü ile ilgili olarak yazılmış olan iki risalenin edisyon kritiği yapılmış ve sigaranın hükmüyle ilgili olarak risalelerin müelliflerinin kanaatleri ve vardıkları sonuçlar gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Modern bilim, sigaranın insanlık için ciddi bir tehdit ve son derece zararlı bir madde olduğu gerçeğini artık çok kesin bir dille ifade etmektedir. Öyle ki artık bazı toplumlar bu zararlı alışkanlığı, tedavi edilmesi gereken ciddi bir hastalık olarak değerlendirmekte, sigara kullanımının önüne geçebilmek için çeşitli kanunî düzenlemeleri art arda hayata geçirmektedirler. Bu yaklaşım ve hassasiyet, sigaranın İslam Coğrafyasına girişinin hemen ardından, İslam Hukukçuları tarafından da sergilenmiş ve çok erken dönemde konu ile ilgili eserler kaleme alınmıştır. Sigaranın hükmü ile ilgili olarak yazılmış olan eserlerin büyük çoğunluğu, sigaranın kullanımını yasaklayan eserlerdir. Ancak bu yasaklayış, çeşitli nedenlerle dini bir terim olarak “haram” hükmünü ifade noktasında ortak bir sonuca varamamıştır. Haram hükmü yanında “mekruh”, “harama yakın mekruh” gibi ifadeler sigaranın hükmü ile ilgili olarak kaynaklarda yer almıştır. Ancak bugün ulaştığımız veriler, modern tıbbın sunduğu imkânlar çok net olarak sigaranın insanlık için ciddi bir tehdit olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Yani modern bilim nezdinde sigaranın hükmü kesin ve nettir. Bu hüküm de hiç itirazsız “yasak” hükmüdür. Aslında İslam Hukuku açısından da hüküm bir anlamda net olmakla birlikte, usul ve yöntem farklılıkları, kesin haram hükmünün ortak kanaat olarak ifade edilmesini engellemiştir.

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden risalelerin mevcut nüshalarının tamamına ulaşılmış ve bu çerçevede altı farklı nüshaya dayanılarak, bu nüshaların edisyon kritiği yapılmıştır. Kültür Bakanlığınca gerçekleştirilen ve araştırmacıların hizmetine sunulan çok önemli bir hizmeti de burada ifade edip, emeği geçen herkese teşekkür etmek isterim.

Kültür Bakanlığının Türkiye yazmalarını dijital ortama aktarmış olması, yazmaların ulaşılabilir olması, gerekli ödeme yapıldığı takdirde nüshasının dijital ortamda sunuluyor olması, araştırmacılar açısından gerçekten çok önemli bir hizmettir. Yazma eserlerin görüntülerinin dijital ortama aktarımının tamamlanması durumunda bu önemli kültür hazinesinin bilimsel araştırmalara çok değerli katkıları olacağı açıktır.

Bu arada sistemde kayıtlı olan eserlerin isimlerinin, içeriklerinin ve bu eserlerin müelliflerinin isimlerinin de yeniden bir uzman ekip tarafından gözden geçirilip, gerekli düzeltmelerin yapılması gerektiğini belirtmek isterim. Çünkü eserlerin arşiv kayıtları oluşturulurken yapılmış olan okuma hataları ya da yazım hataları, araştırmacıların esere ulaşmasını engellemektedir. Mesela bu çalışmada edisyon kritiği yapılan yazma risalelerden “Abdülmelik el-İsamî”nin yazma risalesinin bir nüshası tesadüfen bulunmuştur. Çünkü arşiv kaydı yapılırken müellifin adı “Abdülmelik el-Âfânî el Katın” olarak kaydedilmiştir. Bir araştırmacının müellif isminden hareketle bu eseri araması durumunda bu esere ulaşması imkânsızdır. Çünkü isim ve künye hatalı kaydedilmiştir. Eserlerin ulaşılabilir olması açısından benzer hatalı arşiv kayıtlarının düzeltilmesi önem arz etmektedir. Sigara ile ilgili yazma eserler konusunda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara bir kolaylık ve hizmet olması açısından, özel olarak Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde ve diğer bütün yazma eser kütüphanelerinde mevcut yazmaların bir listesi çalışmanın sonuna ek olarak konulmuştur.

Bu çalışmanın, İslam Toplumunun ilmî birikiminin gün yüzüne çıkmasına katkı sağlayacağını ümîd ederek, çalışma esnasında çok değerli katkıları, ufuk açıcı yönlendirmeleri ile ufkumu açan danışman hocam Prof. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ’a, fikirlerini ve ellerindeki kaynakları benimle paylaşan Doç. Dr. Recep CİCİ’ye, bu çalışmaya çok değerli katkıları olan değerli mesai arkadaşlarım Haseki Eğitim Merkezi Öğretmenlerine ve desteklerini hep yanımda gördüğüm aileme teşekkür ederim.

BURSA 2010

Nurettin Muhtar ACAR

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM YAZMA RİSALELERİN MÜELLİFLERİNİN HAYATI

I. MÜELLİFLERİN HAYATI	8
A. ABDÜLMELİK EL-İSÂMÎ (MOLLA İSAM).....	8
B. MUSTAFA B. ALİ EL-ÂMÂSÎ (AKDAĞI)	10
II. EDİSYON KRİTİĞİ YAPILAN RİSALELERİN NÜSHA ÖZELLİKLERİ.....	11
A. ABDÜLMELİK EL-İSÂMÎ'NİN "RİSALETÜN CELİLETÜN FÎ ŞURBİ'D-DUHÂN" ADLI RİSALESİ.....	11
B. MUSTAFA B. ALİ EL-ÂMÂSÎ'NİN "HÂZÂ KİTABÜN FÎ BAHS-İ HURMETİ'D-DUHÂN" ADLI RİSALESİ.....	12
III. EDİSYON KRİTİĞİ YAPILAN RİSALELERİN TERCÜMELERİ.....	14
A. ABDÜLMELİK EL-İSÂMÎ'NİN "RİSALETÜN CELİLETÜN FÎ ŞURBİ'D-DUHÂN" ADLI RİSALESİNİN TERCÜMESİ.....	14
B. MUSTAFA B. ALİ EL-ÂMÂSÎ'NİN "HÂZÂ KİTABÜN FÎ BAHS-İ HURMETİ'D-DUHÂN" ADLI RİSALESİNİN TERCÜMESİ.....	34
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	47
KAYNAKLAR.....	51
EKLER.....	53
SİGARAYLA İLGİLİ YAZMA ESERLER VE BULUNDUKLARI YERLER.....	53
SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN SİGARAYLA İLGİLİ YAZMA ESERLER.....	67
ÖZGEÇMİŞ.....	71

İKİNCİ BÖLÜM RİSALELERİN TAHKİKİ METİNLERİ

ARAPÇA FİHRİST.....	74
YAZMA RİSALELERİN BAŞLANGIÇ VE BİTİŞ SAYFALARI.....	76
ABDÜLMELİK EL-İSÂMÎ VE RİSALESİ.....	87
MUSTAFA B. ALİ EL-ÂMÂSÎ VE RİSALESİ.....	114

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.tz.	Adı Geçen Tez
a.y.	Aynı yer
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
m.	Miladî
mad.	Madde
nşr.	Neşreden
nu.	Numara
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
sy.	Sayı
thk.	Tahkik eden
ts.	Basım tarihi yok
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
vr.	Varak
vs.	Vesaire
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

Tütünün ana vatanının neresi olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, Amerika'nın tütünün anavatanı olduğu görüşü ağırlıklı olarak paylaşılan görüştür. Anavatanı neresi olursa olsun, tütünün dünyaca tanınması, Amerika Kıtasının keşfi ile Avrupa'ya getirilmesinden sonra olmuştur.¹ Kristof Kolomb ve arkadaşları San Salvador adasına ayak bastığı zaman, ada yerlilerinin ağız ve burunlarından dumanların çıktığını görmüşler ve bu dumanların kaynağının da kurutulmuş tütün yaprağı olduğunu öğrenmişlerdir. Kristof Kolomb, yerlilerin tütünü ağızda çiğneyerek, pipo içimine benzer bir sistemle tütürerek ve buruna çekerek kullandıklarını görmüştür.² Bu tarihte tütün henüz Avrupa'da tanınmıyordu. Kristof Kolomb Santa Domingo adasında yaşayan yerlilerin tütün içtikleri ve "Tobacco" diye adlandırdıkları saz borusuna nisbetle tütün bitkisine "Tobacco" demiş ve bu isimlendirme zamanla bütün Avrupa'da yaygınlaşmıştır.³ Daha sonra Amerika'ya seyahatlerde bulunan Portakiz'li ve İspanyol gemiciler de yerliler gibi tütün içmişler ve tiryakisi olmuşlardır.⁴ Dönüşlerinde de tütün bitkisini Avrupa'ya getirmişlerdir. Böylece gemilerin iki kıta arasında gidip gelmesi suretiyle İspanya, Portekiz ve diğer Avrupa Ülkeleri tütünü ve tütün içme âdetini tanımışlardır.⁵ Avrupa'da önce İspanya ve Portekiz'e gelen tütün daha sonra Brezilya'dan Fransa'ya gelmiştir. 1559 yılında Portekiz'in başkenti Lizbon'da Fransa'nın elçisi olarak bulunan Jean Nicot de Villemain, Lizbon'da gördüğü tütünü dikmiş ve bunun yapraklarının yakılıp, dumanının tütürülmesi, kurutulmuş yaprakların ufalanıp burna çekilmesinin öksürüğe, astıma, baş ağrısına, mide hastalıkları ve kadın hastalıklarına iyi geldiğinden bahisle Fransız Kraliçesi Catherine de Médici'e

¹ <http://www.tutunbirligi.com/TütünRehberi/TütününTarihi/tabid/68/Default.aspx> (15 Mayıs 2010)

² Borio, Gene; "The Tobacco Timeline"; http://www.tobacco.org/resources/history/Tobacco_History.html (09 Mayıs 2010); Borio, Gene; "The History of Tobacco Part I"; <http://historian.org/bysubject/tobacco1.htm> (09 Mayıs 2010)

³ <http://islamicpm.alafdal.net/montada-f2/topic-t188.htm> (10 Mayıs 2010)

⁴ <http://www.tutunbirligi.com/TütünRehberi/TütününTarihi/tabid/68/Default.aspx> (15 Mayıs 2010)

⁵ <http://www.tutunbirligi.com/TütünRehberi/TütününTarihi/tabid/68/Default.aspx> (15 Mayıs 2010)

sunmuştur.⁶ Daha sonra Jean Nicot'un bu bitkiye gösterdiği ilgiye izafeten tütün bitkisine "Nicotiana" ve 1828'de bulunan tütündeki alkoloide de "Nicotin" ismi verilmiştir.⁷ Zamanla tütün tüketiminin giderek artış göstermesi üzerine, İspanya, Portekiz, İngiltere ve Fransa, Amerika'daki sömürgelerde tütün üretimi yaparak, tütün ticaretinden gelir sağlama yoluna gitmişlerdir. Bu şekilde ihtiyaç olan tütünü Amerika'dan getirmenin yanında, tütün üretimi Avrupa'nın güney doğusundaki ülkelerden iç ülkelere ve sahilten Akdeniz'e ve Kuzey Avrupa'ya doğru yayılmıştır. Macellan tütünü Filipin adalarına, Portekiz'liler Hindistan, Japonya ve Çin gibi doğu ülkelerine götürmüşlerdir.⁸ Tütün, önceleri ibadetlerde kullanılan bir bitki iken, zamanla şifa verici bir ilaç, nihayet keyif verici ve alışkanlık yapıcı bir ihtiyaç maddesi olarak dünyaya yayılmıştır.

Tütünün keyif verici olarak kullanılmaya başlanmasından sonra, tüketimi de hızla artmıştır. Zamanla tütüne yapılan harcamalar fuzulî bir harcama olarak kabul edilmiş ve sağlığa zararlı olduğu ileri sürülerek ülkelerde çeşitli yasaklar getirilmiştir. 1575'te İspanya ve Amerikan kiliselerinde tütün kullanılması yasaklanmış, 1603'te İngiltere'de Kral I. Jacques tütün kullanımına karşı mücadele etmiş, 1620'de Japonya'da tütün içme yasağı getirilmiş, 1652'de Almanya-Bavyera'da tütün kullanımı yasaklanmış, 1653'te Saksonya ve Avusturya'da tütün içilmesine karşı bir takım eylemler yapılmıştır. 1634 yılında Rusya'da, 1657 yılında İsviçre'de tütüne yasaklar konmuştur. Tütün kullanılmasına karşı konulan yasaklama ve ölüm cezaları, çok sayıda insanın ölümüne sebep olmuş, buna rağmen insanlar tütün kullanmaya devam etmiştir.⁹

Tütün Türkiye'ye 1601-1605 yılları arasında İngiliz, Venedik ve İspanyol gemici ve tacirleri tarafından, İstanbul yolu ile gelmiştir. Böylece tütün Avrupa'ya gelişinden 50 yıl sonra yurdumuzda kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, tütün tarımının ne zaman başladığı konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte, tütün tohumunun

⁶ U.S. Army Medical Department Walter Reed Army Medical Center "Brief History of Tobacco Use and Abuse"; <http://www.wramc.amedd.army.mil/Patients/diseases/wh/c7/Pages/s5.aspx> (09 Mayıs 2010); <http://www.nosmoke.20m.com/r1/1.htm> (10 Mayıs 2010) Ayrıca Bkz: Théma Larousse, I-VI, Milliyet Gazetecilik A.Ş., İstanbul 1994, IV, 470.

⁷ Addison, Thomas E.; "A Chronology of Tobacco in The Civilized World"; <http://mindfully.org/Industry/Tobacco-ChronologyJull98.htm> (09 Mayıs 2010); Ayrıca Bkz: Hayat Ansiklopedisi, I- VII, Hayat Yayınları, İstanbul 1961, VI, 3175- 3176.

⁸ http://www.tutuneksper.org.tr/tutunce/dunyada/genel_tarihce.htm (15 Mayıs 2010)

⁹ http://www.tutuneksper.org.tr/tutunce/dunyada/genel_tarihce.htm (15 Mayıs 2010)

Rumeli’li tüccarlar tarafından Avrupa’dan getirildiği ve ilk tütün tarımının Makedonya, Yenice ve Kırcalı’de başladığı ifade edilir.¹⁰ Tütün kullanımının artması üzerine diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de lehte ve aleyhte fikirler ortaya çıkmıştır. Bazı din adamları tütün içme âdetinin, dinen sakıncalı olduğunu, hatta haram sayılabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bunun üzerine Sultan I. Ahmed tarafından tütün içme yasağı getirilmiştir.¹¹ Tütün 1678 yılına kadar serbest bir şekilde ithal ediliyordu. Daha sonra II. Süleyman¹² zamanında Yenice ve Kırcalı’de üretilip İstanbul’a getirilen tütünlerden 8-10 akçe gümrük resmi alınmaya başlanmıştır. Zamanla bu işler emaneten yaptırılmıştır. Bundan sonra da bu vergiler artırılmış, hem alandan, hem de satandan vergi alınmaya başlanmıştır. Satandan 12 akçe alandan 8 akçe gümrük resmi alınması kararlaştırılmıştır. 1686 yılında gümrük vergisinin dışında tütün satandan alınan vergi, “resm-i duhân gümrüğü” adı ile 16 akçeye çıkarılmıştır. Bu vergi alma işi 1698 yılında 55 yük akçe karşılığı ihale edilmiştir.¹³ Çeşitli düzenleme ve değişikliklerle 1872 yılına gelinmiştir. 1872 yılında ilk devlet inhisarı kurulmuş ve tütünlerin çıkış noktasından vergi alınması kararlaştırılmıştır. Tütün satma ve inhisarı işletme hakkı, iki Rum bankerine 3500 altın mukabilinde satılmış, altı ay sonra da feshedilerek 1873 yılında yeni bazı düzenlemeler de yapılarak “İdare-i İnhisariye-i Duhân” adıyla bir teşkilat kurulmuştur.¹⁴ Cumhuriyet’e kadar üretilen tütünlerden çeşitli miktarlarda vergiler alınmış, bu vergiler bazen kalitesine göre, bazen kilo başına standart olarak, bazen yörelere göre değişiklik gösteren vergiler şeklinde olmuştur.¹⁵ 1923 yılında I. İktisat Kongresinde Reji Şirketi’nin kapatılması kararlaştırılmıştır. 26 Şubat 1923 tarihli 558 sayılı kanunla, iç tüketim için tütün satın alınması, işletilmesi, sigara imali ve satılması, tütüne ait işlerin kanunlarla hükümet tarafından yürütülmesi kabul edilmiştir. Bu kanun gereği İnhisarlar İdaresi 1 Mart 1923’ten itibaren Devlet İnhisarı şekline gelmiştir.

¹⁰ <http://www.tutunbirliigi.com/TütünRehberi/TütününTarihi/tabid/68/Default.aspx> (15 Mayıs 2010)

¹¹ Sapan, H. (1997) “Türk Tütününde Fiyatlandırma Politikası” (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss.11-15.

<http://www.tutuneksper.org.tr/tutunce/turkiye/turkiyede%20tutunun%20tarihcesi.htm> (01 Ocak.2010)

¹² II. Süleyman, 8 Ağustos 1648 yılında, akli dengesi bozuk olduğu için tahttan indirilen Sultan İbrahim’in oğludur. 15 Nisan 1642 yılında dünyaya gelmiştir. Annesi Safiha Dilâşub Valide Sultandır. Tahta çıktığında 45 yaşında olan II. Süleyman, 3 yıl 7 ay padişahlık yaptıktan sonra, 22 Haziran 1691 yılında vefat etmiştir. (Geniş bilgi için Bkz: <http://www.hanedan.org/c/p.asp?pid=20>) (15 Mayıs 2010)

¹³ http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/ozkul.pdf (15 Mayıs 2010)

¹⁴ http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/ozkul.pdf (15 Mayıs 2010)

¹⁵ http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/ozkul.pdf (15 Mayıs 2010)

1923'te Türkiye'de sigara fabrikaları kurulmuştur. 26 Şubat 1926'da hükümete verilen yetki süresi uzatılmıştır. 1926 tarih ve 907 sayılı kanunla yabancı ülkelere gelen yaprak sigara, kıyılmış tütün, sigara, enfiye, puro v.b ithali ve ülke içinde sattırılması Devlet İnhisarına geçmiştir. Böylece ülkemizde uzun yıllar sürecek olan tütünde devlet tekeli resmen başlamıştır. Bu tarihten sonra Türkiye'deki tütün tekeli üzerinde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 5 Haziran 1930 tarihinde çıkarılan 1701 sayılı tütün inhisarı kanunu ile tütün tarımı, işlenmesi, nakli, ticareti ve fabrikasyon safhalarının düzenlenmesi yoluna gidilmiştir.¹⁶ Bu düzenlemelerin yeterli olmadığı görülmüş ve 10 Haziran 1938 tarihinde 3437 sayılı “Tütün ve Tütün İnhisarı Kanunu” kabul edilerek 26 Ekim 1938 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.¹⁷

Çok hızlı bir şekilde ticari hayatın içine giren ve yaygın olarak kullanılmaya başlanan sigaranın zamanla öldürücü bir zehir olduğu fark edilmiştir. Beyin tümörlerinin %99'u, beyin kanamalarının %85'i, akciğer kanserlerinin %90'ı, gırtlak kanserlerinin %99'u sigara kaynaklıdır. Dünya Sağlık Örgütü istatistiklerine göre dünyada en çok rastlanan ve en çok ölüme yol açan nedenler arasında ilk sırayı akciğer kanseri almaktadır.¹⁸ Bir başka araştırmaya göre akciğer kanserlerinin %85'i, kronik bronşitin %75'i, çeşitli kalp rahatsızlıklarının %25'i sigaradan kaynaklanmaktadır.¹⁹ Tütün dumanında 4000'den fazla kimyasal zararlı madde vardır.²⁰ Tütünün içinde doğal olarak bulunan ve en az eroin ve kokain kadar bağımlılık yapan “Nikotin” bir uyuşturucudur. Kalbi, damarları, hormonal sistemi, metabolizmayı ve beyni etkileyen Nikotin, bağımlılığın da en büyük etkenidir.²¹ Sigara içilmesi durumunda 7 saniye gibi kısa bir sürede beyne ulaşan Nikotin, geçici bir rahatlık ve sakinlik hissi sağlıyormuş gibi görünse de zamanla her defasında daha çok Nikotin isteğini tetikler ve sigara

¹⁶ http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/ozkul.pdf (15 Mayıs 2010)

¹⁷ Hikmet Sapan, “Türk Tütününde Fiyatlandırma Politikası” (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, ss.11-15;

¹⁸ Sigaranın neden olduğu sağlık problemleri ile ilgili olarak Bkz: http://www.toraks.org.tr/kisokulu3-ppt-pdf/Celal_Karikaya.pdf (29 Mayıs 2010); <http://ssuk.org.tr/admin/uploaded/tutun.pdf> (29 Mayıs 2010); http://www.toraks.org.tr/10_kongre_kurs/pdf/465_476_Tutun_Sagligina_Etkileri.pdf (29 Mayıs 2010); <http://www.iuonkolojiensitüsü.org/pdf/halk/Sigara.pdf> (29 Mayıs 2010)

¹⁹ <http://www.ctf.edu.tr/stek/pdfs/64/6404.pdf> (30 Mayıs 2010); http://www.baskent-ist.edu.tr/HastalarIcinBilgiler/sigara_ve_zararlari.pdf (30 Mayıs 2010)

²⁰ <http://www.tapdk.gov.tr/tutunalkontrol/Sigaranin%20Zararlari%20Hakkinda%20Bilgi%20Notu,%200Sağlık%20Bakanlığı.pdf> (30 Mayıs 2010)

²¹ <http://www.ctf.edu.tr/stek/pdfs/64/6404.pdf> (30 Mayıs 2010);

içenler tehlikenin farkına varmadan bilinçsizce daha çok sigara içmeye devam ederler.²² Çünkü bu süreçte vücut mutluluk hormonu da denilen “Endorfin” salgılar. Normalde beyin tarafından otomatik olarak salgılanan bu hormon, tiryakilerde “manuel” hale gelir,²³ tiryakiler de her defasında aynı duyguları yaşamak için yeniden sigara yakarlar. Tütün kullanımı ile kanser arasındaki ilişki öncelikle akciğer kanseri ile ilişki şeklinde ortaya konmuştur. Tütün – kanser konusundaki en güçlü ilişki akciğer kanseri ile ilgili olmakla birlikte, tütün kullanımının akciğer kanserinden başka çok sayıda kanserin oluşunda da rolü vardır. Bu kanserlerin bazıları solunum sistemi, ağız içi gibi sigara dumanının doğrudan temas ettiği organlar olurken, bazı kanser türleri sigara dumanı ile teması olmayan organlarda meydana gelmektedir. Tütün dumanı içinde bulunan katran, kansere sebep olması bakımından en önemli maddedir. Ayrıca tütün yandığı zaman ortaya çıkan ve sayısı binlerle ifade edilen maddeler arasında kansere neden olan başka etkenler de söz konusudur. Bu maddeler kan dolaşımı ile vücuda yayılmakta ve çeşitli organlarda kansere yol açmaktadır.²⁴ Direkt ölümlerle sonlanmayan yaklaşık 50 kadar kronik hastalık yanında sigara 20’ye yakın ölümcül hastalıkla ilişkilidir.²⁵

Çağımızda artık giderek zararları iyice anlaşılmaya başlayan sigara, İslam Dünyasına girişinin hemen ardından inceleme konusu yapılmış, dindeki hükmü ile ilgili olarak risaleler kaleme alınmıştır. Yazılan risalelerin önemli bir kısmı sigaranın yasak olduğu tezini işlemekle birlikte, bir hukuk terimi olarak “haram” hükmünü kullanma konusunda âlimler ortak bir kanaate varamamışlardır. Haram hükmünü ifade eden âlimler diğerleri yanında azınlıkta kalmışlardır. Bu kesinlikle sigaranın dinî açıdan sakınca içermeyen bir madde olduğu anlamına da gelmemektedir. Aksine yasak konusunda neredeyse bir ortak kanaat oluşmakla birlikte, “ne kadar yasak” olduğu konusunda farklı kanaatler ortaya konulmuştur. Konuyla ilgilenenlerin farklı kanaatlere varmış olmaları da sadece metottan kaynaklanan bir farklı sonuçtur.

²² http://www.baskent-ist.edu.tr/HastalarIcinBilgiler/sigara_ve_zararlari.pdf (30 Mayıs 2010);

²³ <http://www.sigaraylasavasanlar.net/Sigara-kitap.pdf> (30 Mayıs 2010)

²⁴ Tütün kullanımına bağlı kanser türleri ile ilgili olarak Bkz: <http://ssuk.org.tr/admin/uploaded/tutun.pdf> (29 Mayıs 2010)

²⁵ http://www.toraks.org.tr/10_kongre_kurs/pdf/465_476_Tutun_Sagligina_Etkileri.pdf (29 Mayıs 2010)

Sigarayla ilgili olarak risale yazan âlimler içerisinde - yararlı olduğunu söyleyen birkaç cılız ses dışında- onun dînî açıdan hiçbir sakınca içermeyen, mubah bir madde olduğunu söyleyen yoktur. Tam aksine bu konuda eser kaleme alan âlimlerin hepsi sigarayı sakıncalı bulmuşlar, kullanılmaması gereken bir madde olarak değerlendirmişlerdir. Kesin yasak hükmünü verememiş olmalarının arkasındaki sebep – araştırmalardan ortaya çıktığına göre- bu maddeyle ilgili olarak Kur’an ve Sünnet’te bir nass bulamamış olmalarıdır. Bunun doğal sonucu olarak da haram hükmü yerine “mekruh” ya da “harama yakın mekruh” hükmünü ifade etmişlerdir.

Bu çalışmada, sigaranın hükmünün “haram” olduğunu ispat etmeye çalışan – doğrusu bunu önemli ölçüde de başarmış olan- iki yazma risalenin edisyon kritiği yapılmıştır. Sigaranın haram olduğu tezini en açık ve net bir biçimde ifade ediyor olmaları açısından, çalışmada kullanılan yazma risalelerin gün yüzüne çıkarılması büyük önem arz etmekteydi. Daha araştırmamanın hemen başında, sigaranın haram olduğu tezini savunan yazma eserlerin, aslında düşünülenenden çok fazla olduğu gerçeği hemen fark edilmiş ve bu yazmaların tamamının böyle bir çalışmada değerlendirilmesinin imkânsızlığından hareketle yazmaların sayısı sınırlandırılmıştır. Sınırlandırma tercihinde etken olan bir başka gerçek de yazma tahkiki çalışmasının araştırmacıya getirdiği kaçınılmaz maddî yüküdür. Eserlerin tespit edilmesi, tespit edilen yazmaların filmlerinin ya da DVD’lerinin elde edilmesi, hem zaman açısından hem de maddî açıdan araştırmacıların henüz çalışmalarının ilk başlarında karşılaştıkları en önemli problemlerdir.

Tezin konusunu teşkil eden risalelerin altı farklı nüshasının edisyon kritiği yapılmıştır. Edisyon kritiği yapılan yazma risalelerin her biri bir harfle sembolize edilmiş, nüshalar arası farklılıklar bu sembolden hemen sonra belirtilmiştir. Yazma risaleler, titiz bir okuma sürecinden sonra bilgisayar ortamında yazılmış ve her bir yazma risalenin Türkçe tercümesi de yapılmıştır.

Risalelerin müellifleri tarafından, sigaranın hükmü konusunda kesin “haram” hükmü ispat edilirken, bilimsel verilere, İslam Hukuku’nun ana kaynak ve ilkelerine dayanılarak konu temellendirilmiştir. Yazma risalelerin müellifleri tarafından bilimsel

usullere uygun olarak kullanılan bazı aklî ve naklî deliller, müelliflerin yaşadıkları döneme ait çarpıcı birtakım tıbbî veriler ve hipotezlerini dayandırdıkları bazı usul kaideleri de aynen aktarılmıştır. Böylece sigaranın İslam Coğrafyasına girdiği dönemlerden itibaren Müslüman ilim adamları tarafından inceleme konusu yapıldığı, çok erken dönemlerde sigaranın İslam Hukuku'ndaki hükmünün ortaya konması için yoğun bir çaba ve ilmî faaliyetin varlığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Aslında bu kadar yoğun ilmî faaliyete rağmen sigarayla ilgili “haram” hükmü konusunda ortak kanaatin bir türlü ifade edilememiş olması çok ilginçtir. Tütünün (sigara) kullanılmaması gereken zararlı bir madde olduğu nerdeyse bütün âlimler tarafından kabul edilen bir gerçek olmasına rağmen, haram hükmünü ifade noktasında ittifakın olmayışı, tütünün hâlâ İslam Coğrafyasında varlığını sürdürmesinin altında yatan en önemli sebep olarak gözükmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

RİSALELERİN MÜELLİFLERİNİN HAYATI

VE

RİSALELERİ

I. MÜELLİFLERİN HAYATI

Çalışmanın bu bölümünde, sigarayla ilgili risalelerinin edisyon kritiği yapılmış olan Abdülmelik el-İsâmî ve Mustafa b. Ali el-Âmâsî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecektir.

A. ABDÜLMELİK EL-İSÂMÎ (MOLLA İSAM)

Müellifin tam ismi ve künyesi “ Abdülmelik b. Cemaleddin b. Sadreddin b. İsamüddin el-İsâmî el-İsferayînî”dir.²⁶

Dînî ilimlerde otorite sayılan bir âlimdir. O kadar ki bu alanın dizginlerini elinde tutan²⁷, bütün İslam dünyasında tanınan ve kendisine saygı gösterilen bir âlimdir. Bu çalışmamızda edisyon kritiğini yaptığımız sigarayla alakalı yazma risalesinin 2^b - 3^a varağında bizzat kendisinin ifade ettiğine göre, bir hac seferinde Kahire'ye uğramış ve buradaki ileri gelen din âlimlerinin ilgi odağı olmuştur. Kendisini ziyarete gelenler, çeşitli meselelerle ilgili delile dayalı doyurucu açıklamalarından dolayı, çözüm

²⁶ İsâmî ile ilgili bilgi veren kaynaklar müellifin ölüm tarihini ve eserlerini çoğunlukla karıştırmışlardır. Hatta bu karışıklık yazmaların dijital ortama aktarımında, yazmanın sahibi, ölüm tarihi v.b bilgiler verilirken aynen tekrar edilmiştir. Mesela müellifin torunu olan ve 1111 yılında vefat etmiş olan Abdülmelik b. Hüseyin b. Abdülmelik el-İsâmî'nin vefat tarihi, dedesinin vefat tarihi olarak verilmiş, eserleri de karıştırılmıştır. Müellif hakkında güvenilir bilgilere ulaşmak için “Molla İsam” lakabıyla araştırmak sağlıklı sonuçlar verecektir.

²⁷ Bu ifade “*Hulâsatü'l-Eser fî Ayâni'l-Karni'l-Hâdî Aşer*”de aynen kullanıldığı için biz de burada kullanmayı uygun gördük. (Bkz: Muhibbî, Muhammed Emin b. Fadlullah b. Muhibbullah b. Muhammed el-Hamevî ed-Dimeşkî (ö 1111/ 1700), *Hulâsatü'l-Eser fî Ayani'l-Karni'l-Hâdî Aşer*, I-IV, el-Matbaatü'l-Vehbiyye, Kahire, 1284/ 1868, II, 169).

bekleyen bazı dînî meselelerle ilgili görüşlerini de öğrenmek istemişlerdir. Çeşitli meselelerle ilgili olarak ortaya koyduğu görüşlerini delillerle desteklediği için, görüşleri din adamları arasında büyük kabul görmüştür. Hatta gerekçeleriyle birlikte ifade edip, ikna edici bir üslupla ortaya koyduğu görüşlerini yazmasını kendisinden rica etmişlerdir. Sigaranın haram olduğuna dair yazmış olduğu elimizdeki bu yazma nüsha da böyle bir çalışmanın ürünüdür.

Abdûlmelik el-İsâmî kendisini ilim öğrenmeye ve öğretmeye adanmış bir ilim adamıdır. Birçok eser kaleme almıştır. Bu nedenle de, dostlarından ve arkadaşlarından zaman zaman uzak kalmıştır. Yaklaşık altmışa yakın eserinin olduğu ifade edilmektedir.²⁸

Abdûlmelik el- İsâmî 978/ 1570 yılında Mekke’de dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babasından ve amcası Kâdı Ali b. Sadruddin (1007/1598)’den almıştır. Daha sonra Abdülkerim b. Muhibbuddin el-Kutbî(1014/1605), Abdurrauf el-Mekkî (963/1555) gibi birçok âlimden ders okumuştur. Sürekli eğitimle ve talebe okutmakla meşgul olduğu için ünü kısa sürede her tarafa yayılmıştır. Tahkik konusunda çok ileri bir dereceye ulaşmıştır. Bir konuyla ilgili olarak söylenenlerin içinde, onun ne söylediği önemsenmiş ve çok değerli sayılmıştır. Kendi döneminde yaşayan çağdaşlarından biri şöyle demiştir: “Şu gözlerim yeryüzünde İmamü’l-Haremeyn Şeyh Abdûlmelik gibi bir âlim görmedi”.²⁹

Birçok eseri içinde “el-Kâfi el-Vâfi fi’l-Arûz ve’l-Kavâfi (yazma), Şerh-u İsağocî, et-Teshîl (yazma), Risaletün fi’l-Arûz, Şerh-u Katri’n-Nedâ (yazma) ve bu çalışmamızda konu edindiğimiz “Risaletün fi Tahrîmi’d-Duhân” adlı yazma eseri sayılabilir. Kitaplarının çoğu şerh ve haşiyelerden oluşmaktadır.

Abdûlmelik el-İsâmî 1037/1628 yılında Medine’de vefat etmiş ve “Bakiu’l-Garkad”da defnedilmiştir.³⁰

²⁸Muhibbî, *Hulâsatü’l-Eser*, II, 169.

²⁹A.g.e, aynı yer.

³⁰Bağdadî, İsmail Paşa, *İzâhu’l-Meknûn fi’z-Zeyli Alâ Keşfi’z-Zunûn An Esâmi’l-Kütüb ve’l-Fünûn*, I-II, İkinci Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, I, 103, II, 288; Hacı Halife, Mustafa b. Abdullah,

B. MUSTAFA b. ALİ EL-AMÂSÎ (AKDÂĞÎ)

Mustafa b. Ali Âmâsî'nin hayatı hakkında elimizde mevcut bilgiler sınırlıdır. Hicri 1150/1737 yılından önce henüz hayatta olduğu ve Yakup Paşa Medresesi'nde müderrislik yaptığı bilinen müellifin eğitimi ve ilmî kişiliği konusunda fazla bir bilgiye rastlanmamıştır. İlmî kişiliği hakkında ipucu sayılabilecek tek bilgi, daha önce de ifade edildiği üzere, Yakup Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmış olmasıdır. Bu da Âmâsî'nin yaşadığı dönemde ağırlığı olan bir ilim adamı olduğunu ifade etmeye yeter. Bazı eserlerine kendi öğrencileri tarafından şerhler yazılmıştır.³¹ Müellifin eserlerinden bazıları şunlardır: “er-Risâletü'l-Hamdiyye fi'l-Akâid, Menâfiu'l-Ahyâr Alâ Netâici'l-Efkâr”³²

Risalenin yazarı ile ilgili ulaşabildiğimiz bilgiler sadece bunlardan ibarettir. Ömer Rıza Kehhâle'nin Mûcemü'l-Müellifin'de verdiği bilgiler ile Bağdatlı İsmail Paşa'nın Hediyyetü'l-Arifin'de müellife dair verdiği bilgiler neredeyse satırı satırına aynıdır.³³

Keşfu'z-Zunûn An Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn, I-II, ikinci Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, 404-405; Bağdadî, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Arifin Esmâi'l-Müellifin ve Asâru'l-Musannifin*, I-II, Birinci Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951, I, 624; Zirikli, Hayrettin, *el-Alâm*, I-VIII, Yedinci Baskı, Matbaatü'l-Ulûm, Lübnan, 1986, IV, 157.

³¹*El-Fevâid el-Hamdiyye fi Şerhi'r-Risâleti'l-Hamdiyye*, Mustafa Amâsî'nin öğrencisi Ömer b. Abdülgaffar el-Amâsî (ö 1165 /1751) tarafından yazılmış olan şerhtir. Bkz: *Hediyyetü'l-Arifin*, I, 799

³²Kehhale, Ömer Rıza, *Mucemü'l-Müellifin Teracimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, I-IV, Birinci Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, III, 872; Bağdadî, *Hediyyetü'l-Arifin*, II, 446.

³³ Bağdadî, *Hediyyetü'l-Arifin*, II, 446 ; Kehhale, *Mucemü'l-Müellifin Teracimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, III, 872.

II. EDİSYON KRİTİĞİ YAPILAN RİSALELERİN NÜSHA ÖZELLİKLERİ

A. ABDÜLMELİK EL-İSÂMÎ'NİN “RİSALETÜN CELÎLETÜN FÎ ŞURBÎ'D-DUHÂN”ADLI RİSALESİ

Abdûlmelik el-İsâmî'nin edisyon kritiği yapılan sigarayla ilgili yazma risalesinin üç değişik nüshasına ulaşılmıştır. Ulaşılan bu nüshaların buldukları yerler ve özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1.Süleymaniye Kütüphanesi

Bağdatlı Vehbi Efendi Bölümü nu: 538

Süleymaniye Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi Efendi bölümü 538 numarada kayıtlı olan risale nispeten iyi korunmuş olup 13 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada 19 satır vardır. Oldukça okunaklı ve düzgün yazılmıştır. Söz başları ve yeni konu başlıkları kırmızı renkle yazılmıştır. 12 Zilkade 1110 / 1698 tarihinde Abdurrahman eş-Şenevanî tarafından istinsah edilmiştir. Eserin son sayfalarında hafifçe ıslanmış izlenimi veren kısmi bir rutubet izi vardır. Sırtı meşin, kapakları ebru süslemeli bir eserdir. Çalışmada bu risale (ا) harfi ile sembolize edilmiştir.

2.Milli Kütüphane Ankara nu: 06 Hk 4212/ 1

Ankara Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesinde 06 Hk 4212 / 1 arşiv numarası ile kayıtlı olan risale 1b-12a varaktan oluşmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihisi yoktur. Her bir sayfa 21 satırdan oluşmaktadır. Nesih yazıyla yazılmış olan eserin yazı kalitesi çok iyidir. Çok temiz bir hatla yazılmıştır. Söz başları ve keşideler kırmızı renkle yazılmış, etek kısmı rutubetten hasar görmüş, ciltsiz, şirazesini bozuk bir risaledir. Çalışmada bu risale (ب) harfi ile sembolize edilmiştir.

3. Milli Kütüphane Ankara Yazmalar Koleksiyonu nu: 06 Mil Yz A 233/2

Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz A 233/2 arşiv numarası ile kayıtlı olan risale 7 varaktan oluşmaktadır. 1130/1722 tarihinde Medine’de istinsah edildiği kaydı vardır, müstensihî belli değildir. Her bir sayfa 31 satırdan oluşmaktadır. Talik yazı ile yazılmış olan risalenin yazı kalitesi çok iyi değildir. Sayfaların 31 satırdan oluşması yazıda sıkışmalara neden olmuştur. Bu da okumada zaman zaman sıkıntıların yaşanmasına neden olabilmektedir. Eser kâğıt kaplı mukavva ciltli, söz başları kırmızı renklidir.

Bu arada önemli bir noktaya da işaret etmek gerektiği kanaatindeyiz. Bu risalenin arşiv kaydı oluşturulurken, muhtemelen yazı karakterinden kaynaklanan bir yanlış okuma ve yanlış kayıt söz konusudur. Şöyle ki; eserin müellifi “Abd el-Melîk el-Afânî el-Kâtın” olarak kaydedilmiştir. Çalışmada bu risale (ج) harfi ile sembolize edilmiştir.

B. MUSTAFA B. ALİ EL-ÂMÂSÎ’NİN “HÂZA KİTÂBÜN FÎ BAHS-İ HURMETİ’D- DUHÂN” ADLI RİSALESİ

Mustafa b. Ali el-Âmâsî’nin edisyon kritiği yapılan yazma risalesinin de üç değişik nüshasına ulaşılmıştır. Ulaşılan bu nüshaların buldukları yerler ve özellikleri şu şekilde sıralanabilir.

1. Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Bölümü nu: 854 (30-37)

Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Bölümü 854 sınıflama/yer numarası ile kayıtlı olan risale 23a- 26a varaktan oluşmaktadır. Yazı kalitesi oldukça bozuk olan risalenin son bölümünde 1091/1680 tarihinde Salih b. Hakkı İsmail isimli bir müstensih tarafından istinsah edildiği kayıtlıdır. Risalenin her bir sayfası 21 satırdan oluşmaktadır. Çalışmada bu risale (س) harfi ile sembolize edilmiştir.

2. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi nu: 37 Hk 1593/9

Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde 37 Hk 1593/9 arşiv numarasıyla kayıtlı olan risale, Ebu Said Muhammed el-Hadimî (1113-1175/1701-1762)'nin “Haşiyе Alâ Tefsîr-i Cüz’i Amme” adlı yazma risalesi ile başlayan ve Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî (ö: 1014/1605)'nin “et-Tasrîh” adlı risalesi ile son bulan, 1b- 227a varaktan oluşan, içinde çeşitli konulara dair 23 risalenin bulunduğu eserin 173a-175b varakları arasındadır. Sarı kâğıda talik yazı ile yazılmıştır. Temiz ve okunaklı bir hattı vardır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Sayfa içerisinde muhtemelen istinsah edilirken yapılan yanlışlar zaman zaman sayfa kenarlarında tashih edilmiştir. Sayfa içerisinde yapılan yazım hatalarından bazıları üzeri çizilerek imha edilmiştir. Risalenin son bölümünde müellifin ismi kayıtlıdır. Çalışmada bu risale (ρ) harfi ile sembolize edilmiştir.

3. Manisa İl Halk Kütüphanesi Zeynelzade Koleksiyonu nu: 45 Ak Ze 5740/4

Manisa İl Halk Kütüphanesi Zeynelzade Koleksiyonunda 45 Ak Ze 5740/4 arşiv numarası ile kayıtlı olan risale, Zeynizade Hüseyin b. Ahmed Bursavî (ö: 1167-1753)'nin “Şerh-u Avâmîl’l-Cedîde adlı yazma risalesi ile başlayan, Akdağlı Mustafa b. Ali Âmâsî (1150-1737)'nin “Risaletün fî Hurmeti’d-Duhân” adlı risalesi ile son bulan, 1b- 76b varaktan oluşan, içinde çeşitli konulara dair 4 risalenin bulunduğu eserin 71b-76b varakları arasında bulunmaktadır. Risalenin müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Nesih yazı ile yazılmış olan risalenin her bir sayfası 15 satırdan oluşmaktadır. Eser kahverengi bez kaplı mukavva ciltlidir. Müstensihin yer yer sayfa içinde yaptığı yazım hatalarını sayfa kenarlarında tashih ettiği, okunaklı sayılabilecek bir hattı vardır. Mevcut nüshanın satır aralarında, risalede geçen bazı terimler ya da eser adlarının açıklaması vardır. Çalışmada bu risale (ρ) harfi ile sembolize edilmiştir.

III. EDİSYON KRİTİĞİ YAPILAN RİSALELERİN TERCÜMELERİ

Bu bölümde edisyon kritiği yapılan yazma risalelerin tercümelerine yer verilecektir. Risalelerin tercümesi yapılırken, nüshalar arası farklılıklardan da yararlanılarak, anlatılmak istenen ana fikri en net ifade eden cümleler esas alınmıştır.

A. ABDÜLMELİK EL-İSÂMÎ'NİN “RİSALETÜN CELÛLETÜN FÎ ŞURBİ'D-DUHÂN” ADLI RİSALESİNİN TERCÜMESİ

Bu (eser) Medine-i Münevvere'ye yerleşmiş olan, derin ve ince anlayış sahibi, bilgin, imam Şeyh Abdü'l-Melik el-İsâmî'ye ait “Sigara İçmenin Hükümü” ile ilgili kıymetli bir risaledir.

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

Çok yüce ve bağışlayıcı olan ve hiçbir şey kendisine gizli kalmayan Allah'ın adıyla. O, gözlerin hain bakışlarını da ve kalplerde gizli tutulan şeyleri de bilir. Kâinatın tek sahibi, yapılan şükürün karşılığını bolca veren, çalışmalarının karşılığını eksiksiz olarak kendilerine verip, geniş lütfundan daha fazlasını onlara ihsan etmek için asla zarar etmeyecekleri en karlı ticareti kullarına gösteren, onların kazançlarını, içinde ırmaklar, köşkler bulunan, şeref, sevinç ve yaşam merkezi yüksek cennetlerde, ebedi nimet, hurilerin hizmeti ve meleklerin sohbetine dönüştüren Allaha hamdolsun. İnsanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak, cehalet ve gurur dalgınlığından ve gaflet uykusundan uyandırmak için, ürünü hüsrana, yolcusu bitkin ve halsiz, göstergesi gurur ve kibir olan, ceza ve hesap gününde sonucu pişmanlık ve yok oluş olan yoldan vazgeçirip çevirmek için, peygamberini hidayet ve hak dinle gönderen, gerçek hidayet sahibi O'dur.

O, çok şerefli bir peygamberdir. Çok şefkatli ve merhametlidir. Evren onun şerefine yaratılmıştır ve onun aşkıyla döner. O, gizli, kapalı her şeyin ortaya dökülüp

açılacağı, sırların açıklanacağı zorlu günde, ümmetin günahkâr olanlarına şefaet edecektir. Biz de O'na ve dînîn yüceltilmesi için övgüye değer bir çaba sarf eden aile efradına, ırmaklar aktığı, pınarlar fışkırdığı sürece, yağmur bulutundan yağmur yağıp çiçekler açtığı sürece, meltem esip engin deniz dalgalandığı sürece, ağaçların dallarında kuşlar ötüştüğü sürece, bütün mahlûkat aylar-yıllar boyunca (zaman durdukça) Allah'ı hamd ile tesbih ettiği sürece ebedi ve sınırsız salât ve selam ederiz.

Bu risalenin yazılmasını gerektiren sebep ve bu belgenin ihtiva ettiği şeyleri tertip etmeyi akla getiren etken, insanların hükmü konusunda iki guruba ayrıldıkları, doğudan batıya her tarafa yayılan tütün (sigara)'dır. İnsanlardan bir kısmı, asli mubahlık ilkesine dayanarak sigaranın helal ve içilmesinin de caiz olduğunu söylediler. Diğer kısım ise iki guruba ayrıldı: Bunlardan bir kısmı, akılla ulaştıkları akli delillerle veya ulaşabildikleri bir takım nakli delillerle iddialarını destekleyerek, sigaranın içilmesinin cevazı şöyle dursun, haram olduğuna ve yaklaşılmaması gerektiğine hükmettiler. Diğer gurupta olanlar ise, cevazına hükmedenlerle haram olduğunu söyleyenler arasında orta bir yol takip ederek sigaranın mekruh olduğuna hükmettiler.

Benim gönlüm de haramlık tarafına meylediyordu. Kalbimin teveccühü de helal ve mubah olmadığı yönündeydi. Bu itibarla bir zaman naklî delillerde, rivayet olarak haramlığına dair deliller aradım durdum. Diğer taraftan sürekli düşünerek haramlığına dair aklî deliller bulmaya çalıştım. Bütün bunlarla birlikte, bir müddet bu (tütün) yaprağının özellikleri ve tozunu burnuna çeken ya da dumanını içen kişilerin durumu konusunda uzman hekimlere danıştım. Bir zaman da tasavvufun ve tasavvufun hakikatlerinin zirvesine çıkmış tasavvuf ehliyle uzun uzun konuştum. Bu şekilde (araştırma ve incelemeye) uzun zaman geçti fakat amaca ulaşmak için çabayı terk etmedim. Gönlümü ve aklımı rahatlatacak bir belgeye ulaşmak için çalışmalarımı aralıksız sürdürdüm. Şu kadar var ki sigaranın hükmünün helal ya da haram tarzında Kur'an-ı Kerim'de açıkça yer almadığı konusu herkes tarafından tartışmasız kabul edilmektedir. Fakat "*Kuru ve yaş ne varsa hepsi bu Kur'anda mevcuttur*"³⁴ âyeti, hüküm ve beyan tarzında, ya bir genel ifadenin kapsamına girerek ya da kıyasta olduğu gibi gerekli şartlar çerçevesinde, denk ve benzer olana hamletmek tarzında bunun da

³⁴ Enam 6/59.

Kur'an-ı Kerim'de yer almasını gerektirir. “*Onlar bu Kur'an üzerinde hiç düşünmezler mi? Yoksa kalpleri üzerinde kilitler mi var?*”³⁵ âyeti uyarınca Kur'an-ı Kerim ayetlerini incelemek ve tefsircilerin bu konuda söyledikleri üzerinde düşünmek için biraz zaman geçirdim. Sonra Rabbim bana, usûl ve fûrû kuralları içinde yer aldığı için, duyan kişinin kabul etmekten başka çıkar yolunun olmadığı çok güçlü deliller ilham etti. Ayrıca uzman hekimlerden, yol açtığı bedensel zararlardan dolayı tıbben haram olmasını gerektiren şeyler duydum. Manevi hastalık uzmanı olan yüce kişilerden de, sebep olduğu dînî zararlardan dolayı, tasavvuf açısından sakıncalı ve yasak olmasını gerektiren şeyler işittim. Fakat Allah Teala Medine-i Münevvere'de -orada bulunana sayısız salât ve selam olsun- beni tertemiz şeriatine hizmet etmekle şereflendirinceye kadar bunları derleyip te bir türlü yazıya dökemedim. Bu yüce şerefe erince, deniz yoluyla gitmek üzere yola çıktım. Fazla bir zorluk ve sıkıntı çekmeden kısa sürede Kahire'ye ulaştım. Allah eşsiz lütuflarıyla orayı korusun ve güvencede tutsun. Kahire'ye varışım kış mevsiminin ilk aylarına rastladığı için, bahara kadar beklemek icap etti ve nihayet bahar da geldi. Kahire'nin ileri gelenleri ve âlimleri, kimi zaman ortak geleneklerimiz sebebiyle bazen de ilmi müzakere ve tartışma sebebiyle ziyaretimize gidip geliyorlardı. Zamanla söz döndü-dolaştı, içen kimselerin kendilerine yazık edip nefislerine zulmettikleri sigara konusuna geldi. Kahire âlimleri, bazı âlimlerin, sigaranın helal ve mubah olduğuna dair, diğer bir kısmının ise haram olduğuna dair, bazılarının da mekruh olduğuna dair eser telif ettiklerini ifade ettiler. Ben de, sigaranın helal ve mubah olmasını imkânsız kılan, onun haram olduğuna dair Rabbimin bana ilham ettiği her şeyi, takrir kalıbına döktüm ve sundum. Benim söylediklerimi çok yerinde buldular ve onlar nezdinde hüsn-ü kabul gördü. Öyle ki; bütün bunları bir düzene koyup yazıya dökmemi istediler. Ben de, insanların bundan yararlanıp dua edecekleri ümidiyle, onların bu isteklerini kabul ettim. Hemen bunları bir araya toplayıp düzenlemeye giriştim. Yeniden gözden geçirip ayıklamaya ve düzeltmeye çalıştım. Sadece konuya çok net delalet eden ayetlerle yetindim. Tasavvuftan ise, dînî bir zararı ortaya koyan ve varlığı öğüt içeren bir kaideye dayanan şeyleri seçtim. Tıp alanından da, hemen ortaya çıkan ama zamanla öldürücü olan bir zararı isbat edecek genel bir değerlendirmeye yer verdim. Sigaradan uzak durmayı ve

³⁵ Muhammed 47/24.

ondan sakınmayı gerektiren, akl-ı selîmin öngördüğü ve selîm tabiatın reddettiği şeyleri zikrettim. Konuyu fazla uzatıp amacından uzaklaştırmamak ve okuyucuyu bıktırmamak için, istidlâle ve ta'lele elverişli olmalarına rağmen, artık gerçek ortaya çıktığı ve amaç gerçekleştiği için, birçok rivayet ve esere burada yer vermedim. Beyan'ın parmakları, gönlün bir köşesinde olan tercih edileni ortaya koyduktan sonra, sağ elin, kalemin dili ve harfler vasıtasıyla beyaz sayfaya naklettiği şeylere yeniden göz atma ve muhtevası hakkında düşünme imkânım olmadı. Allah Teala beni, habibi ve seçkin kulunun ravzasının eşiğini öpme şerefine erdirinceye, elçisi ve Mustafa'sı (Allah O'nu ve O'nun halini yansıtan, O'nun ahlakını benimseyen aile efradını iyilik ve hayırla kuşatsın)'nın türbesinin kapısını öpmekle şereflendirinceye kadar, yazdığım müsveddeleri bir türlü temize çekemedim. İşte bu şerefe erdiğimde ve dünyanın her tarafından ve her bölgesinden değerli olan o bölgeye girdiğimde, bu çalışmalarımı Hz Peygamber (s.a.v)'e sundum. Yazdığım kâğıtları Hz Peygamber (s.a.v)'in kabrinin örtüsü altına koydum. Bunları kabul ya da reddettiğine dair bir işaret çıkıncaya kadar orada bırakıp kabul ettiğine veya reddettiğine dair bir işaret gözledim. Ona götürüp sunduğum ve beklediğim kabulün daha da fevkinde gelen işaretten dolayı Allaha sayısız hamd-ü senalar olsun. İşte bundan sonra cesaretim ve gayretim arttı. Özel olarak zikredilmesi gerekmeyenleri ayıklayarak, yazdıklarımı düzenleyip açıklama isteğim ve meylim arttı. Allahtan beni ve bütün ümmeti bu üstü kapalı konuyu açıklığa kavuşturacak işler yapmaya muvaffak kılmasını niyaz ederim. Bana ve bütün ümmete doğru yolu göstermesini, kendisinin sevip razı olacağı şeylere bizi yöneltmesini dilerim ki hem kendisi hoşnut olsun hem de bizi mutlu kılsın. Şüphesiz O kullarına son derece lütufkâr, merhametli ve yol göstericidir.

Başarıya ulaştırma ve doğru yolu gösterme yetkisinin yegâne sahibi olan Allah'ın adıyla başlar ve derim ki; sigara içmek haramdır ve kesinlikle caiz değildir. Aslî mubahlık ilkesine dayanarak sigara içmeyi caiz saymak, gayri meşru bir cevazdır. Çünkü aslî mubahlık ilkesi, İslam'ın bütün kurumlarıyla ortaya çıkmasından ve hükümlerin net olarak açıklanmasından sonra, uygulamada en sonda yer alabilecek bir ilkedir. Bunun açıklaması şöyledir: Eşyada esas ilkenin mubahlık olması peygamber göndermeden önce olabilir. Zira aksi durumda nesh'in defalarca tekrar etmesi

gerekecektir. Eğer İslam'ın gelmesinden sonra herhangi bir konuda onu mubah kılan bir hüküm söz konusu olmuşsa, o konu aslı mubahlık ilkesi uyarınca mubah olarak bırakılır. Aynı konuyla ilgili olarak, daha sonra o konuyu yasaklayan bir hüküm gelmişse, en son gelen hükmün yasak hükmü olmasından dolayı mubahlık hükmünü nesh etmiş sayılır. Aynı konuyu hem yasaklayan hem de mubah sayan iki delil söz konusu olursa ve bunların hangisinin önce hangisinin sonra olduğu bilinemezse, bu durumda Hz Peygamber (s.a.v)'in: “Bir konuda eğer helal ve haram hükmü bir arada bulunursa haramlığı ifade eden tercih edilir (haram tarafı galip getirilir)”³⁶ hadisi uyarınca ihtiyaten haram hükmü uygulanır. O konuda hükme dayanak olacak herhangi bir delil bulunmazsa, hakkında delile dayalı olarak hüküm verilmiş olan bir benzer konu araştırılır. Böyle bir benzer konu bulunur ve gerekli şartlar da tahakkuk ederse, hakkında delil bulunamayan bu konu, benzer olan ve delile dayalı olarak hükmü bulunan konuya kıyas edilir. Eğer bu da mümkün olmazsa bu konu, aslı mubahlık ilkesi uyarınca mubah olarak bırakılır. Ancak bazı noktalarda farklılık arz ettiği ve aslı mubahlık ilkesi de kullanımının helal olmasını gerektirmediğinden, kullanımı kesin olarak helaldir denilemez. Buna göre, açıklama ve beyan makamında bulunan kişinin şer'î anlamda öncelikli olarak yapması gereken şey, delil bulmaya çalışmak ve bu delil üzerinde derinlemesine düşünme, sonra o konunun bir dengini, benzerini araştırma, bütün bunlardan sonra da aslı mubahlık ilkesini uygulamaktır.

Sigaranın haram olmasını gerektiren birçok delil Kur'an-ı Kerim'de vardır. Bu delillerden hareketle hükmü ortaya koymak, verilen hükmün kabul edilmesine daha uygun, değerli büyükler ve sanat erbabı nezdinde rıza ve kabul ile karşılanmaya daha layıktır. Fakat aslı mubahlık ilkesinden vazgeçip, sigara'nın hükmünü ortaya koymaya yarayacak bir benzer ve denk araştırmaya bir türlü sıra gelmedi. Oysa şeriat'in bâtinî yönü ve özü olan Tasavvuf'un öngörülerine göre hareket etme, uygulama konusunda bu iki ilimden³⁷ daha öncelikli olan Tıp İlmi sigara'dan uzak durmayı tavsiye etmekte ve ondan sakınmaya davet etmektedir. Aynı şekilde akl-ı selim ve normal insan tabiatı da sigara'yı reddetmekte ve kabul etmemektedir. Allah bizi ve bütün inananları, güçlü ve

³⁶Bu söz, Abdullah b. Mes'ud'un sözü olarak (mevkuf) nakledilmektedir. Bkz: Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, Haydarâbâd, 1344, VII, 169.

³⁷ Yazarın ifade ettiği iki ilimden kasıt Fıkıh ve Tasavvuf'tur.(çeviren)

sağlam İslam Şeriatı'ne uygun davranmaya yöneltsin. Dînî diri ve canlı tutacak, vücutların sıhhat ve selâmetini temin edecek şeyleri bize göstereyin.

Sigara içmenin hükmüyle ilgili herhangi bir delil üzerinde kafa yormadan, onun hükmünü ifade etmeye yarayacak bir benzer hükmü incelemeyen, aslî mubahlık ilkesine dayanarak kullanılmasını serbest sayan kişinin, Allah Tealanın “*Onlar bu Kur’an üzerinde hiç düşünmezler mi? Yoksa kalpleri üzerinde kilitler mi var?*”³⁸ âyeti'nin zımnî tehdidi kapsamına girmesinden ve “*Allah'ın indirdikleriyle amel etmeyenler...*”³⁹ kategorisinde değerlendirilip, “*İşte gerçek zalimler onlardır*”⁴⁰ âyeti'nin işaret ettiği kimselerden olmasından korkulur.

İşte bu nedenle diyoruz ki; Sigara içmek hem dinî açıdan, hem tıbben, hem tasavvuf açısından, hem de aklen caiz değildir.

Şer'an yasak olmasının sebebi, sigaranın haram olmasına delalet eden Kur'an âyetleridir. O âyetlerden biri, Allah Teala'nın Hz Peygamber (s.a.v) ile ilgili olarak “*O peygamber, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoymaz; yine onlara iyi ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar*”⁴¹ âyeti'dir. Bu âyet, temiz olan şeylerin helal olduğunu, pis olan şeylerin haram olduğunu ifade etmektedir. Âyet'teki “temiz” ve “pis” ifadelerinden kastedilen sözlük anlamlarıdır, ıstılahî (terim) anlamları değildir. Çünkü terim anlamalarına yorumlamanın hiçbir yararı yoktur. Ayrıca bu iki ifadenin Arapça karşılıklarında bulunan “lam” harfleri istiğrak (aynı türden olanların hepsini kapsamak) içindir. Buna göre, sözlük anlamları itibariyle bütün temiz olan şeyler helal kapsamına, bütün pis olan şeyler de haram kapsamına girer. Buradan hareketle, pislik itibariyle hiçbir pisliğin kendisine denk sayılamayacağı sigara, âyet'te ifade edilen haram kapsamına öncelikli olarak girer. Ağızlıkta oluşan kir ve pislik, sigaranın bütün pisliklerden daha pis olduğuna delalet eder. Ağızlıktaki bu birikinti, dışkıdan daha itici, kokusu itibariyle de daha beterdir. Öldürücü ve acı olması açısından da zehirden daha keskindir. Sigara'nın ne kadar ağır bir pislik olduğu bunlardan anlaşılabilir ve âyet'te

³⁸ Muhammed 47/24.

³⁹ Maide 5 / 44,45,47.

⁴⁰ Maide 5 / 45.

⁴¹ Araf 7 /157.

açıkça haram olduğu ifade edilen pisliklerden sayılabileceğine hükmedilir. Buna göre de hiçbir şüpheye mahal kalmadan haram kategorisine girer.

Bu durumda, çiğ soğan, sarımsak ve pırasanın da haram olması gerekir denirse eğer, şöyle cevap verilir: Bundan böyle bir sonuç çıkmaz. Çünkü bazı savaşlarda sahabe-i kirâm'ın bunları azık olarak kullandıklarına ve bunların yenilebileceğine dair hadis-i şerif vardır. Bunlarla ilgili yasağın sebebi, bunların yenilmesinden dolayı oluşan kötü kokuyla camiye gelip, cemaatle namaz kılmaktır. Öyleyse bu yasağa dayalı olarak var olan haramlık, kötü kokuyla camiye gelip cemaatle namaz kılmakla sınırlıdır, bu maddelerin yenmesiyle ilgili değildir. Kaldı ki bu maddelerin yenilebileceğine dair izin, âyet'te geçen haram hükmünü bu maddeler dışındaki maddelere has kılar. Dolayısıyla âyet, bir delille sınırlandırılmış amm lafız sayılmış olur. Fıkıh Usulünde ilgili yerde açıklandığı üzere, tahsis edilmiş olan lafız, kapsamında bulunan diğer maddeler konusunda, tahsis edilmeden önceki haliyle delaleti kat'î olarak devam eder. Buna göre, haram kategorisinden çıkan bu maddeler, sigara ve benzeri pisliklerin haram olduğu konusunda âyet'in delaletinin kat'î oluşuna etki etmeksizin, kapsam dışında kalırlar. Kaldı ki sarımsak ve benzerlerinin yenmesinin mubah olmasına kıyasla sigara içmenin de caiz olması gerekmez. Çünkü kıyas konusunda da açıklandığı üzere, nass bulunan yerde kıyas yapılamaz.

Konuyla ilgili bir diğer âyet "*Temiz olan şeylerden yiyin*"⁴² âyeti ve "*Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yiyin*"⁴³ âyetidir. Bu âyetlerin delaletlerinin açıklanması, fıkıh usulünde yer alan bir ilkenin açıklanmasına bağlıdır. O ilke de şudur: "Şari zıddı olan bir şeyi emrettiği zaman Şari'in bu emri, zıddının yasak olmasını gerektirir. Eğer bu yasaklanan şey (zıt), Şari'in emretmek suretiyle gerçekleştirmek istediği bir yararı, faydayı yok ediyorsa, bu zıddın yasak oluşu aynı zamanda haram olmasını da gerektirir." "*Kocaları vefat eden kadınlar kendi kendilerine dört ay on gün iddet beklesinler*"⁴⁴ âyet'inde olduğu gibi. Âyette geçen "beklesinler" ifadesi emirdir ve fiil cümlesinin vurgulamak istediği noktayı açıklamaktadır. İlgili

⁴² Müminun 23 /51.

⁴³ Bakara 2 /172.

⁴⁴ Bakara 2/234.

yerde de ifade edildiği üzere, bekleme emri, aralarındaki tezattan dolayı o süre içerisinde evlenmekten uzak durmayı da gerektirir. Emredilen beklemeden amaçlanan faydayı yok ettiği için, bekleme süresi içinde evlenme yasağı aynı zamanda bu süre içerisinde evlenmenin haram olmasını da gerektirir. Bizim konumuzda da durum aynıdır. Şöyle ki; temiz olan şeylerin yenmesine dair emir, aralarındaki zıtlıktan dolayı pis olan şeylerin yenmesinin de yasak olmasını gerektirir. Temiz olan şeylerin yenmesinin emredilmesinden beklenen faydayı yok ettiği için, pis olan şeylerin yenmesinin yasak oluşu aynı zamanda haram olmasını da gerektirir. Bu iki âyette yasaklanan pis şeylerden kastedilen, “*Onlara temiz olan şeyleri helal kılar pis olan şeyleri de yasaklar*”⁴⁵ âyet’inde olduğu gibi ya sözlük anlamıdır, ya da ıstılahi anlamıdır. Her iki taktirde de bu âyetlerin her biri, sigaranın haram olmasının delili olur. Sözlük anlamı açısından bakıldığında, temiz şeylerin karşıtı olan pis şeylerden sayıldığı için ve aralarındaki zıtlıktan ve beklenen faydayı yok ediyor olduğu için haram sayılan şeyler kategorisine girer. İstılahi anlamı açısından bakıldığında da, bir önceki âyette açıkça haram olan pis şeyler kapsamına girdiği ifade edildiği için, bu iki âyette “pis şeyler” diye ifade edilen haram kapsamına öncelikli olarak girer. Böylece kesin olarak yasaklanmış olan haramın içinde değerlendirilir. Dolayısıyla hiçbir surette içilmesi caiz olmaz. Özellikle büyük bir tehdit içerdiği için, helal olduğu varsayılarak içilmesi kesinlikle caiz değildir. Sözü edilen yasak, mefhum itibariyle elde edilmiştir. Bu da bize göre muteber değildir denirse, şöyle cevap veririz: Yasak iktiza suretiyledir, mefhum itibariyle değildir. İktiza da herkes tarafından kabul edilmektedir. Hem nasıl kabul edilmesin ki, zira iktiza, Kur’an-ı Kerim’in delalet yollarından biridir.

Bir diğer âyet de “*Temiz ve iffetli olan kadınlar namuslu erkeklere, namuslu erkekler de iffetli kadınlara, kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara yaraşır*”⁴⁶ Bu âyet amaca iki açıdan delalet etmektedir. Birincisi: Allah Teala’nın “*İffetli Müslüman hanımlara iftira atanlar dünyada da ahirette de lânetlenmişlerdir. Onlar için büyük bir azap vardır*”⁴⁷ âyeti itibariyledir. Bu âyet iftira

⁴⁵ Araf 7 /157.

⁴⁶ Nur 24/26.

⁴⁷ Nur 24/23.

atan kimselerle ilgili kesin bir tehdidi ifade ederken, “*İftira atan kimseler*”⁴⁸ âyet’inde ifade edilen kötü kelimededen başka bir şey olmayan ve ifade edilen tehdidin esas sebebi olan atılan iftiradan hiç bahsetmemektedir. “Habisât” ifadesi mukadder bir mevsufun sıfatıdır ki o da iftira içeren kötü kelimelerdir. Buna göre bunun takdiri şöyledir: Kötü kelimeler, tehdit edildikleri acıklı azap ve lânetin sebebi olmaları itibariyle, onları konuşan kötü kimselere döner. Buradaki sebep oluşun dayanağı da, atılan kelimelerdeki “pislik” vasfıdır. Sebebin helal ve istenilen bir şey olması ile tehdit bir arada olamaz. Yani tehdidin varlığı sebebin haram olmasını gerektirir. Çünkü sebebin helâl ve rağbet edilen bir şey olması ile tehdit bir arada olamaz. Zira bu durumda ondan beklenen faydayı sağlamış olamaz. Dolayısıyla anılan tehdit bir anlamda, pislikle (habislik) nitelenen kelimelerin de haram olmasını gerektirir. Bir de şu var ki, habislik (pislik) sebebi, zatı itibariyle pis ve çirkin olanların veya habislik, pislikle nitelenenlerin hepsinin haram olmasını gerekli kılar. Hadis-i Şerif’te isimleri özel olarak zikredilen sarımsak ve benzerleri hariç. Çünkü kurala göre “illeti genel, umûmî olduğu müddetçe, sebebin husûsî oluşu hükmün umûmî oluşuna mâni değildir”.

Sigara’nın haram oluşu, sebebin de haram olmasını gerektiren tehdi bizzat sebep olduğu için ve haram sayılan pis ve çirkin şeyler kategorisinde değerlendirildiğinden dolayı, kesin olarak ortaya çıkmış olur.

İkincisine gelince âyet-i kerime “pis ve çirkin olanlar” ve “helal ve temiz olanlar” kelimelerinin her birini zıddı ile tekrar ederek pekiştiren bir özellik arz etmektedir. Bu da, onlardan her birinin diğerinden farklı olmasını gerektirir. Dolayısıyla bir guruba dâhil olanın diğeriyle aynı kategoride sayılması asla mümkün değildir.

Sigara içenlerin pis (habis) şeylerle meşgul olan ve pis şeylerle ilgilenen kimseler gurubuna dâhil oldukları tartışmasızdır. Dolayısıyla onlar, iyiler kategorisinde değerlendirilemezler ve kesinlikle onlardan ayrılırlar.

Allah Tealanın “*Böylece Allah kötü ve bayağı olanı iyi ve temiz olandan ayırsın da, kötü ve bayağı olanı kendi türünden olanla yan yana getirip (hükmü altında)*

⁴⁸ Nur 24/11.

hepsini bir araya toplansın ve (nihayet) onları topluca cehenneme yerleştiresin için böyle yaptı”⁴⁹ âyet-i kerimesi, sigara'nın kesin haram olduğunu göz ardı etsek bile, son derece pis olan bir şeyle meşgul olmaları sebebiyle, sigara içenlerin cehennemlik olmalarını gerektirir. Ayrıca bu âyet ile bütün pis olan şeylerin haram olduğunu ispat etmek te mümkündür. Şöyle ki, buradaki güçlü tehdit ve şiddetli uyarının sebebi sadece pisliktir. Pislik vasfını taşıyan her şey, ister kendi zatında pis olsun ister başka sebeple pis olsun durum aynıdır. Daha önce geçtiği üzere, tehdit ve uyarının her biri, bu tehdit ve uyarının sebebinin de haram olmasını gerektirir. Çünkü tehdit ve uyarı ile bu tehdit ve uyarının sebebinin helal olmasının bir arada tasavvuru mümkün değildir.

Şu âyet'ler de sigara'nın haram olduğuna delâlet eden ayetlerdendir: “*Ey Muhammed şimdi sen göğün insanları kuşatacak apaşık bir duman getireceği günü gözetle. Bu acı verecek bir azaptır*”⁵⁰; “*Üzerinize ateşler, duman alevleri gönderilir de artık kendinizi savunamazsınız*”⁵¹ ; “*Onlar kapkara dumandan bir gölge altındadırlar ki ne serindir ne de faydalı*”⁵² Yukarıda ikinci âyette geçen “en-Nuhâs” kelimesinden maksat el-Mansur'a göre (tütün) dumandır. “Min yahmûm” kelimesinden maksat da, siyah duman'dır. Gölgesinden kastedilen ise, içindekileri tamamen bürüyecek şekilde yoğun olmasıdır.

Bu âyet'lerin sigara'nın haram olduğuna nasıl delâlet ettiklerine gelince, bu âyet'lerin her biri, dumanın azap (işkence) aracı olduğunu ifade etmektedir. Burada da, uyarmak sakındırmak ve azaba sebep olacak şeylerden uzak durulması için özel olarak zikredilmiştir. Bu da tütünün haram olduğunun belgesidir. Daha önce de ifade edildiği üzere, uyarı ve sakındırma ile helal hükmü bir arada olamaz. Zira bu durumda uyarı ve sakındırma'dan beklenen fayda kaybolup, yok olacaktır. Bir de duman ile azap, geçmiş ümmetlerde olduğu gibi helâke sebep olan bir şeydir. Dolayısıyla duman, insanı helâke götüren haramlardan biri olur. İnsanı helâke götüren şeyleri yiyip içmenin haram olduğu konusu herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Günümüzde insanların kullandıkları sigara, helâk edici, acı ve elem verme vasfı olmadığından, Kur'an'da zikredilen dumandan

⁴⁹ Enfâl 8 /37.

⁵⁰ Duhân 44/10-11.

⁵¹ Rahman 55/35.

⁵² Vakıa 56/43-44.

başka bir şeydir, dolayısıyla helâke götüren azap sebepleri arasında sayılamaz denilemez. Çünkü biz diyoruz ki, elem verme ve helâke götürmenin her biri, yoğunlaşp birikme ve etrafı kaplama suretiyle meydana gelir. İçilen sigara'nın dumanı da yoğunlaşarak içindekileri kuşatınca, bu da elem veren ve helâke sürükleyen bir özellik arz eder. Nitekim bir evin giriş-çıkış yerleri kapatılsa, içine de biri hapsedilse ve orada tütün yaprağı yakılsa, nihayet duman yoğunlaşsa ve hapsedilen kimseyi bürüse, şüphesiz ona acı ve rahatsızlık verir. Orada birkaç saat kalsa, önce bayılıp yere serilir ve sonra da kesinlikle dumandan boğulur. Bütün bunlardan sigara'nın bir işkence, azap aracı olduğu ve insanı helâke götüren bir sebep olduğu sonucu doğar, dolayısıyla haram olur. Normal olarak sigara içilmesi durumunda, bunun insana acı vermiyor ve insanı helâke götürmüyor olmasının nedeni, dumanın yoğunlaşp birikerek insanı kapsayıp bürümüş olmayışındandır. Çünkü sigara içen kişi, sigara içerken bir nefes çeker sonra onu geri çıkarır ve nefes alma zaruretinden dolayı arkasından temiz hava teneffüs eder. Bu nedenle de hemen öldürücü etkisi görülmemiş olur.

Bununla birlikte giderek büyüyen, katlanan birtakım küçük zararlarının olduğu da inkâr edilemez. Bu küçük zararlar katlanarak çoğalınca, kesinlikle kişiyi hasta eder ve öldürücü olur. Tecrübeli uzman doktorların sigara konusundaki görüşlerinin açıklanması sırasında, bu konuda daha geniş bilgi verilecektir.

Ayrıca “*İrin ve kan karışımından başka bir yiyecek de yoktur*”⁵³ ve “*Semirtmeyen, açlığı gidermeyen kötü kokulu (kuru) bir dikenden başka yiyecekleri yoktur*”⁵⁴ âyet'lerinden her biri, sigaranın azap ve işkence aracı olduğu görüşünü desteklemektedir. Çünkü sigara da diken gibi açlığı gidermeyen ve besleyici olmayan bir şeydir. Ağızlık ve benzeri sigara içerken kullanılan bazı malzemelerde biriken kalıntılar da irin gibi acı cerahatlerdir. Buna göre bizzat sigara ve sigaradan kaynaklanan şeylerin hepsi cehennemliklerin yiyecek maddeleri ile özdeşleşmiş oluyor. Dolayısıyla onun da Allah'ın kullarını tehdit ettiği bir azap aracı olduğu ortaya çıkar. Bu da onun haram olduğunu ispat eder. Çünkü daha önce de geçtiği üzere, bir şeyin hem tehdit aracın olması hem de o şeyin helal olması bir arada tasavvur edilemez. Zira

⁵³ Hakka 69/36.

⁵⁴ Gaşıye 88/6-7.

helâl olduğunu varsayarsak tehdîd'in bir anlamı kalmaz. Şüphesiz olayların ve eşyanın gerçek mahiyetini en iyi Allah Teala bilir.

Tasavvuf açısından sigara içmenin caiz olmayışına gelince, bu da bir temel kaidenin takdimine dayanmaktadır. Şöyle ki: Allah Teala isimlerini zatının nurlarının tecelli ettiği yerler kılmış, eşyayı da isim ve sıfatlarının tezahürleri yapmıştır. Celîl ismi de bu ism-i şerîf'ler cümlesindedir ki, celâl sıfatı bu isimden doğmuştur. Yine Cemîl ismi de aynı şekilde bu isimler cümlesinden olup Cemâl sıfatı da bu isimden doğmuştur.

Yüce hikmet bu ikisinin dünyevî görüntüleri itibariyle, imtihan esprisinden dolayı birinin diğerine zaman zaman üstün gelmesi suretiyle, kıyamete kadar birbirlerine yakın olmalarını gerekli kılmıştır. Kıyamet kopup imtihan süresi tamamlanınca, birbirlerinden ayrılırlar. Katıksız sırf Celâl sıfatı, kendi ehliyle birlikte cehenneme, yine katıksız sırf Cemâl sıfatı da kendi erbabıyla birlikte cennete döner ki herkes kendi yaptığının, çalışmasının karşılığını görmüş olsun.

Celâl sıfatına mazhar olma yönü üstün gelen, sonuçta onunla birlikte varacağı yere (cehenneme) döner. Cemâl sıfatına mazhar olma yönü üstün gelen de, ahiret gününde onunla birlikte varacağı yere (cennete) döner.

Durum böyle olunca biliniz ki, ateş te ondan doğan duman da sırf celâl sıfatının görüntülerindedir. Çünkü onların doğuşu cehennem ateşi'nden olduğu gibi dönüşleri de oraya olacaktır. Zira cennet'te, ne doğuş itibariyle ne dönüş itibariyle bir ateş kuru ve duman kokusu yoktur. Sigara içmede ise celâl sıfatının görüntüsü ve ateşten ibaret olan şer ile bir uyum vardır. Nitekim şu âyet-i kerime de bunu ifade etmektedir: *"De ki: "Peki, size şimdi hissettiklerinizden daha vahim olanı haber vereyim mi? Bu (Ahiret Günü'nün) ateşidir ki Allah onu hakkı inkâra şartlanmış olanlara vaad etmiştir; varılacak ne kötü bir sondur o"*⁵⁵ Celâl sıfatıyla birlikte şeytan'ın da o dönüş ve varış yerine döneceğinin doğruluğunu *"Şeytan cinlerdendi ama Rabbinin emrinden dışarı çıktı"*⁵⁶ âyeti açıkça ifade eder. Şeytan, ya kendisinin de *"Beni ateşten yarattın"*⁵⁷

⁵⁵ Hac 22 / 72.

⁵⁶ Kehf 18 / 50.

⁵⁷ Araf 7/12.

sözünde açıkça ifade edildiği üzere doğrudan, asaleten yahut ta “*Allah cinleri halis ateşten yarattı*”⁵⁸ âyet’inde açıklandığı üzere, babası vasıtasıyla ateşten yaratılmıştır.

Her iki takdire göre onda, Allah’ın celâl sıfatına mazhariyet galip olarak gerçekleşmiştir. Celâl sıfatına mazhariyetinin galip ve üstün oluşu, onun üzerindeki hükmünü ortaya çıkarmıştır. Onu, Rabbine muhalefete itip, alışılmış olan uyum ve huzur çerçevesinden dışarı çıkarmış, Allah’a yakınlık mahallinden uzaklaştırmıştır. Kıyamet günü de onu dönüş yeri olan ateş’e sevk edecektir. Çok ibadet etmiş olması, bolca taatta bulunup mücahede etmesi sebebiyle meleklik sınırına yaklaşmış olması, ona hiçbir yarar sağlamayacaktır.

Dolayısıyla sigara içene de, kendisinde celâl sıfatına mazhariyetinin üstünlüğü şeytana yaptığı işi yapıp – Allah korusun – onu kötü sonuca götürmesinden korkulur. Ayrıca sigara içen kişinin, sigara içtiği aletin içinin pis ve kirli olduğu gibi, kendi içinin de pis ve kirli olduğuna delalet eden kötü kokan nefesinden dolayı, kendisinden meydana gelen salih amellerinin, zikrin ve tilavetin de kabul edilmeyeceğinden korkulur.

Şeriat’in misvak kullanma ve onun sünnet oluşu ile ilgili emrinin, güzel ve nefis yemeklerden meydana gelen birtakım kötü kokuları gidermek amacına yönelik olduğu söylenir. Çünkü kötü kokular, duaların kabul makamına yükselmesine engel olur.

*Hızanetü’l-Müftîn*⁵⁹’de der ki: Eğer bir belde halkı misvak kullanmayı terk etme hususunda görüş birliğine varsalar ve misvak kullanmasalar, kullanmaları kendilerine emredilir. Yine ihmal ederlerse kendilerine savaş açılır, harp edilir.

Bak din kardeşim ve insafılı davran. Temiz bir şeyden kaynaklanan, kişinin hiçbir müdahalesi ve fiili olmaksızın meydana gelen bazı kokuları gidermede ihmalkârlık gösteren kimseye Şeriat’in muamelesi böyle olduğuna göre, kötü kokuları

⁵⁸ Rahman 55/15.

⁵⁹ Eser Şeyh İmam Hüseyin b. Muhammed es-Sem’ânî’nin ilk dönem din bilginlerinden gelen rivayetler ile son dönem din bilginleri’nden (müteahhirin) seçmeleri ihtiva eden “*Hızanetü’l-Müftîn fi’l-Furu*” adlı eseridir. Müellif eserinde Hanefi Mezhebinde muteber sayılan Hidâye, Nihâye, Kâdîhan, ve Şerhu’t-Tahâvî gibi eserlerden yaptığı alıntuları sembollerle ifade etmiştir.

kendi istek ve gayretiyle “*Besleyici ve açlık giderici olmayan*”⁶⁰ pis bir şeyi kullanarak kazananın durumu nasıl olur, bir düşün?

Öyle ise akıllı insanın yapması gereken, böyle pis şeylerden kaçınmak, onların kirliliğini tövbenin serin suyuyla temizlemek ve böylece “*Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri ve çok temizlenenleri sever*”⁶¹ âyeti’ndeki sevgi yumağına katılmaktır. Tövbe etmeyen ve temizlenmeyen kişiyi kötü bir sonun beklediğinden korkulur.

Ben sigara içenlerin uğrayacağı kötü sonucu ve başlarına gelecek azabı anlatan doğru (sadık) bir rüya dinledim. Ben bu rüyayı, bizzat gören kişiden dinledim. Başkasının gördüğü rüyayı nakleden, doğru söylediği ya da yalan söylediği tartışılacak bir nakilciden değil. Rüyayı gören salih, erdemli bir kişiydi. Sözüne güvenilen, davranışları takdir edilen, övülen bir kişiydi. Her gününün bir öncekinden daha bereketli olması için çalışan, kendîni hemen ölecek ve gömülecekmiş gibi değerlendiren bir kimseydi. Yalan söyleyip, kendine iftira edecek biri değildi. Anlattığına göre rüyanın sebebi şuydu: Kendisi sigara içmeye çok düşkün bir tiryakiydi. Mübarek bir camide de imam olarak görev yapıyordu. Bir gün bir ikindi namazının farzına başladı, üçyüze yakın cemaat de ona uydu. Secdeye vardığında ağzından burnuna dışkı kokusuna benzer kötü bir koku geldi. Kendisini büyük bir korku sardı ve son derce pişmanlık hissetti. Namazı bitirince Allah’a tövbe etti, sigara’yı bıraktı ve artık içmeyeceğine dair üç talâk ile yemin etti.

Bir zaman sonra nefs-i emmare’si yine sigara istedi ve neredeyse onu yeniden sigara içmeye sevk edecekti. Fakat üç talâk ile yemin etmiş olması onu engelledi. O gece bir rüya gördü. Rüyasında üst kısmı göklere ulaşan bir kubbe’nin altına girdiğini gördü. O kubbeli yerin ortasında, derin ve geniş bir kuyu vardı. İçi simsiyah bir dumanla doluydu. İçinde, üst tarafı kubbeye kadar ulaşan bir dolap vardı ve o dolapta su dolabı şeklinde birçok dereceler (taraçalar) vardı. Her bir derecede, hepsi de kömür gibi yanmış, simsiyah birtakım insanlar vardı ve bayram günlerinde çocukların dönme dolapla döndükleri gibi, o dolapla birlikte dönüp duruyorlardı. O dolabın başında,

⁶⁰ Gaşıye 88/7.

⁶¹ Bakara 2 / 222.

dolabı idare etmekle görevli, siyah, çirkin suratlı, korkunç görünümlü biri vardı. Elinde büyük, kalın bir kamçı vardı ve o kamçıyla zaman zaman dolaba vuruyordu. Her vuruşunda dolap daha da hızlı dönüyor ve içinden şiddetli inilti geliriyordu. Birden korku ve dehşet içinde titreyerek uyandı ve tövbesine günlerce sadık kaldı.

Sonra şeytan onu yine sigara içmeye teşvik etti ve onun da canı içmek istedi. Fakat talâk'a yemin etmiş olması, ilkinde olduğu gibi bu kez de onu engelledi ve sigara içmedi. Nihayet o gece yattı ve uyudu. Önceden gördüğü rüyanın aynısını, hiç eksiksiz yine gördü. Ancak, bu kez dolabın başında görevli olan şahsa, bu dolabın ne olduğunu ve dolabın bölmelerindeki insanların durumunu sordu. O da cevap vererek dedi ki: Bunlar sigara içenlerdir. Kendilerini besleyecek olan yiyeceklere ve susuzluklarını kandırarak olan içeceklere tercih ettikleri ve sevdikleri şeye uygun olarak bu şekilde azap görüyorlar. Şimdi sen de eğer tövbene sadık kalırsan ne âlâ. Aksi takdirde sen de öldükten sonra buraya geleceksin ve bunlarla birlikte bu şekilde azap göreceksin.

Rüyayı gören kişiyle birlikte sigara içen iki kişi, kubbenin bir tarafında oturuyordu. Görevli kişi onlardan birine işaret ederek, “Bu da yakında buraya gelecek ve azap görecektir” dedi. Bunun üzerine rüya gören kişi, birincisinden daha şiddetli bir titreme ve korkuyla uyandı, hemen Allah’a olan tövbesini yeniledi ve O’ndan muvaffakiyet diledi. Allah da onu başarılı kıldı ve ona yardım etti. Artık bundan sonra gönlünde sigara’ya karşı en ufak bir istek duymadı. O kendine işaret edilen şahıs da ikinci rüyadan birkaç gün sonra vefat etti.

Sonra o zat, başına gelenleri ve gördüğü rüyaların hepsini, kâmil bir mürid’in yanında anlattı. Rüyasını anlattığı şeyh, o zatın gördüğü rüyanın aynısını bir başka zat’tan dinlemişti. Daha önce başkasından dinlediği bir rüyayı yeniden duyunca çok şaşırıldı ve irkildi. Sonra dedi ki: “Senin gördüğün bu rüyanın aynısını, başka bir şahıs da görmüştü. Ancak onun gördüğünde kuyu ve dolap açık alanda, düz bir vadideydi. Sen ise bir kubbe’nin altında gördün. İki rüya arasında bundan başka bir fark yoktur.

Bu şeyh’in yanında kalabalık insanlar vardı. O sırada şeyh’e garip haller oldu, orada bulunanlarda da şaşkıncu bir sükûnet ve incelik oluştu. Şeyh daha fazla bir yöneliş ve yakarışla, ümmet’in bu belâdan kurtulması için dua etti. Orada bulunanların tamamı

da samimî bir şekilde, ihlâsla bu duanın kabul olması için âmin dediler. Şahsın anlattıkları burada sona erdi. Şüphesiz en doğrusunu Allah bilir.

Ey benim bu risalemi mütalâa eden kişi! Şunu bilmelisin ki, anlatılan rüya'yı gören kimse, ilk başta da söylediğimiz gibi, doğru sözlü bir kimsedir. Şeyh'in onun gördüğü rüya'nın bir benzerini başkasından duymuş olması da, onun gördüğü rüya'nın tasdiki mahiyetindedir. Kalemimin dilinden o adama bir iftira asla söz konusu değildir. Ben bu anlatılan rüya'nın doğru olduğuna, sigara içenleri bekleyen kötü sonu, uğrayacakları acıklı azabı ve büyük cezayı çok açık bir biçimde ortaya koyduğuna inanıyorum. Merhameti bol olan Rabbimiz bizi korusun. Onun için hemen tövbe suyu ile içindeki kirleri temizle. İstiğfar ve dönüş ile kötü kokulardan nefesini arındır. Çok bağışlayıcı ve her şeyin sahibi olan Allah'a yönelmekle ruhunu güzelleştir ve süsle.

Her kim kalemimin dilinin kendisine arz ettiği şeyleri kabule muvaffak olur, satırlarımın açıkladığı şeyleri yapmaya yönelirse, dünya ve ahiret mutluluğu onun olur. Kim de buna muvaffak olamaz, aksine içini kirletmeye, nefesini kötülüklerle alıştırmaya ve nefesini bozmaya yönelirse, pis insanlara mahsus pis şeyleri ağzına alması sebebiyle, pis ve çirkin şeylere alışmış olan kötü insanlarla birlikte hesaba çekileceğinden korkular. Hoş ve güzel şeylere alışmış olan iyi insanlar gurubuna girmekten mahrum olur. Bizim söyleyeceğimiz budur. Gerçek bilgi Allah katındadır. Kullarının davranışlarını rızasına uygun kılmak da yine Allah'ın elindedir.

Sigara içmenin tıbben yasak oluşuna gelince bu, alanında uzman tecrübeli doktorlardan duyup öğrendiğimiz bir bilgidir. Doktorlar sigara içmenin insan vücuduna çok zararlı olduğunu söylüyorlar ve bu görüşlerinin gerekçesini şöyle açıklıyorlar: Sigara dumanı, ateş sıcaklığı olan, kötü kokulu, ince, yumuşak ve karanlık bir şeydir. İnceliği ile bedenin derinliklerine işler, ateş sıcaklığının etkisiyle vücudun içini etkiler. Kan'da siyaha çalan koyu bir yoğunluk meydana getirir. Safra'yı öyle yakar ki onu simsiyah yapar. İnsan bedenine zararlı olan tuzlu balgamı öylesine yoğunlaştırır ve yapışkanlığını (viskozite) artırır ki, neredeyse söküp çıkarmak imkânsız hale gelir. Vücuda yararlı yumuşak balgamı eritir ve yok eder. Beyin'de, beyne son derece zararlı bir kuruluk meydana getirir. Vücuttaki karışımlar azar azar bozulmaya, fonksiyon

kaybetmeye başlar. Çünkü sigara içmek, arasında temiz soluk alınan nefesler halinde gerçekleşir. İçen kişinin boğazında ve içinde sigaradan dolayı birikenler, gıdaların ve içeceklerin yapısını bozar. Zamanla içen kişi farkına varmadan yavaş yavaş en üst ve zararlı derecesine ulaşır.

Artık vücuda verdiği zarar üst derecelere ulaşmış, açıkça ortaya çıkınca o zararı ortadan kaldırmak mümkün olmaz. Öyle ki uzman doktorlar bu şahsı kurtarmak için bütün çabalarını ve gayretlerini ortaya koysalar bile onu kurtaramazlar. Çünkü sigara, vücuttaki dört unsuru (safra dalak kan salya) bütünüyle bozmuştur. Bunun tedavisi ise, bu bozulmanın giderilmesidir. Bu ise kesinlikle mümkün değildir. Dolayısıyla bu durum, kişiyi kesin olarak ölüme götürür.

Tiryakilerde müşahade ettiğimiz mizaç değişikliği, bu söylediklerimizin doğruluğunun en büyük delilidir. Öyle ki onların giderek artan bu değişiklikleri çok sigara içmeleri ve bunda ısrar etmeleri nedeniyle ölüncüye kadar kendilerini yatağa bağlı hale getirmiştir. Çok aşırı gittikleri için, onlara artık tedavi de fayda vermemiştir.

Onlardan bazıları bizi ziyaret eden bizim de kendilerini zaman zaman ziyaret ettiğimiz dostlarımızdandı. Hastalıkları esnasında onları ziyaret ettiğimizde, başlarına gelen bu musibetin sigara içmeleri yüzünden geldiğini bizzat itiraf ettiler. Çok pişman olduklarını ifade edip, samimi bir biçimde tövbe ettiler. Fakat onların bu pişmanlığı kendilerine dünyada sağlık ve hastalıktan kurtuluş açısından gözle görülür bir fayda sağlamadı. Ama umulur ki ahirette azaptan kurtuluş açısından, manevî bir fayda sağlamış olur.

Tasavvuf açısından anlattıklarım dikkatle incelendiğinde, uzman doktorlardan naklettiklerim üzerine kafa yorulup düşünüldüğünde, düşünen bir kimsenin gönül aynasında, sigara'nın tıbbî açıdan ölüme sürükleyen bedenî bir zararının olduğu, tasavvuf ilmi açısından da, gerek dünyada ve gerekse ahiret'te dinî bir zararı olduğu net olarak ortaya çıkacaktır.

Vücuda veya dine zararlı olan bir şeyin haram olduğu, şüphe götürmez bir gerçektir. Çünkü her iki açıdan da zararlı olan bir şeyin, haram olduğu konusunda asla

şüphe edilemez. Sigara'nın helal olduğuna inanarak içilmesi durumunda ise iman'ın yok olması ve dolayısıyla cehennem ateşinde azap görülmesi gibi bir korku ve endişe de vardır. Bu nedenle ondan kaçınmalı, son derece sakınmalı ve korunmalıdır.

Sigara içmenin aklen caiz olmamasına gelince, bunu da şöyle açıklayabiliriz: Akıllı insan bir şeyi ya canının çektiği bir lezzet veya içini rahatlatacak, gönlünü açacak bir durum veya açlığını giderecek bir gıda yahut susuzluk hararetini söndürecek bir serinlik, bir içecek ya da hastalığını giderecek bir ilaç olduğu için kullanır. Hiç şüphesiz sigarada ilk dört şey kesinlikle yoktur. Geriye sadece tedavi kaldı. Uzman doktorlardan naklettiklerimiz de ifade etmiştir ki, sigara bizzat hastalık sebebidir. Onda hiçbir tedavi unsuru yoktur. Bazı hastalıklara karşı faydalı olduğu varsayılsa bile, faydasından daha çok zararı olduğu yukarıda ifade edilmişti.

Buna göre, sigaranın sebep olduğu büyük zarardan kurtulmak için, varsayılan tedavi edici yönüne de tamah etmemek gerekir. Nitekim Allah Teâlâ şarap ve kumar hakkında: *“Onların günahları faydalarından daha büyüktür”*⁶² buyurur. Onların bazı faydaları nasıl ki haram olmalarına engel olmamış ve helal olmalarını da gerektirmemiş ise, sigara'nın faydalı olması halinde de durum böyledir. Helal olmasını gerektirmez. Bununla birlikte, şarap ve kumarın sağlayacağı menfaat muhakkaktır, sigara'nınki ise şüphelidir, hatta belki de hiç yoktur. Kaldı ki tedavi de sadece onunla sınırlı değildir.

Sigaranın faydalı olduğu ve tedavi edici özelliğinin bulunduğu kabul edilse bile, o zaman kullanılması sadece hastalara mahsus olur ve ihtiyaç hali ile sınırlanırdı. Nasıl böyle olmasın ki, sağlıklı insanların devam etmesi şöyle dursun, hangi hasta iyileştikten sonra hâlâ ilaç kullanmaya devam ediyor? Özellikle besleyici ve açlık giderici olmayan birtakım pis şeyleri, kim ısrarla kullanmaya devam eder?

Son olarak diyebiliriz ki: Durum böyle olduğuna göre, sigara içmekte ısrar etmenin sebebi yine sigara içmekten kaynaklanan taşyürekliikten başka bir şey değildir. Çünkü sigara kalbi son derece merhametsiz ve acımasız yapar. Onu kaba ve duygusuz yapar. İnsanın içini yoğun bir karanlıkla doldurur, ruh adeta üst üste yığılmış karanlıklar

⁶² Bakara 2/ 219.

içinde kalır. Tıpkı bir ufuktan diğer ufka uzanan, üst üste yığılmış siyah bulutlarla güneşin önünün kapanıp perdelenmesi gibi, ruhu çepeçevre kaplar, en küçük bir parıltı bile hissedilmez.

İşte içerdeki karanlık bu dereceye ulaştınca, gönlün kendisine nakledilen delilleri anlama kabiliyeti kalmaz. Aklî çıkarım ve mantıkî kurgu içerisinde kendisine sunulan, öğüt içeren faydalı şeyleri kabullenme yeteneği yok olur. Nasıl böyle olmasın ki? Bu denli zararlı, insan tabiatını bozucu ve pis kokulu şeylere meyil ve onları alıp kullanmaya yöneliş, bu söylediğimiz anlama kabiliyetinin yok olduğunun açık birer delilidir. Çünkü durumları böyle olmasaydı, sigara içtikleri ağızlığın mecrasına bakarlar ve akıl yoluyla içlerinde meydana gelen zararları ona kıyas ederler, buradan hareketle koku yayan nefeslerindeki kötü kokuyu içlerinin kirlendiğine delil sayarlardı. Böylece sigara içmeye zorlansalar bile, asla bir daha sigara içmeyi tercih etmeyecek şekilde sigara içmekten vazgeçerlerdi.

Buna göre, anlatılanlara bakmadan, yazılanları dikkatle inceleyip düşünmeden hâlâ içmeye devam etmeleri, sigara içmekten kaynaklanan katı kalplilikleri yüzünden, anlama yeteneklerini kaybetmiş olmalarındandır.

O güvenilir Peygamber hürmetine Allah onları apaçık gerçeğe yöneltsin, sağlam şeriat'a uygun amel yollarını göstere. O Peygamber ve ashabına, kıyamete dek binlerce selâm olsun. Diğer elçilere de selâm olsun. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun.

Eserin müellifi Medine-i Münevvere'de ikamet eden Şeyh Abdülmelik İsamî der ki, eserin yazılması Hicret-i Nebeviyyenin 1035. yılı mübarek Ramazan ayının 19. gecesini tamamlandı. Hicret'in sahibi Yüce Peygamber'e en üstün salât ve selam olsun. Bir ve tek olan Allah'a hamd olsun.

Bu eserin yazılışı, büyük hatip Abdurrahman eş-Şevvanî eş-Şafî el-Âdilî tarafından 1110 yılı Zilkade ayının 12. salı günü tamamlandı. Allah onu, anasını babasını, onların ebeveynini, ona ve onlara rahmet ve bağışlanma dileğiyle dua edenleri

mağfîret buyursun. Allah'ın salâtı selâmı ve rahmeti Ümmî Peygamber Efendimiz Hz Muhammed'e, onun aile efradına ve ashabına olsun.

B. MUSTAFA B. ALİ EL-ÂMÂSÎ'NİN “HÂZÂ KİTABÜN FÎ BAHS-İ HURMETİ'D-DUHÂN” ADLI RİSALESİNİN TERCÜMESİ

Bu kitap, sigaranın haram olduğu konusu ile ilgilidir.⁶³

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla (başlarınız) ve O'ndan yardım dileriz.

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun, O'nun yarattığı en hayırlı kul Muhammed (s.a.v)'e, aile efradına ve ashabına salât ve selâm olsun.

Allah Teâlâ seni de bizi de doğru yola ilet sin. Allah Teâlâ'nın kendilerini koruduğu bazı insanlar dışında, sigara içme ve kullanma konusunda insanların benzer davranışları sergilediklerini gördüm. Bunun yanında bir de selef'in kendilerinden Allah'a sığındığı, sünneti de bilen bir kısım günahkâr insanlar da sigara'yı kullanıyorlar ve hatta insanları buna teşvik ediyorlar. Oysa Hz Peygamber (s.a.v) buyurmuştur ki: “Bir kısım bidatler ortaya çıktığında âlim olan kişi sessiz kalırsa, Allah'ın lâneti onun üzerine olsun”⁶⁴ Yine buyurmuştur ki: “Gerçeği ifade edeceği yerde sessiz kalan, susan kişi, dilsiz şeytandır”.⁶⁵

Ömer b. Abdülaziz buyurmuştur ki: “Allah Teâlâ, bir topluluğun içindeki bir kısım insanların işledikleri günahlardan dolayı o topluluğun tamamına azap etmez. Ancak günah ve isyan işlenmeye başladığı zaman (o toplumda yaşayanlar) buna karşı gelmezler, tepki göstermezlerse o topluluğun tamamı cezayı hak eder.”⁶⁶ İşte bütün bu

⁶³ Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi bölümü 854 numarada kayıtlı olan ve çalışmamızda "س" harfi ile sembolize ettiğimiz risalenin 23^b varağının baş tarafında bu ifade yerine “Seyyid Muhammedin Kitabı” ifadesi yer almaktadır. Yani risalenin “Seyyid Muhammed” isimli bir şahıs tarafından hazırlanıp yazılmış olduğu ifade edilmektedir. Eserin 26^b varağında sona eren risalenin son bölümünde de risaleyi hazırlayan ve yazan kişinin Seyyid Muhammed olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu bölüm sadece Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshada yer almaktadır. Risalenin diğer nüshalarından biri Manisa İl Halk Kütüphanesi Zeynelzade Koleksiyonunda, diğeri ise Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde bulunmuştur. Her iki nüshada da risalenin Akdağlı olarak tanınan “Mustafa Efendi Âmâsî”ye ait olduğu ifade edilmektedir. Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshada yer alan bu ifade muhtemelen risaleyi istinsah eden kişiyi ifade etmektedir.

⁶⁴ Bu lafızla kaynağı bulunamamıştır. Anlam olarak yakın bir rivayet için Bkz: Ebû Şüca Şiruye b. Şehredar b. Şiruye ed-Deylemî, el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb, Beyrut 1406/1986, thk. Saïd b. Besyûmi Zağlûl, I-V, I, 321.

⁶⁵ Ebu Ali ed-Dekkâk'ın (ö. 406/1015) sözü olarak nakledilmektedir. Bkz: Adülkerim b. Hevazin el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, thk. Abdulhalim Mahmûd, Mahmud b. eş-Şerîf, Kahire 1409/1989, s. 226.

⁶⁶ Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibu'l-Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânîdi's-Semâniye*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, y.y., t.y., I-IV, III, 213.

gerçekler beni, her ne kadar liyakatim ve vasıflarım bunu ortaya koymaya yetmese de, usul ve fûru' kitaplarını incelemeye ve onlardan elde ettiğim bilgilere dayanarak, bu pis maddenin hükmünü, bunu kullananların ve içenlerin hükmünü ortaya koymaya sevk etti.

Bu risale'yi inceleme fırsatı bulan ve bazı yazım hatalarına ve eksiklere rastlayan kişilerden tek beklentim ve dileğim, bunları düzeltmeleri, inanan insanların bundan yararlanarak, artık iyice yaygınlaşmış olan bu felâketten kurtulmaları için bu risale'yi her tarafa yaymalarıdır. Çünkü Allah Teâlâ, iyilik yapanların mükâfatlarını ve ecirlerini zayi etmez, yok saymaz. Üstün ve gerçek ilim adamlarına yakışan da, kendilerinden daha aşağıda olanları rezil edip utandırmamaktır. Ayrıca bunlara ilâveten, ben öyle inanıyorum ki bu risale, her ne kadar cahiller tarafından dikkate alınmayıp bir tarafa atılacak olsa da, kâmil ve gerçek âlimler nezdinde kabul görecektir.

Çabalarımı ve çalışmalarımı boşa çıkarmayıp, sadece kendi rızasına uygun ve zatına layık kılması için de Allah'a dua ediyor ve yalvarıyorum. O, kullarına karşı son derece merhametli ve lütufkârdır. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında hak ile hükmet. Sen hükmedenlerin en hayırlısısın.

Allah Teâlâ seni de bizi de başarıya ulaştırсын. Bu konu ile ilgili dört madde vardır: Tütün yaprağı, tütün dumanı, tütün külü ve içerken kullanılan ağızlıkta biriken zifir. İlk üç maddeyi incelemeyeceğiz. Çünkü onların hükmü gayet açık ve herkesçe bilinmektedir. Dördüncü maddenin hükmüne gelince, diğer necis (pis) maddeler gibi o da habis ve pistir. Bunu kullanan kişilerin ağzının hükmü de, pis olması açısından, pislik yiyen sığır ya da devenin ağzı gibidir. Belki de onlardan daha da pistir. Çünkü içerken kullanılan aletin (ağızlık) içinde biriken zifir, köpek ve benzeri hayvanların dışkısından daha kötü kokulu, daha iğrenç ve renk olarak ta onlardan daha çirkindir.

Bütün bunlardan hareketle kesin olarak zifir'in ağır necaset olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü "Tarikat-i Muhammediye"⁶⁷ müellifi, eserinin "Taharet"

⁶⁷ Eser Birgivi olarak bilinen asıl adı Takıyyüddin Muhammed (ö. 981/1573) olan büyük Türk âlimine aittir. Birgivi 10 Cemâziyelevvel 929 (27 Mart 1523) tarihinde Balıkesir'de doğdu. Zaviye mensubu alim ve faziletli bir kişi olan babası Pir Ali Balıkesir'de müderristi. Birgivî ilk tahsilini babasının

bölümünde, şöyle buyurmuştur: “Sonuç olarak, pis olan şeylerden (necaset) sakınmak, bizzat o pisliğin kendisinden dolayı değildir. Bilakis kötü koku, iğrenç tat ve çirkin renk gibi insanı tiksindiren bazı vasıflarından dolayıdır.” Kuhistânî,⁶⁸ Şeyhu'l-İslâm'ın “Mebûsât”⁶⁹undan nakille demiştir ki: “Necaset (pislik) koku ya da fizikî varlıkla olur, renkle olmaz. Ancak “Hizâne”de⁷⁰ “Tadı düzelmiş ve kokusu kaybolmuş olan her necis şey temiz sayılır.” “Ancak et ve benzeri bazı yiyecek maddeleri, rengi değişip kokuşmaya başlayınca haram ve necis olurlar” denilmiştir. Burada da durum aynıdır.

yanında yaptı. Ondan Arapça, mantık ve diğer bazı ilimleri okudu, bu arada Kur'an'ı da ezberledi. Daha sonra İstanbul'a giderek Mahmutpaşa mahallesinde Küçük Şemseddin Efendi'den ders aldı. Ardından Haseki Medresesi'ne girdi; dönemin tanınmış âlimlerinden Ahîzâde Mehmed Efendi'nin ve daha sonra Rumeli kazaskeri olan, Kızıl Molla lakabıyla tanınmış Abdurrahman Efendi'nin öğrencisi oldu. İcazet alarak müderrislik payesini elde etti.. Birgivi 981 yılı Cemâziyelevvel ayında (Eylül 1573) bir İstanbul seyahati sırasında vebaya yakalanarak hicrî yıla göre elli iki yaşında vefat etti ve Birgi'ye getirilerek burada defnedildi. İlmî açıdan önemlerine göre Arap dili grameri, ahlâk-tasavvuf, fıkıh, akaid, tefsir-kıraat, hadis gibi sahalarda çoğu Arapça, birkaçı da Türkçe olmak üzere tesbit edilebilmiş altmışa yakın eseri vardır. “et-Tarikatü'l-Muhammediyye” din, ahlâk ve tasavvuf konularıyla ilgili çok tanınmış Arapça bir eserdir. İlk İstanbul'da (1260) olmak üzere on beşi aşkın baskısı vardır. Ayrıca pek çok şerhi ve Türkçe tercümesi yapılmıştır.

⁶⁸ Asıl adı Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmüddîn el-Horasânî el-Kuhistânî (ö. 962/1555)dir. Hanefî fakihidir. Horasan kasabalarından Kuhistan'da (Kühistan) doğdu. Timurlu hükümdarlarından Muzaffer Hüseyin Mirza devrinde Şeyhülislâm Herevî'nin talebesi ve İsamüddin el-İsferâyî'nin ders arkadaşlarındandı. Geçimini kitap istinsah etmekle sağlıyordu. Güçlü bir hafızaya sahip olan Kuhistânî fıkıh sahasında ilerleyerek fetva vermeye başladı.. Kuhistânî 962 (1555) yılında Buhara'da vefat etti. Eserleri: Câmîu'r-Rumûz. Hanefî mezhebinde "Mütûn-i Erbaa" diye anılan dört muteber kitaptan biri olan Tâcûş-Şerîa'nın Vikâyetü'r-Rivâye'sine Sadruşşerîa'nın yazdığı en-Nukaye adlı muhtasarın şerhidir. 8 Zilhicce 941 (10 Haziran 1535) tarihinde tamamlanan eser Ubeydullah Bahadır Han'a ithaf edilmiştir. Kâtib Çelebi'ye göre eser en faydalı şerhlerden olup büyük bir titizlikle hazırlanmıştır {Keşfü'z-Zunûn, II, 1971}.

⁶⁹ Serahsî'nin (ö. 483/1090) Hanefî fıkıhına dair eseri. IV. (X.) yüzyıl Mâverâünnehir Hanefî çevresinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Hâkim eş-Şehîd (ö. 334/945), öğrenimde kolaylık sağlamak amacıyla Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin temel eserlerini özetleyip el-Kâfi adlı metni kaleme almış, Serahsî de sonra Muhtasarü'l-Kâfi olarak da anılan bu kitabı esas alıp Hanefî literatürünün en önemli eserlerinden biri kabul edilen el-Mebûsât'u meydana getirmiştir. Eserde, Hâkim eş-Şehîd tarafından daha kapsamlı kaidelere irca edilerek özetlenen metinlerde yer alan hükümler Serahsî tarafından yaklaşık üç asırlık birikimle zenginleştirilerek yeniden tasnif edilip sunulmaktadır. el-Mebûsât, özellikle IV (X) ve V. (XI.) yüzyıllar Mâverâünnehir meşâyihinin fikhî birikimini ve mezhebe katkılarını yansıtmaya hususunda öne çıkan bir eser olup bu iki asır içinde Mâverâünnehir çevresinde ortaya konan münferit ve ortak görüşlere diğer yerlere nisbetle daha fazla atıfta bulunmaktadır. Serahsî'nin Mâverâünnehir Hanefî çevresini temsil eden merkezî şahsiyetlerden biri olması, el-Mebûsât'un Hanefî literatüründe çok önemli bir yer tutmasında etkili olmuştur.

⁷⁰ Bu eser muhtemelen Hanefî fakihî Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrahim b. Hattab es-Semerkandî'nin (ö.373/983) “Hızanetü'l-Fıkıh” adlı eseridir. Ya da İmam Hüseyin b. Muhammed es-Sem'ânî'nin mütekaddiminden rivayet edilen ve müteahhirinin fetvalarından seçmeler ihtiva eden “Hızanetü'l-Müftîn fi'l-Furu” adlı eseri olabilir. Müellif bu eserinde Hanefî Mezhebinde muteber sayılan Hidaye, Nihaye, Kadîhan, Hulasa, Zehîriyye ve Şerh-i Tahavî gibi eserlerden yaptığı alıntılarını simgelerle göstermiştir. Eserini H. 740 yılının Muharrem ayında tamamlamıştır.

“el-Eşbah ve'n-Nezâir”⁷¹ müellifi demiştir ki: “Bir yiyecek maddesi bozulmaya ve kokuşmaya başladığında haram olur ve necis (pis) sayılır. Bu bozulma daha da artarsa, o madde daha pis sayılır ve haram olur.”

Bütün bu açıklamalara göre tütün zifiri pis olan şeylerden sayılır. Allah Teâlâ Yüce Kitabı Kur'an-ı Kerim'de buyuruyor ki: “(O Peygamber) temiz olan şeyleri onlara helal, pis şeyleri de onlara haram kılar”⁷² Fıkıh bilginleri bu ayet'ten hareketle, kurbağa, fare, yılan gibi bazı canlılarla, köpek, kurt ve arslan gibi bazı yırtıcıların haram olduğuna hükmetmişlerdir. Bu arada bazı âlimler, ayet'teki “lâm” (ل) cins ifade eder demişlerdir. Fıkıh bilginlerinin bu konudaki görüşlerinin bir ifadesi olarak, İbn Melek⁷³ “Şerhu'l-Mecma” da şöyle demiştir: “Yırtıcı pençesi olan Şahin, Kartal, Akbaba gibi kuşlarla, parçalayıcı dişi (ve iğnesi)olan Kurt, Akrep ve Fare gibi yırtıcılar haramdır. Çünkü bütün bu canlılar pistirler. Allah Teala : “(O Peygamber) temiz olan şeyleri onlara helâl, pis şeyleri de onlara haram kılar.”⁷⁴

Bütün bu izahlara göre, sigara kullanan kişinin hemen derhal tövbe etmesi ve bunu da sonraya bırakmaması gerekir. Çünkü işlerini sonraya bırakanlar helâk olmuşlardır.

Bütün bunlarla birlikte denilmiştir ki; Sana hayret ediyorum, kendi halini hiç düşünmüyorsun. Bir gün yirmi dört saat'tir. O süre içerisinde yirmi dört bin nefes vardır ve senin her bir nefeste bir tövbe etmen gerekir. Tövbe'yi terk etmek de günahdır. Kim tövbe'yi terk ederse Allah'a karşı gelmiş olur. Bir kimsenin bir tek günahı olsa ve o günahından dolayı tövbe etmeden üzerinden bir gün ve bir gece geçse, yirmi dört bin defa günah işlemiş gibi olur. Öyleyse günahlarınla ömrünü bir mukayese et bakalım ne kadar günah işliyorsun. Sana düşen, hiçbir tane bile bırakmadan bütün günahlarından tövbe etmelidir. Çünkü Ebu Haşim'in mezhebine göre kişi bütün günahlarından tövbe etse ama bir tanesine tövbe etmese, o kişinin tövbesi geçerli olmaz. İsyanda ve günahta

⁷¹ Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 970/1562)in “El-Eşbah ve'n-Nezâir Fi'l-Fürû” adlı eseridir. Geniş bilgi için Bkz. *Hediyetü'l-Arifin*, I, 378.

⁷² Araf 7/157.

⁷³ Abdüllatif b. Abdülaziz b. Eminüddin er-Rumî (ö. 801/1399) İbni Melek olarak tanınır. İzmir Tirede yaşamış ve vefatına kadar burada ders okutmuştur. Eserlerinden bazıları “Bedru'l-Vaizîn, Risaletün fi't-Tasavvuf, Şerh-u Mecmei'l-Bahreyn, Şerhu'l-Menar, Şerh-u Vikâyeti'r-Rivaye”dir.

⁷⁴ Araf 7/157.

ısrarcı olanların hali ne olur bir düşün. Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Mü’min bir günah işlediğinde kalbinde siyah bir nokta oluşur. Eğer tövbe edip vazgeçer ve bağışlanma dilerse, kalbi yine parlar. Ama döner tekrar aynı günahı işlerse, o kara leke büyür ve bütün kalbini kaplar. İşte bu Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'de “*Yapmaya alıştıkları kötü işler, gitgide kalplerini paslandırdı*”⁷⁵ âyet'inde bildirdiği pas budur.”⁷⁶

Bundan sonra (şunu da) bil ki Rabbin, anne rahminde iken seni ağzından kan'la beslemedi. Bilakis, ağzın tevhide ikrar ve Kur'an makamı olmasından dolayı, seni göbekten besledi. Nihayet kendi iradenle hareket edecek duruma gelince, ağzını zifir, çirkin söz ve diğer haramlarla kirlettin. Şayet Allah Teâlâ seni katranla bulaştırıp kirletseydi, o zaman tuhaf olmazdı.

Yine şunu da bilmelisin ki; ağzında zifir kokusu hissedilen kişinin artığı temiz sayılmaz. Çünkü ağzı zifir kokan kişinin ağız sıvısı, eliyle istinca yapmış ve eli necaset kokan kişinin eli gibi, fare yemiş olan kedînîn salyası ve şarap içmiş olan kişinin tükürüğü gibi pis (necis)tir. El-Eşbah⁷⁷'ta açıkça ifade edildiği üzere “İstinca, kötü kokunun istinca mahallinden ve istinca yapan kişinin istinca yaptığı parmağından tamamen giderilmesi şarttır. Ancak kişi bunu sağlayamaz ve insanlar da bu kötü kokuyu hissetmezlerse o zaman bu müstesnadır.”

Münye şerhinde⁷⁸ (müellif); “Muhit⁷⁹ müellifi bu kadar güçlü bir görüşe rağmen, “eğer necaset tadı, rengi ya da kokusu hissedilmiyorsa” şartını getirmiş ve bu durumda temiz sayılır demiştir. Eğer bunlardan biri varsa temiz sayılmaz. Fıkıh

⁷⁵ Mutaffifin 83/14.

⁷⁶ İbn Mâce, Zühd, 29; Müsned, II, 297.

⁷⁷ Bkz: 71 numaralı dipnot.

⁷⁸ İmam Sedidüddin Muhammed b. Muhammed el- Kaşgarî (ö 705 /1305) “Münyetü'l-Musallî ve Gunyetü'l-Mübtedî” adlı, Hanefî Mezhebinde tanınmış ve çok mütalaa edilmiş eseridir. Eseri İbni Emîril Hac Muhammed b. Muhammed (ö 879 /1474) iki cilt halinde şerh etmiştir. Eserinde şerh edilen bölümü " م " harfiyle, şerhi de " ش " göstermiştir. Eserin ayrıca Şeyh İbrahim b. Muhammed el-Halebi tarafından da bir şerhi yapılmıştır. Eser ilim çevrelerinde büyük kabul görmüştür. Keşfu'z-Zunun, II, 1886.

⁷⁹ Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl Şemsü'l-Eimme Ebu Bekr es-Serahsi (ö 483/ 1090) Hanefî fakihidir. Eserleri arasında el-Emali fi'l-Fıkh, Şerhu Edebi'l-Kâdi li Ebi Yusuf, Şerhu Camii's-Sağir Li'ş-Şeybani sayılabilir. Ayrıca on cilt halinde el-Muhit fi'l-Furu adlı eseri vardır. *Hediyetü'l-Arifin*, I, 76.

bilginlerinin çoğunluğu bu görüştedir. Hatta bu konuda aykırı görüş bildiren neredeyse yok gibidir” dediğini nakletmiştir.

Dürer müellifi⁸⁰ “Gözle görülebilen bir necasetle kirlenmiş olan kumaş ve benzeri şeyler, zorluk ve meşakkate girmeden, mesela sabun ve benzeri bir maddeye ihtiyaç duyulmadan, bizzat necasetten ve koku - renk gibi necasetin izlerinden arındırılırsa temizlenmiş sayılırlar. Çünkü necasetin temizlenmesi için hazırlanmış olan esas araç su’dur. Su’dan başka bir diğer maddeye ihtiyaç duyulursa, bu durumda zorluk ve meşakkat olacaktır” demiştir. Eğer “ Bu söylediklerine göre, insanın ağzını temizlemesi için sudan başka maddelere de ihtiyacı oluyor. Bu durumda da meşakkat söz konusudur” dersin, ben de derim ki; “Hangi zaruret ve gereklilik, sabah- akşam, sürekli, her an ağzının zifirle bulaşmasını kaçınılmaz kıldı da şimdi su’dan başka bir maddeye ihtiyaç duyulduğu için, ağzın temizliğinde meşakkat olduğu mazeretine sığınmıyorsun? Kaldı ki, fıkıh bilginlerinin kitaplarında açıkça ifade edildiği üzere, necasetle ilgili meseleler, mesela sokak ve caddelerdeki çamurların temiz sayılması gibi, hep zaruretlere üzerine mebnidir.

Tevfik⁸¹ ve Zahîre’de⁸² ifade edildiği üzere, zaruret bulunan haller, şer’i kurallardan istisna edilmiştir (onlardan bağımsız değerlendirilmiştir). Öyleyse, bu son derece sağlam ve güvenilir bir hükümdür. Buna karşı çıkmaya, ya da buna engel olmaya kimsenin yetkisi yoktur. Dolayısıyla, bu necaset ve bu necasetle bulaşmış olan şey, zaman zaman, herhangi bir zaruret ya da tercih hakkı dahi yokken, elbisesi veya vücudu başka bir necasetle kirlenmiş olan kişiye kıyas edilemez. Bu konuda şüpheli davranan veya tereddüt eden, dîninin ana damarını kesmiş ve müslümanlığını yaralayıp yok

⁸⁰ Muhammed b. Feramuz b. Ali. Molla Hüsrev olarak tanınır. (ö 885/1480) Hanefî âlimidir. Fatih Sultan Mehmedin hocası ve Osmanlıların ilk şeyhulislâmı olup, Bursa Zeyniler camii hazinesinde medfundur. Eserlerinden bazıları Düreru’l-Hukkâm Şerhu Gururi’l-Ahkam, Haşîye alâ Tefsiri’l-Beyzavî, Haşîye ale’l-Mutavvel fi’l-Meani, Mir’atü’l-Usul fi Şerhi Mirkati’l-Vusul”dür.

⁸¹ Hanefî fakîhi Burahanu’ş-Şeria Mahmud b. Sadru’ş-Şeria el-Evvel Ubeydullah el-Mahbubi’nin, kızının oğlu Sadruşşeria es-Saniye yazdığı “Vikayetü’r-Rivaye fi Mesaili’l-Hidaye” adlı eserine, Şeyh Cüneyd b.Şeyh Allame Zeynuddin’in yazdığı “Tevfikü’l-İnaye fi Şerhi’l-Vikaye” adlı şerhidir. *Keşfu’z-Zunun*, II, 2020- 2021.

⁸² Ahmed b. Ebi’l-Alâ İdris b. Abdurrahman b. Abdullah Şihabuddin Ebu’l-Abbas el-Karanî (ö 684/1285)’nin altı cilt halinde yazdığı “ez-Zehîre fi’l-Furu” adlı eseridir. Bu eserden başka birçok eseri daha vardır. El-Ecvibetü’l-Fahire Ale’l-Es’ileti’l-Facire fi Reddi’l-Yehud ve’n-Nesara, Envaru’l-Buruk fi Envai’l-Furuk fi’l-Kavaidi’l-Fıkhiyye, Şerhu’l-Erbain fi Usuli’d-Din li-Fahirrazi” gibi. Diğer eserleri ve geniş bilgi için Bkz: *Hediyyetü’l-Arifin*, I, 99.

olmaya mahkûm etmiştir. Bundan çıkarılacak ince ve hassas anlam budur. İyi düşün ve anlamaya çalış. Bilinçsizce ve körü körüne karşı çıkanlardan olma.

Şunu da bilmelisin ki; zifirin ağır necaset olduğu kesin ve sabit olduğuna göre, bunu kullanmakta ısrar eden, ağzı bununla bulaşan kişinin namazı caiz olmaz, bu namaz geçersizdir. Bu kişinin namazı, İmam Şafî'ye göre hiçbir şüpheye mahal kalmaksızın geçersizdir. Çünkü İmam Şafî'ye göre, necasetin en azı bile namazın cevazına engeldir. Bu durum İmam Âzam'a göre de böyledir. Çünkü sigara içen kişinin, dil ve diğer bölümlerden oluşan iç kısmı, mukayese edildiğinde alan olarak dirhemden daha fazladır.

Sigara müptelâsı olup, ısrarla içmeye devam eden, bu arada da kendinî müslüman, muttaki ve müslümanların önderi sayarak, inanan insanlara imamlık yapan veya kendi başına namaz kılan kişiye yazıklar olsun. Sigara içmeye devam eden kişi her ne kadar bu gün inatçı, hüccet ve belgelere rağmen inkârcı davranıyor, olaya hasetle yaklaşıyor ve ortaya koyduklarına itimat etmiyorsa da günahkârların kıyamet günü hesaba çekildikleri zaman “Allah’ım! Bizi şimdi dünyaya geri gönder de iyi işler yapalım. Çünkü artık kesin olarak inanmış bulunuyoruz” dediklerinde ne demek istediğim daha iyi anlaşılacaktır. Allah Teâlâ sizi de bizi de, nefsimizin şerrinden, davranışlarımızın kötülüğünden ve kötü hallerden korusun, muhafaza etsin.

Uyarı:

“Meâlimü’t-Tenzîl”⁸³de “Allah’ın katında İsa’nın durumu kendisini topraktan yaratıp sonra ol demesiyle olmuş olan Âdem’in durumu gibidir”⁸⁴ âyet’inin tefsirinde müellif demiştir ki; Bu ayet’te ifade edilen benzetme, kıyasın cevazına delildir. “Ebu’l-Leys”⁸⁵ tefsirinde de müellif: “Bu ayet, aralarında birçok farklar

⁸³Şafii fakihî Hüseyin b. Mes’ud b. Muhammed el-Beğavî (ö 516/ 1122)nin “Meâlimü’t-Tenzîl fi Tefsîri’l-Kur’an” adlı eseridir. Müellifin bundan başka eserleri de vardır. Bunlardan bazıları; İrşadü’l-Envar fi Şemâilî’n-Nebîyyi’l-Muhtar, Tercümetü’l-Ahkam fi’l-Furu’, el-Cem’u Beyne’s-Sahihayn el-Buhari ve Müslim, el-Kifaye fi’l-Kırae, Mesabihu’s-Sünne” gibi. Diğer eserleri ve geniş bilgi için Bkz: *Hediyyetü’l-Arifin*, I, 312.

⁸⁴Al-i İmran 3/59.

⁸⁵Ebu’l-Leys es-Semerkandî (ö 373/ 983). Hanefî fakihidir. Tam ismi ve künyesi: Ebu’l-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrahim b. El-Hattab es-Semerkandî’dir. Yaşadığı dönemde “İmamü’l-Hüda” lakabıyla

olmasına rağmen, ortak bir vasfa sahip olan iki şeyin birbirine benzer olabileceğine delildir. Nitekim bu aye’te ifade edildiği üzere, Âdem (a.s) topraktan yaratıldığı halde İsa (a.s) topraktan yaratılmamıştır. Aralarında böyle bir fark vardır. Ancak her ikisinin ortak vasfı, babasız olarak yaratmış olmalarıdır” demiştir.

Şimdi bu durumda eğer: “ (O Peygamber) pis olan şeyleri de onlara haram kılar”⁸⁶ âyet’ini delil göstererek zifir’in ağır necaset olduğunu söylemek, bir hükmü kıyas yoluyla ispat etmek demektir. Bu da ancak bir müçtehidin yapabileceği bir şeydir” dersin, sana şöyle cevap veririz: “Senin bu yaklaşımın, kıyasın ne anlama geldiğini bilmiyor olduğunun delilidir. Ayrıca nass ile sabit olan bir hükümlerle, kıyas ile sabit olanı dahi ayırt edemeyecek durumda olduğunu gösterir. Çünkü kıyas, bir şeyin hükmünü, aralarındaki ortak illetten dolayı, başka bir şeyle ispat etmektir. Bir diğer ifadeyle, aslın hükmünün, aralarında var olan ve salt dil bilgisiyle kavranamayan ortak illetten dolayı, fer’e de uygulanmasıdır. Mesela buğday’a kıyasla darı-mısır gibi maddelerde de riba’nın haram olduğunu ifade etmek gibi. Çünkü darı-mısır buğday cinsinden değildir. Ama buna rağmen buğdaya kıyasla, bu maddelerde de riba’nın haram olduğuna hükmedilmiştir. Aynı şekilde Şafiî’lerin şaraba kıyasla mayalanmış, keskinleşmiş bazı meyve sularının da haram olduğunu ifade etmeleri gibi. Oysa bizim konumuz böyle değildir. Zira “pis şeyler” (habais) ifadesi, sözlük anlamı itibariyle, sigara’nın zifirini de kapsar. Çünkü pis olan şey, erdemli insanların fitraten tiksindikleri ve pis saydıkları şeydir. Zifir’in pis ve çirkin görüldüğü de gün gibi aşikâr, dün gibi gerçektir. Buna ancak, fitratı bu pisliğin kirliliği ile kirlendiğinden, temiz ve helal olanla pis olanı ayırt edemeyen kişi karşı çıkabilir ya da bu konuda tereddüt gösterebilir. Ya da zerre kadar insafı olmayan, inatçı, düzenbaz kişi bu hükmü kabul etmemekte direnebilir.

Öyleyse zifir, sözlük anlamı itibariyle “pis şeyler” ifadesinin kapsamına girer. Dolayısıyla bu, bir hükmün kıyasla ispatı değildir. Aksine, nassın zahiri ile ispattır ve

tanınırdı. Birçok eseri vardır. Büstanü’l-Arifin, Tefsiru’l-Kur’an, Tenbihu’l-Gafilin, Hasru’l-Mesail fi’l-Furu’, Nevadiru’l-Fıkh, en-Nevazil fi’l-Furu’, Şerhu’l-Camii’s-Sağir Li’ş-Şeybani” bunlardan bazılarıdır. Geniş bilgi ve diğer eserleri için Bkz. *Hediyyetü’l-Arifin*, I, 490.

⁸⁶ Araf 7/157.

zifir'in pisliği de bununla sabittir. Kaldı ki, Allâme Sadettin Taftazânî⁸⁷ "Telvih"te: "İçtihatla ilgili bu şartlar, her konuda hüküm verebilen "mutlak müçtehit" ile ilgilidir. Belli başlı bazı konularda hüküm verebilen müçtehidin, hüküm verdiği konu ile ilgili olan şeyleri bilmesi yeterlidir" der.

Yine Taftazânî "Muhtasaru'l-Müntehi"ye yazdığı haşiyesinde "Bu, mutlak müçtehit ile ilgilidir. Bir meselede müçtehit olan kişiye gelince, onun o meselenin ilgili olduğu alanı bilmesi yeterlidir. Söz konusu mesele ile ilgili olmayan diğer alanları bilmiyor olmasının bir sakıncası yoktur" demiştir.

"Demîr"de⁸⁸ müellif "Müçtehidin tedvin edilmiş bir mezhebinin olması gerekli değildir" der. "Münye" şarihi⁸⁹ "Bir kimse kıblenin yönünü belirleyemese ve bu konuda yardım alacağı yanındaki kişi de o bölge halkından değilse ve bu kişinin kıblenin yönü ile ilgili kanaati kendi araştırmasına uymuyorsa, o kişinin görüşü ile amel etmesi gerekmez. Çünkü kendisi de o kişi kadar müçtehitir ve bir müçtehidin başka bir müçtehidini taklit etmesi caiz değildir" demiştir. "Hakaiku'l-Manzûme"⁹⁰ müellifi "Bir kimsenin, bir kısmında temiz su, diğerlerinde de pis su bulunan birçok su kabı olsa, bunlardan hangilerinin temiz su, hangilerinin pis su olduğunu ayırt edemese ve bu kişinin bunlardan başka da yanında temiz suyu yoksa Şafî Mezhebine göre bu kişi, o su dolu kapları inceler ve araştırmasının neticesine göre hangisinin temiz olduğu kanaatine varırsa, onunla abdest alması gerekir. Hanefî Mezhebine göre ise, o kaplardaki suların

⁸⁷ İmam Saduddin Mes'ud b. Ömer b. Abdullah el-Herevi el-Horasanî (ö 792/ 1389) Hanefî fakihî, allâme "Taftazânî" lakabıyla ünlenmiştir. 722/ 1322 yılında dünyaya gelmiştir. Birçok eseri vardır. Bunlardan bazıları Erbaîn fi'l-Hadis, İrşadü'l-Hadi fi'n-Nahv, Terkibu'l-Celil fi'n-Nahv ve et-Telviḥ fi Keşfi Hakaiki't-Tenkîh fi'l-Usul, Tehzîbü'l-Mantık ve'l-Kelam, Haşîye Ale'l-Keşşaf li'z-Zemahşeri, Risaletü'l-İkrah, Şerhu'l-Akaid en-Nesefiyye, Kavanînu's-Sarf, el-Mutavvel fi'l-Meanî ve'l-Beyan, Miftahu'l-Fıkh. Geniş bilgi ve diğer eserleri için Bkz. *Hediyetü'l-Arifin*, I, 370.

⁸⁸ Behram b. Abdullah b. Abdülaziz b. Ömer b. Avs ed-Demîrî (ö 805/ 1402) Mısırda kadılık yapmıştır. Maliki mezhebine mensuptur. Eserlerinden bazıları "eş-Şamil fi Furui'l-Malikiyye, Şerhu'l-Elfîye Libni'l-Malik fi'n-Nahv, Şerhu Muhtasari'sh-Şeyh Halil fi'l-Furu', Menasikü'l-Hacc, Kavaidü's-Sünne". *Hediyetü'l-Arifin*, I, 244.

⁸⁹ Necmeddin Ebu'r-Reca Muhtar b. Mahmud b. Muhammed el-Ğazmînî el-Havarizmî (ö 658/1259) "Zâhid" olarak tanınır. Eserlerinden bazıları "el-Cami' fi'l-Hayz, Havi Mesaili'l-Vakiat, el-Münye, Risaletü'n-Nasriyye, Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî, es-Safvetü Fi'l-Usul, Fearizu'z-Zahidî, Fazlu't-Teraviḥ". *Hediyetü'l-Arifin*, I, 433.

⁹⁰ Ebu Hafs Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî (ö 537/ 1142)'nin "Manzumetu'n-Nesefî fi'l-Hılâf" adlı eseridir. Eser on bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Kavlü'l-İmam" dır, son bölümü "Kavl-ü Malik"tir. Esere birçok şerh yazılmıştır. Bunlardan "Hakaiku'l-Manzume" Ebu'l-Mehamid Mahmud b. Muhammed b. Davud el-Lü'lûî (ö 671/ 1272)'nin yazdığı şerhtir. *Kaşfu'z-Zunun*, II, 1867-1868.

tamamını döker ve teyemmüm alır” demiştir. Tahavi⁹¹ ise “Kaplarda bulunan pis ve temiz suları birbirine karıştırır ve sonra teyemmüm alır. Suyu boşa harcamış olmaması için böyle yapması daha uygundur. Tabî ki eğer temiz olan su ihtiyacını karşılayamıyorsa hüküm böyledir. Eğer temiz olduğunu düşündüğü su miktarı, ihtiyacını karşılayacak kadar çok ise, bu durumda kaplardan hangisinin temiz su, hangisinin pis su olduğunu araştırması gerekir. Çünkü hüküm çok olana göredir” demiştir.

Eğer bunu anladıysan o zaman derim ki; Allah arzu ve heveslerine değil de gerçeğe uyan kişiye merhamet etsin. Çünkü arzularına uyan kişi doğru yoldan sapmıştır. Hak ve gerçek olanın dışında kalan sapıklıktan başka bir şey değildir ve hak olan da kendisine tabi olmaya daha layıktır.

Eğer sen “*Yerde olanların hepsini sizin için yaratan O'dur*”⁹² âyet’ine göre bizim şeriatimizde, yeryüzünde bulunan şeylerle ilgili temel ilke, onlardan yararlanmanın helal olduğudur dersin, buna şöyle cevap veririz: “Tavzih” ve haşiyesi “Telvîh”te⁹³ de ifade edildiği üzere bu durum, “*Bugün, sizin için dînînizi kemale erdirdim, üzerinize olan nimetimi tamamladım*”⁹⁴ ve “*Hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah’ın bilgisi dahilinde, levh-ı mahfuzda) olmasın*”⁹⁵ ayet’leri uyarınca, Hz Peygamber (s.a.v)’in gönderilişinden önceki fetret döneminde ve hukuk sisteminin, helal ve haram olan şeyleri açıklanmasından önce söz konusu olabilir. Kaldı ki senin bu iddianı doğru kabul etsek bile bu, tütünden mamul olan sigaranın içilmesinin helal olmasını gerektirmez. Çünkü tütünü çiğnemeksizin ve dumanını çekmeksizin ondan yararlanmak mümkün olabilir. Ayrıca, söz konusu ayet’e göre, tütünü içmek

⁹¹ Ahmed b. Muhammed b. Selame Ebu Cafer et-Tahâvî (ö 321/ 933). Mısırdaki 229/ 843 yılında dünyaya gelmiştir. Hanefî fakihidir. Birçok eseri vardır. Bunlardan bazıları “Ahkamü’l-Kur’an, İhtilafü’l-Ulema, Beyanü’s-Sünneti ve’l-Cemaati fi’l-Akaid, Şerhu’l-Camii’s-Sağir ve’l-Kebir li’ş-Şeybani, Ukudü’l-Mercan fi Menakibi Ebi Hanifete’n-Numan, el-Feraiz, el-Muhtasar fi’l-Furu’, Meani’l-Âsâr fi’l-Âsâri’l-Me’sure Ani’n-Nebiyi fi’l-Ahkam”. *Hediyetü’l-Arifin*, I, 58-59.

⁹² Bakara 2/29.

⁹³ Ali b. Muhammed Alauddin et-Tûsî (ö 887/ 1483)nin Taftazânî’nin “Telvîh” adlı eserine yazdığı haşiyedir. Tûsî Hanefîdir. Semerkant’a yaptığı bir yolculuk sırasında burada vefat etmiştir. Eserlerinden bazıları “el-Bidaye fi’l-Muhakeme Beyne’-Hukema, Haşiyetün Ale’t-Telvîh Li’t-Taftazani, Haşiyetü Alâ Lavamii’l-Esrar Fi’l-Mantik ve’l-Hikme, ez-Zehîre fi Tehafütü’l-Felasife”. *Hediyetü’l-Arifin*, I, 737.

⁹⁴ Maide 5/3.

⁹⁵ Enam 6/59.

suretiyle ondan yararlanmak ta teneffüs gibi zarurî bir durum değildir. Çünkü “Tavzih” müellifi⁹⁶ der ki: “Bir şeyi haram kılan ya da helal kılan bir delil yoksa ve bu durumda eğer ondan yararlanmak solunum (teneffüs) gibi zaruri ise, bu madde ittifakla haram değildir. Ancak eğer meyve yemek gibi çok zarurî bir şey değilse, bazı İslam bilginlerine göre bu madde mubahtır. Bunu söyleyenler eğer Allah’ın ezelde bu maddeyi mubah kıldığını söylemek istiyorlarsa, bunu hiç kimsenin bilmesi mümkün değildir. Eğer, bu maddeden yararlanmaktan dolayı ceza görmeyebileceğini söylüyorlarsa, bu da doğru kabul edilebilir”

Tütünü içmeye ve içen kişinin ağzının tütün zifiri ile bulaşmasına gelince, bunun hükmü necaset yemenin hükmüyle aynıdır. Necaset yemek de haramdır. Çünkü sigara içmekte kullanılan (ağızlık v.b) araçlarda biriken zifir pis ve necistir. Hatta belki de bütün ağır necasetlerden ve pisliklerden daha pis ve necistir. Hz Peygamber (s.a.v): “Bir konuda haram kılan hüküm ile helal kılan hüküm yani bunların delilleri toplansa, haram hükmü helal hükmünden öncelikli kabul edilir”⁹⁷ buyurmuştur. “Mustasfa”da⁹⁸ müellif, “Bir konuda yasaklayıcı hüküm ile mubah kılan hüküm bir araya gelse, haram hükmü tercih edilir. Çünkü haram, kendisinden sakınılması gerekli olan şeydir. Mubah ise yapılması caiz olan şeydir” demiştir. Hz Peygamber (s.a.v): “Haram olan şeyler de helal olan şeyler de açık ve bellidir. Bu ikisi arasında ise bazı şüpheli şeyler vardır.”⁹⁹ Şüpheli olan şeyleri bırak şüpheli olmayanlara bak”¹⁰⁰ buyurmuştur. Bazı âlimler “(O Peygamber) pis olan şeyleri de onlara haram kılar”¹⁰¹ âyet’indeki “pis olan şeyler” (habais) ifadesi çoğul kipindedir ve bu ifadenin başındaki “elif lam” takısı istiğrak ifade eder. Dolayısıyla pis olan şeylerin tamamı bu kapsama girer. Ancak ayrı bir delille kapsam dışında tutulanlar bu kapsama girmezler. Mesela soğan sarımsak yemek, o kokuyla mescit, cami gibi yerlere gidilmediği sürece haram değildir. Çünkü bu maddelerle ilgili olarak Hz Peygamber (s.a.v)e “Bunlar haram mıdır?” diye soran

⁹⁶ İmam Saduddin Mes’ud b. Ömer b. Abdullah el-Horasânî (ö 792/ 1389). Allame, fakih, edîb Taftazânî.

⁹⁷ Bkz: 36 numaralı dipnot.

⁹⁸ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî (ö 505/ 1111)’nin “el-Mustasfa fi Usuli’l-Fıkh” adlı eseridir. Gazzâlî ve eserleri hakkında geniş bilgi için Bkz. *Hadiyyetü’l-Arifn*, I, 79-80-81

⁹⁹ Buharî, İmân, 39, Buyû’, 2; Müslim; Müsâkât, 107, 108.

¹⁰⁰ Tirmizî, Sıfatü’l-Kıyâme, 60; Nesâî, Eşribe, 50; Müsned, I, 153.

¹⁰¹ Araf 7/157.

kişiye, cevaben “Hayır, ancak onların kokusundan hoşlanmıyorum”¹⁰² buyurduğu için bu maddeler helaldir. Bu konunun detayı “Mesabîh”¹⁰³tedir.

Bizim inceleme konusu yaptığımız bu pis madde ise böyle değildir. Çünkü bunun helal olduğuna ve “(O Peygamber) pis olan şeyleri de onlara haram kılar”¹⁰⁴ âyet’inin kapsamı dışında kaldığına dair ne bir ayet ne de bir hadis yoktur. Bu konuda icma’ da yoktur, bir müçtehidin kıyası da yoktur.

Pis olan şey, insan fitratının pis ve kirli saydığı şeydir. Denilir ki, pis ve iğrenç sayma konusunda dikkate alınacak olan şey, erdemli ve güzel ahlâk sahibi Arapların fitratı, tabiatıdır. “Şehzade”¹⁰⁵’nin “Kadı Beyzavî”¹⁰⁶’ye yazdığı şerhte açıkladığına göre, çölde yaşayan insanlar her türlü hayvanı yiyebilecek bir tabiata sahiptirler. Kadı Beyzavî “Allah’ın hangi maddeleri onlara helal kıldığını sana soruyorlar. Onlara de ki; Allah size temiz olan şeyleri helal kıldı”¹⁰⁷ âyet’ine göre Allah temiz olan şeyleri size helal kılmıştır. Helal ve temiz olan şey ise, selim fitratın ve sağlam tabiatın asla nefret etmediği, pis ve kirli kabul etmediği şeydir. Arapların pis ve necis saydıkları şeylerin haram olduğu da bu âyet’in mefhumundan anlaşılmaktadır demiştir.

Kadı Azud¹⁰⁸ bu âyet’in tefsirinde der ki: “Pis ve iğrenç kabul edilen şeylerin haram olduğu bu ayetten anlaşılabilir. Selim bir fitrata sahip olan kişilerin bolluk zamanında (kıtlık yokken) asla hoş ve çekici kabul etmedikleri şeyler, pis ve iğrenç olan

¹⁰² Müslim, Eşribe, 170; Müsned, III, 12.

¹⁰³ Hüseyin b. Mes’ud b. Muhammed el Beğavî (ö 516/ 1122)nin “Mesabihu’s-Sünne” adlı eseridir. Müellif eserinde 4719 hadis zikretmiştir. *Hediyetü’l-Arifin*, I, 312.

¹⁰⁴ Araf 7/157.

¹⁰⁵ Muhammed b. Muslihiddin Mustafa el-Kocevî Muhyiddin (ö 951/ 1544) Hanefî Müderrislerindedir “Şeyhzade” olarak tanınır. Eserlerinden bazıları “el-İhlasiyye fi Tefsiri Sureti’l-İhlas, Haşiye Ala Envari’t-Tenzil li’l-Beyzavî, Şerhu Kasideti’l-Bürde, Şerhu’l-Vikaye fi Mesaili’l-Hidaye” *Hediyetü’l-Arifin*, II, 238.

¹⁰⁶ Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali eş-Şirazî İmam Nasıruddin Ebu Said el-Kâdî el-Beyzavî (ö 691/ 1291) Şafii fakihidir. Birçok eseri vardır. Eserleri ve hayatı hakkında geniş bilgi için Bkz: *Hediyetü’l-Arifin*, I, 462- 463

¹⁰⁷ Maide 5/4 .

¹⁰⁸ Abdurrahman b. Rukneddin Ahmed b. Abdülgaffar el-Bekrî el-Kâdî Azududdin el-Îcî (ö 756/ 1355) Şiraz’lıdır, Hanefî fakihidir. Eserlerinden bazıları “Ahlaku Azudi’d-Din, İsraku’t-Tevarih, Behçetü’t-Tevhid, Cevahiru’l-Kelam fi Muhtasari’l-Mevakif” Geniş bilgi için Bkz. *Hediyetü’l-Arifin*, I, 527

şeylerdir.” Bu noktayı iyi düşün ve anlamaya, kavramaya çalış. Sakın körü körüne karşı çıkan inatçılardan ve inkârcılardan olma.

Ebu Ümame (r.a.)nin rivayet ettiğine göre Hz Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “İnsanları doğru yola çağıran kimseye, kendisine uyanların sevabı gibi sevap verilir. Ona uyanların sevabından da hiç bir şey eksilmez. Başkalarını sapıklığa çağıran kimseye de, kendisine uyanların günahı gibi günah yazılır. Ona uyanların günahlarından da hiçbir şey eksilmez.”¹⁰⁹

Şüphe ve vesveselerle bulanmamış tertemiz bir akla, sağlam bir dinî inanişe ve insafa sahip olan, Allah’tan korkan, O’nun Seçkin Peygamberinden utanan, o Peygamberin güzide ashabına uyan kişiye herhalde bu söylediklerim yeter de artar. Aksi takdirde o kişiye Tevrat’ı, İncil’i ve Kur’an’ı da okumuş olsak, ona fayda vermez ve bunu bile yeterli görmez. Çünkü peygamberler, asla sefih, aptal ve körü körüne direnen inatçıları ıslah etmeye çalışmamışlardır. Tam aksine bu konuda onlar da aciz olmuşlardır. Nitekim Hz İsa (a.s.)nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Ben Allah’ın izni ile ölüleri dirilttim, anadan doğma kör ve alaca hastalığı olanları dahi iyileştirebildim. Ancak aptal ve sefihi ıslah edemedim. Onları tedavi edemedim. Tam aksine bu konuda aciz kaldım.”

Yine Hz Peygamber (s.a.v) ile Allah düşmanı Ebu Cehil arasındaki durum da aynıdır. Hz Peygamber (s.a.v), söz ve nasihatle mukavemetten aciz olunca, kılıçla karşı koymaktan başka bir yol bulamamıştı. Allah sizi de bizi de cahillikten, sefihlikten, körü körüne inattan, şeytanın ve arzularımızın esiri olmaktan korusun. Zira Allah Teala “*Ama kim Rabbinin azametinden korkup da kendîni kötülükten alıkoymuşsa, varacağı yer şüphesiz cennettir*”¹¹⁰ buyurmuştur. Ey yüce katına sığınıp dua edenlerin dualarını kabul eden (Yüce Mevla’mız)! Bizim dualarımızı da kabul et. Peygamber Efendimizi, aile efradını ve ashabını iyilik ve hayırla kuşat.

¹⁰⁹ Müslim, İlim, 16; Ebû Dâvûd, Sünne, 6; İbn Mâce, Mukaddime, 14; Müsned, II, 397.

¹¹⁰ Naziât 79/40-41.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tütün ve sigara İslam coğrafyasına girdiği günden itibaren tıp otoritelerinin olduğu kadar din bilginlerinin de inceleme konusu olmuştur. Bu noktada din otoritelerinin konu ile ilgili değerlendirmeleri, bir anlamda dînî bu konuyu nasıl değerlendirdiğinin bir ifadesi olacağından, ayrı bir önem taşımıştır.

Sigara ve tütünün İslam toplumuna girmesi ile başlayan süreçte din âlimleri, çeşitli metodolojik kaygılarla tütün konusunda dînî öngördüğü kesin hükmü ifade edememişlerdir. Bu konu ile ilgilenen ve çözüm noktasında çok değerli gayretleri olan bazı âlimlere, bizzat kendi meslektaşları tarafından reddiyeler yazılmış, bu işin içtihadî bir konu olduğu dolayısıyla görüş sahiplerinin de içtihadı yetkili olmadığı ve bu konuda verdiği fetvanın ya da yaptığı değerlendirmenin bağlayıcılıktan uzak olacağı görüşü ileri sürülmüştür.

Bu arada kendilerini müçtehit olarak değerlendiren bazı âlimler, sigara konusunda dînî hükmünü ihtiva eden bazı risalelerin yazarlarını taklit edemeyeceklerini, kendilerinin de bir hüküm ortaya koyabilecek kapasite ve ehliyete sahip olduklarını ifade etmekten de geri durmamışlardır. Bu yaklaşım içerisinde olanlar da çoğunlukla, sigara ve tütün konusunun Kur'an ve Sünnet'te açıkça yer almadığını gerekçe göstererek, mubah olduğu sonucuna varmışlardır.

Bu çalışmada edisyon kritiği yapılan yazma risalelerde müellifler, sigara ve tütün konusunda bilimsel metotlar çerçevesinde, kendileri açısından bağlayıcı hüküm sayılabilecek sonuçlara ulaşmışlardır. Çalışmada dikkati çeken bir nokta ise, sigara ve tütün hakkında din âlimlerinin azımsanmayacak kadar çok eser yazmış olmalarıdır. Bu durum, İslam Âlimlerinin toplumsal meselelerle çok yakından ilgilendiklerini göstermektedir. Bu konuda yazılmış olan risalelerin ve yapılmış olan çalışmaların isim ve sayılarını gösteren bir listeyi kitabın ekler bölümünde sunmayı uygun gördük.

Müslüman ilim adamları tarafından kaleme alınmış, sigara ve tütün konusunda hüküm bildiren çalışmaları üç grupta ele almak mümkündür. Bu üç grup, *sigarayı mubah görenler*, *mekruh sayanlar* ve *haram sayanlar* tarzında ifade edilebilir. Sigara ve tütün'ü mubah sayanların oldukça azınlıkta olduğu, bu kanaatlerinde esas belirleyici unsurun da metodolojik yaklaşımlar olduğu gerçeğinden hareketle, sigara konusunda en azından mekruh hükmünün dikkate alınması gerektiği açıktır.

Sigaranın haram olduğu görüşüne sahip olan ilim adamlarının, görüşlerini ispat noktasında çok güçlü delillere sahip oldukları, çalışmamızda ortaya çıkmıştır. Bu noktada, günümüz modern biliminin verileri ile din'in ana ilkeleri arasında kurulabilecek bir paralellik bile, yasak hükmünü ispat için yeterli olacaktır.

Tez konumuzu teşkil eden iki risalede ulaşılan sonuç, tütün ve tütün mamullerini kullanmanın haram olduğu sonucudur. Bu sonuç hem din âlimlerinin hem de tıp otoritelerinin – konunun ele alınış biçimi, deliller ve delillerden hareketle sonuca varılması dikkate alındığında – karşı çıkmayacakları bir gerçeği ifade etmektedir. Bu gerçek de bütün açıklığıyla sigaranın haram olduğu gerçeğidir.

Risale'lerin müelliflerinin konuyu ele alış ve değerlendirme usulleri, her iki risale kendi özelinde değerlendirilerek şöyle özetlenebilir. Çalışmamızda edisyon kritiği yapılan birinci risale olan Abdülmelik el-İsâmî'nin “Risaletün Celiletün fi Şürbi'd-Duhân” adlı risalesinde müellif ağırlıklı olarak şu delilleri kullanmıştır: Sigara içmenin dinen yasak olduğunu ispat noktasında öncelikli olarak Kur'an'dan deliller bulmaya çalışmıştır. Konuyla ilgili olduğunu düşündüğü ayetleri –biraz yorum ve tefsir desteğiyle- sıralamış ve konuya delalet ediş biçimlerini açıklamıştır. Bu arada zaman zaman sorulabilecek muhtemel soruları bizzat kendisi sorarak bunlara da cevaplar vermiştir. Ayetlerin manaya delaletlerini açıklarken, okuyucunun konuyu net olarak kavraması için çeşitli usul kaidelerini de kullanmıştır. Hz Peygamber (s.a.v)'in teşri'deki rolüne değinerek, O'nun temiz olan şeyleri helal, pis olan şeyleri de yasakladığını ifade eden ayetten¹¹¹ hareketle sigara ve benzerlerinin, pis şeyler olmaları itibariyle, Hz Peygamber (s.a.v) tarafından yasaklanan şeyler kapsamına gireceğini

¹¹¹ Araf 7/157.

ifade etmiştir. Bu arada, sigara içmenin, sünnetten bir delil olarak diş fırçalama (misvak) tavsiyesinin amacını ihlal ettiğini, ağızda ve nefeste kötü kokular oluşmasına sebep olduğunu ifade ederek, sünnet'ten bir delil de kullanmıştır.

İsâmî'nin sigaranın haram olduğu tezini desteklemek için "Tasavvufî" delilleri de kullandığını görmekteyiz. Allah Teala'nın "Celal" ve "Cemal" sıfatları ve bunların tecellileri noktasından hareketle, ateş ve duman'ın Celal sıfatının tecellileri olduğunu, dönüş ve merci olarak ta bunların cehenneme döneceğini ifade eder. Zira cennette ne doğuş itibariyle ne de dönüş, merci itibariyle ateş ve duman yoktur demek suretiyle, ateş ve dumanın cehenneme döneceğini ifade etmiştir.

İsâmî son olarak sigara'nın aklen ve tıbben yasak olması gerektiğini, sigara tiryakilerinde müşahede ettiği hastalıklar ve problemlerden hareketle ispat etmeye çalışmıştır. Bu konuyla ilgili olarak ilginç bir yorum ortaya koymuş ve demiştir ki; "Akıllı insan yediği içtiği şeyleri, ya açlığını gidermek için yer veya susuzluğunu gidermek için içer ya da canının çektiği bir lezzet olduğu için kullanır veya hastalığının tedavisi için ilaç olarak kullanır. Sigara açlık ve susuzluğu kesinlikle gidermediğine göre, insanın canının çektiği bir lezzet te olmadığına göre geriye sadece tedavi edici ilaç olması ihtimali kalır. Bu da imkânsızdır. Çünkü sigaranın tedavi edici olması bir yana, kendisi bizzat hastalık sebebidir" diyerek akli delilini temellendirmiştir.

Çalışmamızda ele aldığımız ikinci risale olan Mustafa b. Ali el-Âmâsî'nin "Hâzâ Kitâbün fî Bahsi Hurmeti'd-Duhân" adlı risalesinde ise müellif oldukça iğneleyici bir dil kullanmış ve çoğunlukla klasik kaynaklardan yaptığı bazı nakillere dayanarak bu nakillere getirdiği yorumlar çerçevesinde konuyu ele almıştır. Kur'an-ı Kerim'den delil olarak getirdiği ayet, İsâmî'nin delil olarak sunduğu Araf Suresindeki ayettir.¹¹² Ancak Âmâsî bu ayeti delil olarak kullanırken, literal bir yaklaşım sergileyerek, İsâmî'den farklı olarak bazı nahiv kurallarını ve usul kaidelerini kullanmış ve buradan hareketle kanaatini ifade etmiştir. Sünnet'ten yaptığı nakiller ve bu nakillere getirdiği yorumlar ise gerçekten incelemeye değerdir. Günah, günahta ısrar ve tövbe

¹¹² Araf 7/157.

konusunda delil olarak sunduğu hadis ve bu hadis'e getirdiği yorum çok dikkat çekicidir.

Müellif yer yer, anlatımı esnasında gelebilecek muhtemel soruları bizzat kendisi sormuş ve sonra da bu soruları yine kendisi cevaplandırarak bir tür diyalog da sergilemiştir. Bu arada Âmâsî'nin, medresede müderris olması sebebiyle Fıkıh Usulü kaynaklarına çok aşina olduğu, risalesinde açıkça göze çarpmaktadır. Klasik Usul kitaplarından yaptığı alıntılar ve bu alıntılara dayanarak yaptığı izahlar gerçekten eşsiz ve özgün yaklaşımlardır.

Bu iki risale yazarlarının bundan dört asır önce kendi toplumlarında ortaya çıkan bu zararlı madenin hükmü konusunda İslam Dînîn hükümleri ve delillerini kullanara vardıkları sonuç çok önemli ve dikkat çekicidir. Çünkü müelliflerin yaşadıkları dönemdeki bilim ve İslam Hukuk prensiplerini bir araya getirerek vardıkları sonuç tıp ilminin geliştii çağımızda tabiplerin vardıkları sonuçla paralellik arz etmektedir. Dolayısıyla onların bu çalışmalarının, çağımızda yaşayan Müslümanlara ışık tutacağı, tütün ve tütün mamullerinin kullanımı hakkında yapılacak ağdaş araştırmalara temel teşkil edeceği kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (ö. 241/855), “*Müsned-ü Ahmed b. Hanbel*”, I-VI, İstanbul 1413/1992.
- Askalânî, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, “*el-Metâlibu'l-âliye bi Zevâidi'l-Mesânîdi's-Semâniye*”, y.y., ts., I-IV, thk. Habîburrahman el-A'zamî.
- Bağdadî, İsmail Paşa, “*İzahu'l-Meknun fi'z-Zeyli Alâ Keşfi'z-Zunun An Esami'l-Kütüb ve'l-Fünun*” I-II, İkinci Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
- Bağdadî, İsmail Paşa, “*Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asâru'l-Musannifin*” I-II, Birinci Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, “*es-Sünenü'l-Kübrâ*”, I-X, Haydarâbâd, 1344.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö. 256/870), “*Sahîhu'l-Buhârî*”, I-VIII, İstanbul 1413/1992.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, I- XXIV, İnterpress Basın ve Yayın A.Ş, İstanbul, 1992.
- Deylemî, Ebû Şüca Şiruye b. Şehredar b. Şiruye ed-Deylemî, “*el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*”, I-V, Beyrut 1406/1986, thk. Saîd b. Besyûmi Zağlûl.
- Ebû Dâvûd, Ebû Davud Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/889), “*Sünen-ü Ebî Dâvûd*”, I-V, İstanbul 1413/1992.
- Hacı Halife, Mustafa b. Abdullah, “*Keşfu'z-Zunun An Esami'l-Kütüb ve'l-Fünun*” I-II, İkinci Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
- Hayat Ansiklopedisi, I- VII, Hayat Yayınları, İstanbul 1961.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/886), “*Sünen-ü İbn Mâce*”, I-II, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İstanbul 1413/1992.

- Kehhale, Ömer Rıza, “*Mucemü'l-Müellifin Teracimu Musannifi el-Kütüb el-Arabiyye,*” I-IV, Birinci Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1414 /1993.
- Kuşeyrî, Adülkerim b. Hevazin el-Kuşeyrî, “*er-Risâle*”, thk. Abdulhalim Mahmûd, Mahmud b. eş-Şerîf, Kahire 1409/1989.
- Muhibbî, Muhammed Emin b. Fadlullah b. Muhibbullah b. Muhammed el-Hamevi ed-Dimeşkî (ö 1111/ 1700), “*Hulasatü'l-Eser fi A'yani'l-Karni'l-Hadî Aşer*”, I- IV, el-Matbaatü'l-Vehbiyye, Kahire, 1284/ 1868.
- Murâdî, Muhammed b. Seyyid Halil b. Ali b. Bahauddin Muhammed Murad el-Buharî, “*Silkü'd-Dürer fi-A'yani'l-Karni's-Sani Aşer*”, I – IV, Matbaa-i Amire, Bulak, Mısır, 1301/ 1884.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), “*Sahîh-u Müslim*”, I- V, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İstanbul 1413/1992.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî (ö. 303/915), “*Sünenü'n-Nesâî*”, I-IX, haz. Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut 1406, (Celâleddin es-Suyûtî'nin *Şerhu Süneni'n-Nesâî*'si ve Ebü'l-Hasan es-Sindî, *Hâşiyetu Süneni'n-Nesâî*'si ile birlikte).
- Sapan, Hikmet, “*Türk Tütününde Fiyatlandırma Politikası*” (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Théma Larousse, I-VI, Milliyet Gazetecilik A.Ş, İstanbul 1994.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevra et-Tirmizî (ö. 279/892), “*Sünenü't-Tirmizî*”, I-V, İstanbul 1413/1992.
- Zirikli, Hayrettin, “*el-A'lâm*”, I-VIII, Yedinci Baskı, Matbaatü'l-Ulûm, Lübnan, 1986.

SİGARAYLA İLGİLİ YAZMA ESERLER ve BULUNDUKLARI YERLER¹¹³

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 9667/6
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı Mustafâ b. İbrâhîm Adanavî
(öl. 1113/1711)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 2051

Arşiv Numarası 42 Kon 3121/2-C
Eser Adı Risale fi Hakkid-Duhân
Yazar Adı Ebu Said Muhammed b. Mustafa el-Hadimi
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Konya İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 42 Kon 3465/37
Eser Adı Risale fi Hakkid-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Konya İl Halk Kütüphanesi

¹¹³Kültür Bakanlığının Katalogları taranarak elde edilmiştir. Bu çalışma yapılırken ortaya çıkan bir gerçeğe de değinmekte yarar vardır. O da şudur: Genel bilgiler ve yazmanın müellifinin ismiyle alakalı bazı hatalar, araştırmacıların ulaşmak istedikleri esere ulaşmasını engellemektedir. Mesela bu çalışmamızda edisyon kritiğini yaptığımız yazmalardan biri olan Abdümelik el-İsâmî'nin sigarayla ilgili yazması, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 233/2 arşiv numarası ile "Abd el-Melik el-Afânî el-Katın" olarak kayıtlıdır. Araştırmacıların anahtar kelimeler yardımıyla bu esere ulaşmak istemeleri durumunda, ismi hatalı yazıldığı için muhtemelen esere ulaşamayacaklardır. Bu nedenle yazmaların yeniden uzman bir ekip tarafından taranması ve arşiv kayıtlarının doğru yazılması araştırmacılar için büyük bir hizmet olacaktır.

Arşiv Numarası 42 Kon 4567/4
Eser Adı Risale fi Hakk-ı Duhân
Yazar Adı Mahmud b. Abd er-Rahman el-Alai
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Konya İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 42 Kon 4271/8
Eser Adı Risaletü'l-Kahve ve'd-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Konya İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 42 Kon 4231/8
Eser Adı Risale fi Hakkid-Duhân
Yazar Adı Ebu Said Muhammed b. Mustafa el-Hadimi
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Konya İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 42 Kon 3608/6
Eser Adı Risaletü'd-Duhân
Yazar Adı Ömer Müftiri Antap-Kilis
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Konya İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 42 Kon 3604/3
Eser Adı Risaletü'd-Duhân
Yazar Adı Alim Mehmed Efendi b. Hamza Güzelhisari
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Konya İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 42 Kon 3480/6
Eser Adı Risale fi Messi'd-Duhân
Yazar Adı Saçaklı zade Muhammed b. Ebi Bekr el-Maraşi
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Konya İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 42 Kon 2596/B
Eser Adı Risale fi Beyid-Duhân
Yazar Adı Alim Mehmed Efendi b. Hamza
Güzelhisari
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler
Kütüphanesi
Koleksiyon Konya İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 42 Kon 839/8
Eser Adı Risale fi Hakki'd-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler
Kütüphanesi
Koleksiyon Konya İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 34 Ae Arabi 4441/14
Eser Adı Risâletü Duhâniyye
Yazar Adı el-Hâdimî, Ebu Said Muhammed b.
Mustafa,
1113-1176 H.
Bulunduğu Yer İstanbul Millet Kütüphanesi
Koleksiyon Ali Emiri Koleksiyonu

Arşiv Numarası 34 Ae Arabi 4350/8
Eser Adı Risâle fi hatariyyeti'd-Duhân
Yazar Adı el-Hâdimî, Ebu Said Muhammed b.
Mustafa,
1113-1176 H.
Bulunduğu Yer İstanbul Millet Kütüphanesi
Koleksiyon Ali Emiri Koleksiyonu

Arşiv Numarası 34 Ae Arabi 4313/38
Eser Adı risâle fi hakki şirbi'd-Duhân
Yazar Adı el-Cezerî, el-Fâzıl Muhyiddin
Bulunduğu Yer İstanbul Millet Kütüphanesi
Koleksiyon Ali Emiri Koleksiyonu

Arşiv Numarası FE2154/11
Eser Adı Gâyetü'l-beyân li hilli şirbi mâ lâ
yagibü'l-aklu mine'd-Duhân
Yazar Adı el-Uchûrî, ö.Nureddin Ali b. Zeynelabidin
b. Muhammed b.
Abdurrahman el-Mâlikî, 967-1066 H.
Bulunduğu Yer İstanbul Millet Kütüphanesi
Koleksiyon Ali Emiri Koleksiyonu

Arşiv Numarası 34 Ae Arabi 51/2
Eser Adı Telhîsü'l-insân min zülümâtî'd-duhân
Yazar Adı Abdünnâfi
Bulunduğu Yer İstanbul Millet Kütüphanesi
Koleksiyon Ali Emiri Koleksiyonu

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 5824/4
Eser Adı Risale fi hakki'd-duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 5740/4
Eser Adı Risale fi hürmeti'd-duhân
Yazar Adı Akdâgılı Mustafâ b. Alî Amâsî (ö.
1150/1737)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 5727/8
Eser Adı es-Sulh beyne'l-İhvân fi hükm
İbahati'd-Duhân
Yazar Adı Abd el-Ganî b. İsmail en-Nabulûsî
(1050-1143/1641-1731)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 1602/7
Eser Adı Risaletü'd-Duhâniye
Yazar Adı Akhisârî Saruhanî Ahmed b. Mehmed
Rûmî
(ö. 1043/1633)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 1602/1
Eser Adı Risale fi beyâni ademi cevâz İstimâlî'l-
Duhân
Yazar Adı Akhisârî Saruhanî Ahmed b. Mehmed
Rûmî
(ö. 1043/1633)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 1358
Eser Adı es-Sulh beyne'l-İhvân fi hükm İbahati'd-Duhân
Yazar Adı Abd el-Ganî b. İsmail en-Nabulûsî (1050-1143/1641-1731)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 294/20
Eser Adı Risale fi hakkı'd-duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 278
Eser Adı Risaletü'd-Duhân
Yazar Adı Abd el-Ganî b. İsmail en-Nabulûsî (1050-1143/1641-1731)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 268/27
Eser Adı Risale fi beyi'd-duhân
Yazar Adı Mehmed b. Hamza Güzelhisârî (ö. 1116/1704)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 168/8
Eser Adı Risale fi hakkı'd-duhân
Yazar Adı Şâh Velî Efendî
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 43 Ze 493
Eser Adı Risaletü's-Sulh Beynû'l-Evâhat fi Hükm İbahatü'd-Duhân
Yazar Adı en-Nablusi, Abdülğani b. İsmail (ö. 1143 H.)
Bulunduğu Yer Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Zeytinoğlu Koleksiyonu

Arşiv Numarası 34 Atf Ek 722
Eser Adı Risale fi'd-Duhân
Yazar Adı Kara Musa
Bulunduğu Yer Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi
Koleksiyon Atıf Efendi Eki Koleksiyonu

Arşiv Numarası 34 Atf 841
Eser Adı Risaletü fi'd-Duhân
Yazar Adı Cerrahi Şeyhi
Bulunduğu Yer Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi
Koleksiyon Atıf Efendi Koleksiyonu

Arşiv Numarası 34 Atf 840
Eser Adı es-Sulhu beyani'l-İhvan fi hükm-i İbahati'd-Duhân
Yazar Adı Abdülğani b. İsmail b. en-Nablusi el-Hanefi
Bulunduğu Yer Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi
Koleksiyon Atıf Efendi Koleksiyonu

Arşiv Numarası 34 Atf 2840/18
Eser Adı Risaletü'd-Duhân
Yazar Adı Hacı Emin Alim Muhammed b. Hamza el-Aydîni, 1204
Bulunduğu Yer Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi
Koleksiyon Atıf Efendi Koleksiyonu

Arşiv Numarası 34 Atf 639/5
Eser Adı Risaletü fi hakkı'd-Duhân
Yazar Adı Ebu Abdullah Muhammed el-Mekki el-Hanefi
Bulunduğu Yer Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi
Koleksiyon Atıf Efendi Koleksiyonu

Arşiv Numarası 10 Hk 864/06
Eser Adı Risaletü fi hakkı'd-duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Balıkesir İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Balıkesir İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 10 Hk 556/14
Eser Adı Risaletü fi beyi'd-duhân
Yazar Adı Mehmed b. Hamza Güzelhisârî
(öl. 1116/1704)
Bulunduğu Yer Balıkesir İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Balıkesir İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 233/2
Eser Adı Risâle fi Zemmi'd-Duhân
Yazar Adı Abd el-Melik el-Afânî el-Kâtın
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 1783

Arşiv Numarası 10 Hk 319/10
Eser Adı Risaletü fi hakki'd-duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-
Hâdimî
(1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Balıkesir İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Balıkesir İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 9114/2
Eser Adı Risâle fi'd-Duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. MUstafâ el-
Hâdimî
(1113-1176/1701-1762)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 1792

Arşiv Numarası 58 Gürün 11347/2
Eser Adı Risâle fi Hakki'd-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Sivas Gürün İlçe Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1815

Arşiv Numarası 32 Yalvaç 230/2
Eser Adı Risâle fi Beyi'd-Duhân
Yazar Adı Alîm Mehmed Efendî b. Hamza
Güzelhisârî
(öl. 1116/1704)
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler
Kütüphanesi
Koleksiyon Isparta Yalvaç İlçe Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 14 Hk 35/4
Eser Adı Risâle fi'd-Duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-
Hâdimî
(1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Bolu İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1820

Arşiv Numarası 15 Hk 516/3
Eser Adı Risâle fi'd-Duhân
Yazar Adı Mustafâ b. Alî Burdûrî (1193/1779da
sağ)
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler
Kütüphanesi
Koleksiyon Burdur İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 14 Hk 35/3
Eser Adı Risâle fi'd-Duhân
Yazar Adı Saçaklı-zâde Muhammed b. Ebî Bekr el-
Maraşî
(öl. 1145/1732)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Bolu İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1820

Arşiv Numarası 10 Hk 864/6
Eser Adı Risâle fi Hakki'd-duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-
Hâdimî
(1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Balıkesir İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Balıkesir İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 1444/12
Eser Adı Risâle fî Bey'i'd-Duhân
Yazar Adı Alîm Mehmed Efendî b. Hamza
Güzelhisârî
(öl. 1116/1704)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 63

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 1444/11
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Mustafâ b. Alî Bûrdûrî
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 63

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 2259/7
Eser Adı Risâle fî Hakkî'd-Duhân
Yazar Adı Dâvud b. Muhammed Engurî
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 118

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 3500/5
Eser Adı Risâle fî Nasihati Hakkî'd-Duhân
Yazar Adı İbrâhîm el-Misrî
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 188

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 3500/4
Eser Adı Risâle fî Hakkîd-Duhân
Yazar Adı Mehmed Hâdimî
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 188

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 4779/1
Eser Adı Tahlîsu'l-İnsân min Zulumâtî'd-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 269

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 4912/1
Eser Adı İrşâdu Ūlî'l-Edrâk İlâ Kerâhati Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 281

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 5334/4
Eser Adı Risâle fî Hakkî'd-Duhân
Yazar Adı Muhyieddin el-Cezerî
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 312

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 6422/1
Eser Adı Risâle fî Beyânî'd-Duhân
Yazar Adı Sivasî Debbâğzâde Mustafâ b. İbrâhîm
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 390

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 6325
Eser Adı Risâle fî Beyânî'd-Duhân
Yazar Adı Sivasî Debbâğzâde Mustafâ b. İbrâhîm
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 380

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 6641/5
Eser Adı Risâle fî'Hakkî'd-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 408

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 6758/4
Eser Adı Risâle fî Hakkî'd-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 417

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 6754/18
Eser Adı Risâle fî Hakkî'd-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 417

Arşiv Numarası 1203/3
Eser Adı Risâle fî Tahrimi'd-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Bosna-Hersek
Koleksiyon Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 8221/19
Eser Adı Risâletü'd-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 539

Arşiv Numarası 55 Hk 791/7
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Samsun İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1642

Arşiv Numarası 06 Mil Yz A 8221/18
Eser Adı Risâle fî Hakkî'd-Duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Mehmed b. Mustafâ el-Hâdimî
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu
Dvd Numarası 539

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 294/20
Eser Adı Risâle fî Hakkî'd-duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası Mecâmî Türkî Talat 50
Eser Adı Bahs fî'd-Duhân ve'l-Kahve
Yazar Adı Mustafâ b. Abd-Allâh b. Mehmed el-Kostantinî
Bulunduğu Yer Kahire-Mısır
Koleksiyon Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 278
Eser Adı Risâletü'd-Duhân
Yazar Adı Abd el-Ganî b. İsmâîl en-Nabulûsî (1050-1143/1641-1731)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası R- 4746
Eser Adı Risâle fî Tahrimi'd-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Bosna-Hersek
Koleksiyon Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 1358
Eser Adı es-Sulh Beyne'l-İhvân fî Hükm İbahati'd-Duhân
Yazar Adı Abd el-Ganî b. İsmâîl en-Nabulûsî (1050-1143/1641-1731)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 3548
Eser Adı Risâle fî Hakkî'd-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Bosna-Hersek
Koleksiyon Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları

Arşiv Numarası 06 Hk 4212/1
Eser Adı Risâle fî Şurbi'd-Duhân
Yazar Adı Abd el-Melik el-İsâmî
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1426

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 168/8
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı Şâh Velî Efendî
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 15 Hk 949/16
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Burdur İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 06 Hk 3865
Eser Adı Risâle-i Mürşidül-İhvân fî Hakki'l-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1414

Arşiv Numarası 15 Hk 1811/3
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı İbn el-Hamâmî Alî b. İsmâil Aksarayî
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Burdur İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 19 Hk 487/1
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı Ömer
Bulunduğu Yer Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 15 Hk 515/16
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı Alîm Mehmed Efendî b. Hamza Güzelhisârî (öl. 1116/1704)
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Burdur İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 19 Hk 487/5
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı Abd es-Selâm b. İbrâhîm el-Lakânî (971-1078/1563-1668)
Bulunduğu Yer Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 15 Hk 949/15
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Mustafâ b. Alî Burdûrî (1193/1779da sağ)
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Burdur İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 19 Hk 3229/2
Eser Adı Risâletü'd-Duhân ve'l-Kahve
Yazar Adı Ebûl-Feyz Mehmed el-Aynî (1114/1702de sağ)
Bulunduğu Yer Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 15 Hk 949/18
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Mustafâ b. Alî Burdûrî (1193/1779da sağ)
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Burdur İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 15 Hk 949/17
Eser Adı Risâle fî'z-Zemmü'd-Duhân
Yazar Adı Saçaklı zâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî (öl. 1145/1732)
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Burdur İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 06 Hk 1565/5
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân ve'l-Kahve
Yazar Adı Zenbilli-zâde Fuzeyl b. Alî el-Cemâîf (920-991/1514-1583)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1282

Arşiv Numarası 37 Hk 486/3
Eser Adı Risâle fî Duhân
Yazar Adı Ömer el-Benderî el-Vaiz
Bulunduğu Yer Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Kastamonu İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 06 Hk 1565/4
Eser Adı Tahlisu'l-İnsân min Zulumâti'd-Duhân
Yazar Adı Abd en-Nâfî
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1282

Arşiv Numarası 37 Hk 486/2
Eser Adı Risâle fî Hakkî'd-duhân
Yazar Adı Ömer el-Benderî el-Vaiz
Bulunduğu Yer Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Kastamonu İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 42 Yu 4893/49
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi
Koleksiyon Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi

Arşiv Numarası 45 Hk 6237/5
Eser Adı Risâle fî Beyi'd-Duhân
Yazar Adı Mehmed b. Hamza Güzelhisârî (öl. 1116/1704)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 45 Hk 3493/9
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 07 Tekeli 870/5
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Saçaklı zâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî (öl. 1145/1732)
Bulunduğu Yer İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi
Koleksiyon Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 45 Hk 3493/8
Eser Adı Risâle fî Hakkî'd-duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 07 Tekeli 821/2
Eser Adı Risâle fî Hukmi'd-Duhân ve'l-Kahve
Yazar Adı Fıkhî Ebû'l-Feyz Muhammed el-Aynî
Bulunduğu Yer İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi
Koleksiyon Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 37 Hk 2055/7
Eser Adı Risâle fî Hakkî'd-duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Kastamonu İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 07 Tekeli 872/30
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi
Koleksiyon Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 07 Tekeli 870/8
Eser Adı Risâle fî Beyi'd-Duhân
Yazar Adı Müftü zâde Âlim Mehmed Efendî
Güzelhisârî (öl. 1116/1704)
Bulunduğu Yer İstanbul Süleymaniye Yazma Eser
Kütüphanesi
Koleksiyon Antalya Tekelioğlu İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 06 Hk 1670/4
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı Kemâl Paşa zâde Şems ed-dîn Ahmed b.
Süleymân
(873-940/1468-1543)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Ankara Adnan Ötügen İl Halk
Kütüphanesi
Dvd Numarası 1287

Arşiv Numarası 06 Hk 1670/3
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Ankara Adnan Ötügen İl Halk
Kütüphanesi
Dvd Numarası 1287

Arşiv Numarası 37 Hk 539/8
Eser Adı Risâle fî İstimali'd-Duhân
Yazar Adı es-Seyyid Ebül-Suûd b. Abd el-Vahid
el-Kefevî
Bulunduğu Yer Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Kastamonu İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 37 Hk 1396/1
Eser Adı Hurmetü't-Duhân
Yazar Adı Muhammed Fakîhî el-Aynî
Bulunduğu Yer Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Kastamonu İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 37 Hk 1846/1
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Kastamonu İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 50 Ür 191/7
Eser Adı Risâle fî Beyâni'd-Duhân
Yazar Adı Âlim Mehmed Efendî b. Hamza Güzelhisârî
(öl. 1116/1704)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk
Kütüphanesi
Dvd Numarası 1851

Arşiv Numarası 07 El 2568/30
Eser Adı Risâletü't-Tahlîliye li'd-Duhân
Yazar Adı Muhyî ed-dîn-zâde
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 07 El 2786/5
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 37 Hk 1217/27
Eser Adı Risâle fî Hakki Şaribi'd-Duhân Beyâni
Devrani's-Sofîye
Yazar Adı Abd en-Nâfî Efendî
Bulunduğu Yer Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Kastamonu İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 06 Hk 1744/7
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı Saçaklı zâde Muhammed b. Ebî Bekr el-
Maraşî
(öl. 1145/1732)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Ankara Adnan Ötügen İl Halk
Kütüphanesi
Dvd Numarası 1291

Arşiv Numarası 06 Hk 1744/2
Eser Adı Risâle fî'l-Duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî
(1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1291

Arşiv Numarası 06 Hk 2215/2
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî
(1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1329

Arşiv Numarası 28 Hk 3545/5
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye ve'l-Enfiye ve'l-Kahviye
Yazar Adı Beyşehrî Mollâ
Bulunduğu Yer İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi
Koleksiyon Giresun İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 60 Hk 274/7
Eser Adı Risâle fî Ademi Cevazi'd-Duhân
Yazar Adı Ömer Kilîsî
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Tokat İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1715

Arşiv Numarası 28 Hk 3581/1
Eser Adı Risâle fî İdhali'd-Duhân İmden
Yazar Adı
Bulunduğu Yer İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi
Koleksiyon Giresun İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 60 Hk 274/6
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı Saçaklı zâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî
(öl. 1145/1732)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Tokat İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1715

Arşiv Numarası 28 Hk 3587/7
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Akhisârî Saruhanî Ahmed b. Mehmed Rûmî
(öl. 1043/1633)
Bulunduğu Yer İstanbul Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi
Koleksiyon Giresun İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 45 Hk 2951/6
Eser Adı Tahlisu'l-İnsân min zulumâtî'd-Duhân
Yazar Adı Abd en-Nâfî el-Medenî
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 06 Hk 2215/3
Eser Adı Risâle fî Beyâni Hurmeti'd-Duhân
Yazar Adı Saçaklı zâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî
(öl. 1145/1732)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1329

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 5824/4
Eser Adı Risâle fî Hakkî'd-duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 44 Dar 567/4
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Malatya Darende İlçe Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 05 Ba 1733/6
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-Duhân ve'l-Kahve
Yazar Adı İbn el-Adimi Sadî b. Hüsâm b. Alî
Bulunduğu Yer Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 268/27
Eser Adı Risâle fî Beyi'd-Duhân
Yazar Adı Mehmed b. Hamza Güzelhisârî (öl. 1116/1704)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 27 Hk 308/3
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Saçaklı zâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî (öl. 1145/1732)
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Gaziantep İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 19 Hk 820/3
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 19 Hk 487/2
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 5740/4
Eser Adı Risâle fî Hürmeti'd-Duhân
Yazar Adı Akdâğlı Mustafâ b. Alî Amâsî (öl. 1150/1737)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 5727/8
Eser Adı es-Sulh Beyne'l-İhvân fî Hükm İbahati'd-Duhân
Yazar Adı Abd el-Ganî b. İsmâil en-Nabulûsî (1050-1143/1641-1731)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 45 Hk 2932/9
Eser Adı Risâle-i Duhân
Yazar Adı Vâni Mehmed b. Bistâm Huşâbî (öl. 1096/1695)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 45 Hk 2937/5
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı Ahmed b. Mehmed Rûmî Akhisârî Sârûhânî (öl. 1041/1631)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 45 Hk 2992/2
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 1602/7
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı Akhisârî Saruhanî Ahmed b. Mehmed Rûmî (öl. 1043/1633)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 45 Ak Ze 1602/1
Eser Adı Risâle fî Beyâni Ademi Cevâz İsti'malî'l-Duhân
Yazar Adı Akhisârî Saruhanî Ahmed b. Mehmed Rûmî (öl. 1043/1633)
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyon

Arşiv Numarası 21 Hk 553/1
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı Alî b. Muhammed el-Urmevî
Bulunduğu Yer Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 21 Hk 553/2
Eser Adı Risâle fî'l-Mutaalikati'd-Duhân
Yazar Adı Abd er-Rahmân b. İbrâhîm et-Tahrî
Bulunduğu Yer Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 21 Hk 553/3
Eser Adı Risâle fî Hukmi'd-Duhân ve'l-Kahve
Yazar Adı Muhammed el-Fıkhî el-Aynî el-İstanbulî
Bulunduğu Yer Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 45 Hk 58133/2
Eser Adı Risâle fî Tahkîki'd-Duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Manisa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Manisa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 21 Hk 1733/3
Eser Adı Hürmetü'd-Duhânî
Yazar Adı Ömer Efendî Maraşî
Bulunduğu Yer Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 37 Hk 1593/9
Eser Adı Risâle fî Beyâni Tahrimi Şurbi'd-Duhân
Yazar Adı Mustafâ Efendî Aması Akdagî
Bulunduğu Yer Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Kastamonu İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 37 Hk 1593/8
Eser Adı Risâle fî Beyâni Tahrimi Şurbi'd-Duhân
Yazar Adı Muhammed b. Ömer el-Biranî
Bulunduğu Yer Kastamonu İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Kastamonu İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 21 Hk 611/15
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Ömer Efendî
Bulunduğu Yer Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 18 Hk 477/13
Eser Adı Tahlisu'l-İnsân min Zulumâti'd-Duhân
Yazar Adı Abd en-Nâfî
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Çankırı İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1593

Arşiv Numarası 21 Hk 112/7
Eser Adı Risâle fî Şurbi'd-Duhânî
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 02 A 22/8
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı Ömer Müftî Antab-Kilis
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Adıyaman İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 02 A 18/3
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı Muhammed b. Ahmed Güzelhisârî
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Adıyaman İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 50 Ür 227/6
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1853

Arşiv Numarası 19 Hk 3753/2
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 19 Hk 3422/6
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 19 Hk 820/2
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 19 Hk 820/1
Eser Adı Risâle fî Beyâni'l-İhtilâf fî'd-Duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 32 Şarki 79/18
Eser Adı Risâle fî Beyi'd-Duhân
Yazar Adı Alîm Mehmed Efendî b. Hamza Güzelhisârî (öl. 1116/1704)
Bulunduğu Yer Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
Koleksiyon Isparta Şarkikaraağaç İlçe Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 19 Hk 797/10
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 19 Hk 23277/4
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 21 Hk 611/17
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Saçaklı zâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Maraşî (öl. 1145/1732)
Bulunduğu Yer Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 21 Hk 611/16
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 21 Hk 611/14
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Muhammed b. Hamza Güzelhisârî (öl. 1116/1704)
Bulunduğu Yer Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 21 Hk 611/13
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 21 Hk 610/2
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı
Bulunduğu Yer Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 60 Hk 274/5
Eser Adı Risâle fî Beyi'd-Duhân
Yazar Adı Alîm Mehmed Efendî b. Hamza
Güzelhisârî (öl. 1116/1704)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Tokat İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1715

Arşiv Numarası 01 hk 1134/4
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-
Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Adana İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 1037

Arşiv Numarası 21 Hk 771/10
Eser Adı Risâle fî'd-Duhân
Yazar Adı Ebû Saîd Muhammed b. Mustafâ el-
Hâdimî (1113-1175/1701-1762)
Bulunduğu Yer Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 21 Hk 771/3
Eser Adı Risâle fî Hakki'd-duhân
Yazar Adı Saçaklı zâde Muhammed b. Ebî Bekr el-
Maraşî (öl. 1145/1732)
Bulunduğu Yer Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi
Koleksiyon Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi

Arşiv Numarası 01 Hk 141/12
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı Mustafâ b. İbrâhîm Adanavî (öl. 1113/1711)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Adana İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 955

Arşiv Numarası 01 Hk 141/13
Eser Adı Risâletü'd-Duhâniye
Yazar Adı Mustafâ b. İbrâhîm Adanavî (öl. 1113/1711)
Bulunduğu Yer Milli Kütüphane-Ankara
Koleksiyon Adana İl Halk Kütüphanesi
Dvd Numarası 955

**SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİNDE
BULUNAN SİGARAYLA ALAKALI
YAZMA RİSALELER¹¹⁴**

- [000067] Risale fi İbahati Şürbi'd-Duhân / Abdülgani b. İsmail b. Abdülgani en-Nablusi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [000116] Risaletan ala Hazariyyeti'd-Duhân / Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Konevi el-Hadimi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [001034] Risaletan ala Hazariyyeti'd-Duhân / Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Konevi el-Hadimi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [001842] Risale fi Hakkı Hazariyyeti'd-Duhân / Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Konevi el-Hadimi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [001843] Risale fi Hakkı Hazariyyeti'd-Duhân / Abdullah b. Muhammed b. Mustafa el-Konevi el-Hadimi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [003648] Tervihü'l-Cenan Bi-Teşrihi Hükmi Şürbi'd-Duhân / Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-Leknevi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [003651] Risaletan ala Hazariyyeti'd-Duhân / Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Konevi el-Hadimi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [000073] er-Risaletü'd-Duhâniyye ve'l-Enfiyye ve'l-Kahviyye / el-Beyşehri**
Sınıflama/Yer 297.5
- [000212/13] Kaffü'l-İnsan An Hükmi'd-Duhân**
Sınıflama/Yer 297.85
- [000258] Risaletü'd-Duhân / Ahmed b. Muhammed el-Akhisari**
Sınıflama/Yer 297.5
- [000294] es-Sulhu Beyne'l-İhvan fi Hukmi İbahati Şürbi'd-Duhân / Abdülgani b. İsmail b. Abdülgani en-Nablusi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [000342] Risale fi'd-Duhân / Ömer Kilisi**
Sınıflama/Yer 297.4
- [000385] es-Sulhu Beyne'l-İhvan fi Hukmi İbahati'd-Duhân / Abdülgani b. İsmail b. Abdülgani en-Nablusi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [000389] Risale fi Hakkı'd-Duhân / Abdullah b. Muhammed b. Mustafa el-Konevi el-Hadimi**
Sınıflama/Yer 297.5

¹¹⁴ Araştırmacıların eserlere ulaşmalarını kolaylaştırmak amacıyla eser ve müellif isimleri hiçbir değişiklik yapılmadan, kayıtlarda mevcut haliyle aynen aktarılmıştır. Kayıtlardaki yazım ve ifade hataları düzeltilmemiştir.

- [000392] Risale fi Şurbi'd-Duhân / Abdurrahman el-Kürdi
Sınıflama/Yer 297.5
- [000396] Manzume fi Hurmeti'd-Duhân / Sadıki
Sınıflama/Yer 297.5
- [000429] er-Risaletü'd-Duhâniyye / Ahmed b. Muhammed el-Akhisari
Sınıflama/Yer 297.5
- [000538] Risale fi Tahrimi Şürbi'd-Duhân / Abdülmelik el-İsâmî
Sınıflama/Yer 297.5
- [000539] es-Sulhu Beyne'l-İhvan fi Hukmi İbahati'd-Duhân / Abdülgani b. İsmail b. Abdülgani en-Nablusi
Sınıflama/Yer 297.5
- [000575] Risaletü'd-Duhân / Muhammed b. Ebubekir el-Mar'aşi el-Hanefi Saçaklizade
Sınıflama/Yer 297.5
- [000604] Risale fi'd-Duhân / Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Konevi el-Hadimi
Sınıflama/Yer 297.5
- [000617] Nasihatü'l-İhvan B'ictinabi'd-Duhân / Burhanüddin İbrahim b. İbrahim b. Hasan el-Misri el-Lakkani
Sınıflama/Yer 297.5
- [000672] er-Risaletü'l-İnsafiyye fi Bahsi'd-Duhâniyye / Şihabüddin Ahmed b. Ömer el-Hindi ed-Devletabadi
Sınıflama/Yer 297.5
- [000672] Risale fi Hakk Hall Şurbü'd-Duhân / es-Süleymani Maksud b. Şah
Sınıflama/Yer 297.4
- [000854-06] Risale fi haşariyatü'd-Duhân
Sınıflama/Yer 297.5
- [000854-07] Risale fi tahrimi'd-Duhân
Sınıflama/Yer 297.5
- [000854/9] Risaletü'd-Duhân
Sınıflama/Yer 297.5
- [000870] Risale fi Bey'i'd-Duhân / Alim Muhammed b. Hamza el-Aydîni Hacı Emirzade
Sınıflama/Yer 297.5
- [001017] Risale fi'd-Duhân / Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Konevi el-Hadimi
Sınıflama/Yer 297.5
- [001017] Risale fi'd-Duhân / Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Konevi el-Hadimi
Sınıflama/Yer 297.5
- [001026] Risale fi'd-Duhân / Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Konevi el-Hadimi
Sınıflama/Yer 297.5

- [001026] Risale fi'd-Duhân / Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Konevi el-Hadimi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [001026] Risale fi'd-Duhân / Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Konevi el-Hadimi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [001035-02] Risale fi hakku'd-Duhân**
Sınıflama/Yer 297.5
- [001261] er-Risaletü'l-Hakaniyye fi İhrabi'd-Duhâniyye / Kerimüddin Hüseyin el-Ezheri**
Sınıflama/Yer 297.5
- [001886] es-Sulhu Beyne'l-İhvan fi Hukmi İbahati'd-Duhân / Abdülgani b. İsmail b. Abdülgani en-Nablusi en-Nablusi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [001961] Nasihatü'l-İhvan B'ictinabi'd-Duhân / Burhanüddin İbrahim b. İbrahim b. Hasan el-Misri el-Lakkani**
Sınıflama/Yer 297.5
- [002144] Risale fi Şürbi'd-Duhân / Mevlana Muhyiddin el-Cezeri**
Sınıflama/Yer 297.5
- [002165] Risale fi Hukmi'd-Duhân / Muhammed b. Ebubekir el-Mar'aşi el-Hanefi Saçaklızade**
Sınıflama/Yer 297.4
- [002689] Risale fi Hakrı'd-Duhân / Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Konevi el-Hadimi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [002689/8] Risale fi Hakku'd-Duhân / Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Konevi el-Hadimi**
Sınıflama/Yer 297.297
- [002787] Risale fi'l-Duhân / Muhammed b. Ebubekir el-Mar'aşi el-Hanefi Saçaklızade**
Sınıflama/Yer 297.4
- [003545] Risaletü'l-Duhâniye ve'l-Enfiye ve'l-Kahviye / Beyşehirli Molla**
Sınıflama/Yer 297.545
- [003580] Risale fi Emri'd-Duhân / Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Konevi el-Hadimi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [003580] Risale fi Hakrı'd-Duhân / Abdülgani b. İsmail b. Abdülgani en-Nablusi en-Nablusi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [003581] Risaletü İdhali'd-Duhân Amden / Şeyhzade Mehmed Emin b. İbrahim Üskübi**
Sınıflama/Yer 297.541
- [003587] Risale fi'd-Duhân / Akhisari Ahmed Efendi b. Mehmed Rumi**
Sınıflama/Yer 297.545

- [003599-05] Risaletü'l-kahve ve'd-Duhân**
Sınıflama/Yer 297.4
- [790] Risale fi'd-Duhâni ve'l-Kahve / Ebü'l-Feyd Muhammed Fıkhî el-Aynî**
Sınıflama/Yer 297.5
- [003607] es-Sulhu Beyne'l-İhvan fi Hukmi İbahati'd-Duhân / Abdülğani b. İsmail b. Abdülğani en-Nablusi en-Nablusi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [2109] es-Sulhu Beyne'l-ihvan fi Hukmi İbahati'd-Duhân / Abdülğani b. İsmail b. Abdülğani ed-Dimaşki en-Nablusi**
Sınıflama/Yer 297.5
- [003643] Risale fi Hukmi Beyi'd-Duhân / Alim Muhammed b. Hamza el-Aydîni Hacı Emirzade**
Sınıflama/Yer 297.5
- [3191] Risale fi Hakü'd-Duhân**
Sınıflama/Yer 297.
- [003754/7] Kaside fi Menafiu'd-Duhân**
Sınıflama/Yer 892.7
- [3205] Şurbü'd-Duhân Hakkında Risale**
Sınıflama/Yer 297.545
- [003772] Risale fi Bey'i'd-Duhân / Alim Muhammed b. Hamza el-Aydîni Hacı Emirzade**
Sınıflama/Yer 297.5
- [3212] Risale fi Massu'd-Duhân ve şurbü'l-Kahva ve Bali'l-Efyan Ve**
Sınıflama/Yer 297.545
- [004140/39] Risaletü'd-Duhân / Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Konevi el-Hadimi**
Sınıflama/Yer 297.545
- [249] Risale fi'd-Duhân / Abdülğani b. İsmail b. Abdülğani ed-Dimaşki en-Nablusi, Şerif b. Muhammed**
Sınıflama/Yer 297.5
- [7921] Risale fi Beyani Hurmeti'l-Kahve ve'd-Duhân / Hasan Öziceli**
Sınıflama/Yer 297.5

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı : Çayırılı 01.12.1965

Öğr.Gördüğü Kurumlar : **Başlama Yılı** **Bitirme Yılı** **Kurum Adı**

Lise : 1981 24.05.1985 Bursa İmam Hatip Lisesi

Lisans : 1985 17.07.1989 U. Ü. İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans : -

Doktora : -

Medeni Durum : Evli

Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi : Arapça - B

Çalıştığı Kurum (lar) : **Başlama ve Ayrılma Tarihleri** **Çalışılan Kurumun Adı**

1. 14.10.1988 22.02.1993 D.İ.B. Osmangazi Müftülüğü

... 1999 - D.İ.B. Haseki Eğitim Merkezi Md.

Yurtdışı Görevleri : 1999 – Bulgaristan, 2003 – Almanya, 2004 – S.Arabistan

Kullandığı Burslar : -

Aldığı Ödüller :

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar : -

Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri : -

Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler : -

Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:

Yayımlanan Çalışmalar

:

Diğer :

Tarih-İmza
Nurettin Muhtar ACAR

İKİNCİ BÖLÜM

RİSALELERİN TAHKİKİLİ METİNLERİ

رسالتان علمی تحریم الدخان

رسالة جلیلة فی شرب الدخان للإمام الشیخ عبد الملك العصامی

و

رسالة فی تحریم الدخان لمصطفى افندی أماسی الشهیر بأقطاغی

(دراسة و تحقیق)

الفهرس

- 75.....صورة من بداية رسالة عبد الملك العصامى لنسخة بغدادلى وهبى أفندى.
- 76.....صورة من نهاية رسالة عبد الملك العصامى لنسخة بغدادلى وهبى أفندى.
- 77.....صورة من بداية رسالة عبد الملك العصامى لنسخة أنقره.
- 78.....صورة من نهاية رسالة عبد الملك العصامى لنسخة أنقره.
- 79.....صورة من بداية رسالة عبد الملك العصامى لنسخة أنقره.
- 80.....صورة من نهاية رسالة عبد الملك العصامى لنسخة أنقره.
- 81.....صورة من بداية رسالة مصطفى أفندى آماسى لنسخة مانسا.
- 82.....صورة من نهاية رسالة مصطفى أفندى آماسى لنسخة مانسا.
- 83.....صورة من بداية رسالة مصطفى أفندى آماسى لنسخة قسطامونى.
- 84.....صورة من نهاية رسالة مصطفى أفندى آماسى لنسخة قسطامونى.

- 85.....صورة من بداية رسالة مصطفى أفندي آماسى لنسخة إستانبول
- 86.....صورة من نهاية رسالة مصطفى أفندي آماسى لنسخة إستانبول
- 87.....ألرسالة الأولى لعبد الملك العصامى
- 88.....نبذة من حياة المؤلف
- 91.....رسالة فى تحريم الدخان لعبد الملك العصامى
- 114.....الرسالة الثانية لمصطفى بن على الآماسى
- 115.....نبذة من حياة المؤلف
- 116.....كتاب فى بحث حرمة الدخان لمصطفى بن على الآماسى الشهير بأقطاغى

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الَّذِي لَا يَخْفَى عَلَيْهِ خَائِفٌ وَلَا يَسْتَكْبِرُ
 الْأَعْيُنَ وَمَا تَخْفَى لَصُدُورِهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الْمَلِكِ الشَّكُورِ الَّذِي
 دَلَّ عِبَادَهُ عَلَى تَجَارَةِ لَنْ تَبُورَ لِيُؤْتِيَهُمْ عَالَمَهُمْ وَيُزِيدَهُمْ
 مِنْ فَضْلِهِ الْوَفُورِ وَصِيرَ رَحْمَتِهِمْ نِعْمًا مَقِيمًا وَخِدْمَتَهُ
 وَلِدَانٍ وَصَحْبَةَ غُلَامَانٍ وَحُورٍ فِي حِجَابٍ عَالِيَةٍ ذَاتِ
 أَنْهَارٍ وَقُصُودٍ وَوَادِعِزٍ وَمَجَلِّ عَيْشٍ وَسُرُورٍ وَمَا
 الْهَادِي الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ
 لِيُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَيُؤَقِّطَهُمْ عَنْ
 قَوْمِ الْعَقْلَةِ وَسِتَّةِ الْجَهَنَّمَ وَالْمُرُورِ وَيُزِيلُ جُلُومَهُمْ
 عَنْ سَبِيلِ ذَا مَيْدَةٍ مَخْذُولٍ وَحَاصِلِهِ خَيْرٌ أَنْ وَدَلِيلُهُ
 الْمُرُورُ وَغَايَتُهُ سُبُورٌ يَوْمَ الْحِزَابِ وَالنُّشُورُ وَمَا
 رَسُولُكُمْ رُوفٌ رَحِيمٌ خَلَقْتُمْ لِحُجَلَاءِ الْوَالِدِ
 وَحِجَّتْ تَدُورُ وَشَفِيعٌ مَشْفَعٌ لِقِصَاةِ أُمَّتِهِ يَوْمَ تَبْلَى
 الشَّرَائِرُ وَيُؤَيِّدُ الْكُلَّ سَلُورٌ فَصَلِّ وَسَلِّمْ
 عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الَّذِينَ سَمِعُوا فِي أَعْلَى الدِّينِ الشَّيْخِ الْمُشْكُورِ صَلَاةً
 دَائِمَةً مَا كَانَتْ أَلْهَامًا بَرِّجِي وَالْمَيُوتُونَ نَفُورٌ وَنَزَلَتْ
 مِنْ لَمَزِنِ الْمَاءِ وَكَانَتْ أَلْهَامًا زَهَارِي فِي الْبُرُوزِ وَالظُّهُورِ
 وَمَاهِبِ لَنْتِيمٍ وَهَاجِ الْبَحْرِ الْمَسْجُورِ وَتَرْتَمَتْ عَلَى غُصَانِ
 الْأَشْجَادِ

الْأَشْجَادِ الْبُيُورِ وَسَبَّحَ نَحْمَهُ كُلَّ شَيْءٍ مِنْهَا الشُّهُورُ
وَلَعَدَ فَالسَّبَبُ الْمَاعِي لِخَيْرِ الرِّسَالَةِ
 الْمُنْتَدِي لِتَرْتِيبِ مَا فِي يَدَيْهِ الْقَبَالَةَ أَنَّهُ لِمَا شَاعَ
 الْمَعْرُوفِ فِيهَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ فَإِنْ كَانَ النَّاسُ
 شَقِيقًا قَالِ بِجَلَلِهِ وَجَوَازِ شَرْعِهِ مُسْتَدِلِّينَ
 وَشَقِيقًا كَانَ مُسْتَفِينِ فَضْفُفِ ذَمِّبِ الْبِحَرِّ
 جَوَازِ قَرِيهِ فَضْلًا عَنْ جَوَازِ شَرْعِهِ مَبُورًا
 تَيْبَسَّرُ لَهُ نَقْلُهُ أَوْ أَمْتَدِي إِلَيْهِ عَقْلُهُ وَصَدِّقُ
 فِيهَا بَيْنَهُمَا وَقَاتِ بَكَرَامَتِهِ وَكَانَ أَسْيَافُ
 حُرْمَتِهِ وَصَارَ نَوْحُهُ قَلْبُهُ لِيُجِدَّمَ حَلَهُ وَأَجَلُهُ
 اتَّبَعَتْ مَطَانَ الْأَدَلَّةِ لِتَحْرِمْتَهُ رَوَايَةَ وَأَخْبَرَتْ
 قَلْبِي فِيهَا سِتُّوَجِيهَا دَوَايِدُ وَمَعَ ذَلِكَ كَمَا
 أَسْأَلُ حُنْدَاقَ الْأَطْيَافِ عَنْ كَالِ الْوَرَقِ وَشَاذِهِ
 ابْتَدَأَ بِاسْتِنْشَاقِ مَشْوَقِهِ وَشَرِبَ دَخَانَهُ
 اسْتَفِيفُضُ مِنَ الْمَشَاحِجِ الرَّاقِيْنَ الْيَاقُضِيَّ مِنَ
 وَحَقَائِقِهِ وَاسْتَدِيرُ مِنَ الْأَعْزَةِ الْمُنْدَرِجِي
 دَرَجِ لَبَدَةٍ وَتَقَائِفُهُ فَخُضِّي عَلَيَّ ذَلِكَ طَوِيلٌ
 وَكَثِيرٌ مِنَ الْأَوَانِ وَلَمْ أَزَلْ عَنِ السَّعْيِ فِي لِنَظْرِ
 الْمَرَادِ وَلَمْ أَخْلَعْ عَنِ الْحَبْدِ فِي الْعَشُورِ عَلَى مَا يَجْرِي

صورة من بداية رسالة عبد الملك العصامي لنسخة بغدادلى وهبى أفندى

صورة من نهاية رسالة عبد الملك العصامي لنسخة بغدادلى وهبى أفندى

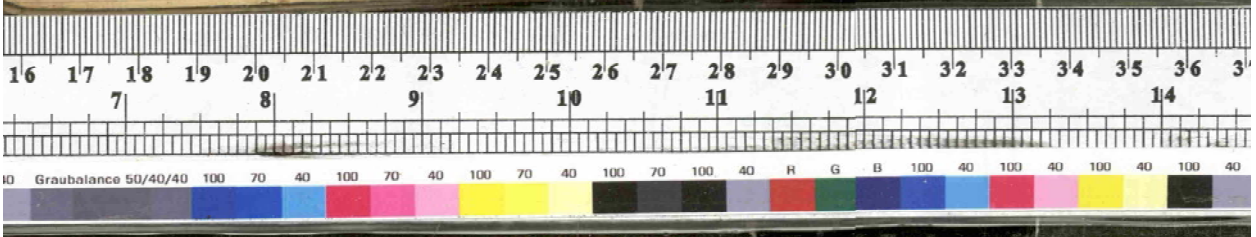
صورة من بداية رسالة عبد الملك العاصمي لنسخة أنقره

في الخمر والبشر واتهما الكبر من فنهما فكما ان نفعهما لا ينع
 الحنة ولا يستلزم الحبل ينبغي ان يكون حال نفعه كذلك
 مع ان نفعهما محقق ونفعه موهوب بل يعدو على ان النقاد
 ليس بمختص به **و** يوسم حبيد ينبغي ان يختص استعماله
 باصحاب الذاة **و** يصرح في اوقات الحاجة كيف لا وهل
 يوجد من يصرح بها ويصرح على استعمال الذاة بعد زوال الذاة
 فضلا عن ان يوجد صحيح بداهة عليه لاسيما كان ما دلوه
 عليه شيئا حينا لا ينبغي ولا ينبغي من **جوع** **و** **آخرها قلنا**
 ان سبب الاصرار على شربه مع ان حاله كذلك ليس الا لتسوق
 الحاصلة منه للقلب فانه يقتضي القلب تسوة قروبه
 ويغلظه غلظة شديدا ويظهر الباطن ظلمة مثل كفة
 فيبقى الروح في ظلمات بعضها فوق بعض بحيث تستعجب
 من جميع الجهات فلم يكف كلفه ما كلفه شربه
 بشيخ ظلمة مثل كفة معدودة بها فوق الحق فلما غلظه
 الباطن الى هذا الحد لم يبق للقلب استعداد لهم ما سبق
 له من الادة روابه ولم يكن له قابلية لتقبل ما عرض عليه
 من الامور النافعة والمقدورات الناصحة **د** راية
 كيف لا والميل الى المشرك هذا السبب المنق المضر المفسد
 والاقبال على تناوله دليلان واضحا لصحة ما قلناه
 من عدم الاستعداد للنعم لانه لو لم يكن حاله كذلك
 لنظر الى ما حصل به من جري الالة وقاسوا بواطنهم

عليه

عليه عقلا واستدلوا على تلوث بواطنهم بالرائحة
 المنقنة في انفسهم المبيته شيا وامتنعوا عن تناوله
 بحيث لا يتناورونه بعد ولوا كرهوا عليه فانهما كرهه
 على شربه من غير نظر في ما ذكر وبدون رويه فيما حذر
 ليس الا من بعدوا استعدادهم الحاصل من تسوق القلب
 الحاصلة من شرب الدخان هكذا هم الله المستحقان
 الى ما هو الحق المبين . **و** ارشدتم الى اعلان الشرع المبين
 بحمزة النبي الامين . **عليه** **و** على اله واصحابه الفالف
 تحيات راكيات . **و** اصغاف ذلك تسليما تظاهرات
 الى يوم الدين . **وسلام** على المرسلين . **والحمد لله رب العالمين**
قال مؤلفها وقع انما تحريمه
 في الليلة التاسعة عشر من رمضان
 المبارك سنة خمس وثلثين
 والف من هجرة منزله
 الشريف
 تم

اصبحت هذه الرسالة قصدا في تمام الكلام بدرا منقرا .
 قسما لتذكراها التبرخي . ما قضينا من حقهما بطيورا .
قاله وكثيره العذر الخلق لله والحمد لله في النهاية . فقه الاقنيا
 عمدة الاقنيا صاحب التصانيف القليلة . والذائف للقرعة الشيخ عبد الملك بن
 العسكي القاهر بالذليل عودة على الحال لا تجا حكر رويه في انفسهم . على الاقنيا

صورة من نهاية رسالة عبد الملك العصامي لنسخة أنقره

هذا الكتاب بم الله الرحمن الرحيم في تحت حصة آفات

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على خير خلقه محمد وآله وصحبه
وعقبه وبعد ان شربنا الماء وتابنا ما ربه الله تعالى وبه الاقلام في شرب
والعقلاء ينضمهم الله عز وجل ومع هذا رأيت الفاجر العالمين
بالآفة الذين استغفروا منهم استغفروا ويحرمون من الله
عليه فانه عليه السلام اذا ظهر به البرية وسكب العالم فعدله في قوله وقال ايضا
السكينة على الشيطان امر من قال عمر بن عبد العزيز ان الله لا يعذب العاصي
بعلية ولكن اذا ظهر به الشيطان في بطنه وهما فقد كحل الفهم جميعا العقوبة
فدبر ذلك لبيان حكم هذا الخبيث التمس بربه واستعمل بناء على التقطع
من قبل الصول والنفوس وحرم مع قلة بضاعة وعدمه بما في هذا الامر
الخطير واتقوا المصير فالجواب في هذه الرسالة واطلع على
رأيت اقدم او سويتم ان يصلها فان الله لا يضيع المحسن وبرورها لكي
ينفع بها المؤمنون ويخلصون من هذه البرية العظيمة المبرومة
العامة فان دين الايمان لا يفسد الا مع هذا الدين لاظن ان
هذه الرسالة وانما يتعلم الجاهل لكن يستفيد الكلمة وبها في ربح

الاهل من هو الذي
لا سائله

من الله فانه معتبر بالبدن الا يضيع سعيه والا اذرى ويجعله لوجه الكرم
ولانه العظم اذ هو الثوب الذي رتبنا افصح بيننا وبين قسنا بالحق واننا
خير الفاعلين بعدكم يا ارحم الراحمين اعلم وفقنا الله واياتنا ان ههنا
اربعون سنة وراقبنا وفعلنا ولتعماد والبر في الدين في داخل الله وليس لنا
بجنت في الجنة الا اول لان حكما ههنا ومنه في ربح الربيع انه خبيث
ومحسب كسائر الاجناس وحكم في ربح السعيا في حكم الكرامين في ربح الله
المحسب والاول بالبدلة في ربحه حسابا بل هو اجنبها لان الرزق الذي كان في
داخل الله انتم من حجب الكلب وغيره ربحا والشمع منه طعنا وافصح من ربحنا
وذاك الله كذلك فان ربحنا لا يصاحبه الطمأنينة ربحنا
عليه مع في تحت الطمأنينة بقوه والحال ان وجوب الاحتمار عن ربحنا
لهنا ما لا بل وصفها النور من الريح المنتم لله والطمع ان يسمع
والنوع القبيح انتم وقال في الي القبيح اني من سوسه في ربح الهلام
التي لانه انما كانت بالنس والعين بالبدن لكن في الخلية يمكن نزول
طمع ورجح طهره انتم يرمعون الطعام من الريح وغيره اذا اتقوا وانما
ربحكم يسمع انما نجسا فكذلك ههنا وقال في الاشياء والنظار والطعام

اي في ربحنا الاول
وهو ربحنا الثاني
وهو ربحنا الثالث
وهو ربحنا الرابع
وهو ربحنا الخامس
وهو ربحنا السادس
وهو ربحنا السابع
وهو ربحنا الثامن
وهو ربحنا التاسع
وهو ربحنا العاشر

صورة من بداية رسالة مصطفى أفندي آماسي لنسخة مانيسا

سنة
 كل ظاهر يكتب بالانفصال الا في الجمل فانه يكتب بالانفصال وكل يبيس يكتب بالانفصال الا بسط انهم فانه يكتب
 بالانفصال وكل غلط يكتب بالانفصال الا غلط الحساب فانه يكتب بالانفصال قانوس المحيطة

د	م	ع	ا
د	و	ف	و
ت	ب	ج	ا
ل	ك	ح	و
ز	ح	ط	و
و	و	ع	ا
و	و	ع	ا

هو نحو است او است نحو است او است نحو است او است نحو است او است نحو است او است نحو است او است

واما في مقام سيرة فيم عن الطول فان الخبز هو اولى امين يا حبيب
 الساتر لبي فصيل الله عليه السلام والاصح البهتان تحت السمانة
 اموال الفهر والكامل والقراب الادبي مصطفى افندي الكندي الشهير
 باق طاعني لسيدنا محمد الله الرحمن الرحيم
 وايت من شئ الا يستبح محرمه قال قتادة يعني الحيوانات والنباتات
 وقال عكرمة الشجرة يستبح والا استوانه لا تسبح وهي المقدم
 بن محمد يركب قالات التراب يستبح ما لم يسهل التراب فاذا
 ابتل ترك الشبع وان الخبز يستبح ما لم ترن عن موضعها فاذا
 دفعت تركت الشبع وان الورك يستبح مادامت على الخبز
 فاذا سقطت تركت الشبع وان الماء يستبح ما دام جاريا فاذا
 ركد تركت الشبع وان الثوب يستبح ما دام جديدا واذا رنح
 تركت الشبع وان الاوصه والتغير يستبح اذا صاحت فاذا سكت
 تركت الشبع وقال ابراهيم النخعي وان جهاد وحشي الا يستبح
 كذا حتى يموت من رباب ونقيض اسفه وقال الجاهد كل
 الهيا يستبح شها حيا مات وجازا ويستبحها كجان الله ونحوه
 عن ابراهيم بن عبد الله بن علفه ولقد كنا نسمع بسبح نظام وهو
 يورثون لا تظهرون بسبحهم الى القلوبه بسبح ما عدا من استبح
 بلناكم والسلككم نفس معالي التزليل

خرقة خرقه زنده
 جوشه ديو
 قانوس

Zeynelabidin Akdoğan
 Mehmet Emin Müdarrisi
 Vakıf Kitapları
 1950

صورة من نهاية رسالة مصطفى أفندي آماسي لنسخة مانيسا

يا والاطاعة السلطان لعدم ابره وبتكرها والاسكار ولا اله العلية
واخذها ابتكركم من الشاكرين فان الفضل بيد الله يؤتيه
منه والفضل العظيم لا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم
ممتش

بسم الله الرحمن الرحيم

لمد رب العالمين والصلوة والسلام على خير خلقه محمد واله اجمعين وبعد ارشدك الله تعالى اياتنا
لما رأيت الناس متساوية الاقدام في شرب الدخان واستعماله لم يتذمهم الله تعالى ومع هذا رأيت
الفاجرين العالمين بالسنة الذين استعاد منهم السلف الله تعالى يستعملونه ويخوضون الناس عليه قد قال
عليه الصلوة والسلام اذا ظهرت البدعة وسكت العالم فعليه لعنة الله وقال ايضا السالك من خلق شيطان افرس
وقا عمر بن عبد العزيز ان الله لا يعذب العامة بعمل الخاصة ولكن اذا ظهرت المعاصي فلم ينكرها فقد استحل الغوم
جميعا العقوبة فدفن ذلك لبيان حكم هذا الخبيث النجس وشاربيه ومستعمليه شاء على ما التفتحه مركب الاصول
وخريرها مع قلة بضاعتها وعدم لياقتها بهذا الامر الخبيث فانها من نظر هذه الرسالة واطلع على قلة قدمها وسهول
ان يصلحها فان الله تعالى لا يضيع اجر المحسنين ويروجها كما يتوقع بها المؤمنون ويتخلص من هذه البلية العظيمة
المبرمة العامة فان من ذيدنا الاكابر ان لا يفيضوا الاصاغر ومع هذا اني لا اظن ان هذه الرسالة وان كان مما
يطرحه الجهلة لكن يستقبله الكملة اعلم وقول الله واياتنا ان يهنا اربعة اشياء ورق التباك ودخانه وشغاله
والزفر الذي في داخل آفة وليس لنا بحث في الثلاثة الا اولها لان حكمها هو مطعوم ومشهور حكم الرابع
انه نجس وخبيث كسائر الانجاس وحكمه فم من استعماله في حكم البقرة الجلالة والابل الجلالة في كونه
نجسا بل هو انجس منهما لان الزفر الذي كان في داخل آفة كان انثى من جنس الكلب والخنزير وغيرها
ريحا وابتاع منها طعاما واقتحم منه لونا واذا الامر كذلك فالزفر من الانجاس المغلظة لان صاحب النظر يفتنه
رحة الله صريح في بحث الطهارة بقوله والحاصل ان وجوب الاحتراز عن النجاسة ليس لذاتها بل لوصفها
المنفر من الريح المنقن والطعم البشيع واللون القبيح انتهى وقال القهستاني في مبسوط شيخ الاسلام
النجاسة انما كانت بالنقن والعيه لا باللون كمن في الحزاة نجس بزود طعمه ويظهر انتهى مع ان الطهارة
من اللين وغيره اذا تغير وانثى ريحه يكون حراما نجسا هكذا ههنا في الاشياء والطعام اذا تغير
واشتد تغيره نجس وحرم انتهى فاذا كان الحال على هذا المنوال صار الدخان من النجاس

صورة من بداية رسالة مصطفى أفندي آماسي لنسخة قسطاموني

لا ينقص ذلك من اجود علم شيئاً ومن دعوى الضلالة كان عليه من الآثام
 مثل آثام من تبعه لا ينقص ذلك من آثامهم شيئاً من كان له عقل صاف ودين
 وانصاف وخوف من الله الواحد وحياً من رسوله المختار واقتداء
 لاصحاب الاخير يكتفي بهذا المقدار والآ فان تكون التورية والابحار
 والفرقان لا ينفعه ولا يكفيه لان الانبياء عليهم السلام لم يعالجوا السفيه والاهمق
 المعاند بل عجزوا عنه كما نقل من عيسى عليه السلام حيث قال اني احب الموتى
 باذن الله تعالى وابرى الائمة والابرض ولم اعالج الاحمق والسفيه وعجزت عنها
 وكاف محمد جيب الله صلى الله عليه وسلم واي جعل عدو الله فانه على الله عز وجل عجز عن
 بالحروف واحتماج المماثلة بالسيف عصفا الله تعالى والايام ليطول
 واتباع الشيطان والهوى اذ قال الله تعالى وما من خاف مقام ربه ونهى
 النفس عن الهوى فان الجنة هي المأوى يا ايها الذين آمنوا يا ايها الذين آمنوا
 على سيدنا ونبينا محمد وآله وصحبه اجمعين تمت
 الرسالة المولى لفاضل الكامل والفريد الايب
 مصطفى افندي الاماسي
 الشهير باق طاعني
 مم

ثبت البراهمة في جميع المطبوعات من النار
 والفتوة والسؤال والادوية بكلمة او مؤزونة
 او مضمومة او مشروبة وما ليس بمطبوع من المورثات
 الاثبت فيها البراهمة الدينية والدرهم وليس
 في سائر المورثات طبع ولا ثبوت فيجوز بيعه
 بجهيد والناس عتده متفاضلاً وانما حكم
 عندنا بغيره على غيره فلهي القدر والجنس والقدر
 يكون في الكمال والوزن فيكون في حجة البراهمة
 المذكورة الكمال مع جنس من الشبان المذكورين الوزن
 مع جنس ثبت البراهمة في جميع كليات مطبوعاً
 كان او بمطبوع كالتصانيف والنوارة وتونهاماً كما راوا
 شيئاً كجهيد والناس والقطن وسجها وآلة الحكم
 عندنا كسيرة الله تعالى ونحوها
 في نقد الكمال كما هو حتم
 على رسالة
 الشهير

قال في القاموس ال
 ولهذا لم يقل عشرين
 والتاسع عشر وال
 جمعه بذلك والاب
 بسم الله الرحمن الرحيم
 قوله العشر بالكلية

صورة من نهاية رسالة مصطفى أفندي آماسي لنسخة قسطاموني

الحج القارضي الدعوى وارضاء لجميع الفنون لسبعة التي وعدنا ببرهان خطبة الفيرين
في نوع بحيث لم اطلع له على نظرية كتب الحجة وكان الفروع من ثمانية السبل وكلمة

من حجازي غرستك عصب عمت تمام
السلام على من عمل

هذا كتاب سيد محمد

بسم الله الرحمن الرحيم بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على خير خلقه محمد وآله وصحبه جميعين
وبعد ارشد الله تعالى وآياتنا المباركة لتكسر مساوية الاقدام في شرب الخمر والتمتع
بجنت لم يشد منهم الا من عهد الله بقاء ومع هذا من يستلنا جوسن الميمن بالسننة الذين
استغادهم منهم مسلف الى الله تعالى يستولونه ويحذرون من كبره وقد قال عيال ام اذا
ظهرت ابدع وسكت العالم فعلمه لعنة الله وقال ايضا لكانت عنك شيطان اخرس
وقال عجز بن عبد العزيز ان الله تعالى لا يعذب العامة لعلنا صرنا ولكن اذا ظهرت اكلها
فلم ينكروها السخا تقدم جفا العقوبة فذات ذلك ليكنا حكم هذا جنت لغير وشا ربه
ومستلمه بناء على ما التقطه من كتب الفصول والفروع وتجرها مع قلة بفاعت
وعدم لياقته بهذا المخطوط والفعل المفسر جرم عن لفظ فمذممة الرسالة واطلع على
ذاته قدم اوسه وقلتم ان يصحها فان الله تعالى لا يضيع اجر المحسنين وبربرها لكي تنفع
بها المؤمنون ويخلصوا من هذه البقية العظيمة الله المنزلة العاقان من ودية الامايرن لا يظفر
لا صاعرو مع هذا التي لا تقن ان هذه الترانوان كان مما يرضه كجلمة لكن مستقبله الكلمة **وليد** فان راج
من الله تعالى ومبتهر اليه ان لا يضيع سي ولا اجري ويجعله بوجبه الكرم ولذاته بحجم انه والبر
الرحم ربنا افصح بنا وبين قوسنا بالحق وانته خيمرنا في حقين برحمته يا ارحم الراحمين **اعلم** وفتك

الله

الله وآياتنا ان هربنا
الته وليس لنا بحث
جذ كثر الانجيل وح
اجب منها لان ان فرك
طها وافتح منه لونا فانا
ان تصح في بحث كطها
المفوض البرج لمن
لا سام ان المنجلى اتما
الطفا من اللج وغيره
والنظاره وكطفا اذا
كان الحال على هذا المنه
ويجدر لهم ليعيش
الكلمة الكريمة من
ولا اسد وغيره
ملا وشرح الجمع
كلها كالذباب في الع
لخبات اشهر فاذا
مع ان قبل ثم الجب
عنه الفاعل عليه
حتى من عليه يوم
توسع عن جميع

صورة من بداية رسالة مصطفى أفندي أماسي لنسخة إستانبول

في تفسير هذه الآية ويعلم منه حرمته المستحسنة وهي ما لا يستطيع الجاهل
 لطباع كسبية وقفت خلفها مل فتدبر ولا تكن من المعاندين والمنكرين
 عن ابي امامه رضي الله عنه قال عطلت الام من دعي الى الهدي كانه من الجبر مثل اجود
 من تبعه لا ينقض ذلك من اجورهم شيئا ومن دعوا الى الضلالة كان عليهم الاثم مثل
 اثم من تبعه لا ينقض ذلك من اثمهم شيئا فمن كان له عقل فشا ودين وانفسا
 وخوف من الله لو اهداهم سواء وحيا من رسوله المختار واقدمه الاضلال الا انك
 له هذا المقدار والافان تلونا المتوسلية ولا تجيل والقرن لا ينفقه ولا يكيفه لان ابينا
 ام لم يعالج الخبيث لسيفه والاحق والمقابل بحجة واعنه كما نقل عن عيسى عمه حيث قال ان
 اجبت المولى باذن الله وايرى الكفرة والابرض ولم اعالج الاحق والسيف وعجزت عنهما
 فبجز جليلي وابي جهل عدوا له فان عمي عن المقامات بالجور وفي احتياج الى المقام
 والسيف عصم الله عنها واياكم من الجهل والسفوف والفساد واتباع الشيطان واليه
 ان قال الله تعالى فاما من خاف مقام ربه ونهى النفس عن الهوى فان الجنة هي المأوى
 امين يا ايها الذين امنوا صلوا على سيدنا ونبينا محمد وآله ولجميع اجمعين قال وكاتبه
 السيد صفي الدين المؤمن من الارض ومن مكانها والكفر من مولود الخلق مذمومة
 احدى وستعين والى من هجرة من له العز والشرف اللهم اغفر وارحم تساولوا
 لونا ولنا حقا علينا ولنا بالخير ولنا وصيانا بالدهاء خير لجميع المؤمنين
 وكلمة من المؤمنين والمؤمنات والمسلمين والمسلمات الاحياء منهم والاموات ولنا قال
 الحمد لله رب العالمين برحمتك يا ارحم الراحمين ولله الاله العالمين

الحمد لله رب العالمين برحمتك يا ارحم الراحمين ولله الاله العالمين
 الحمد لله رب العالمين ولله الحمد والبركة يا ارحم الراحمين
 الحمد لله رب العالمين ولله الحمد والبركة يا ارحم الراحمين

عبد

عبد الرحمن عن ابيه عن
 البصر ان قال ما من يوم
 ذكر الله تعالى لقوله تعالى اذكروا
 كل مسجد الفريضة الثالثة
 الى الفريضة الرابعة الصلوة
 الخامسة الاستسقاء من الجحيم
 الا من بوعد الله في بيان
 الفسحة بقية الله تعالى
 لقوله تعالى كلوا مما رزقنا
 من الارض حيا لا يموت
 العزيم من الرسل الفريضة
 ان عبد الله بن عبد الله
 العابد بن عبد الله الثالث
 الراية عن الاخلاء من قوله
 لقوله تعالى ان الشيطان عدو
 ان كنتم صادقين الفريضة
 الحب والبغض لله تعالى لقوله
 الساعة ستة الاية بالعلم وف
 تنهون عن الفكر ويسار
 الى المصير الفريضة الحادي
 الفريضة الثانية والثلاثون

صورة من نهاية رسالة مصطفى أفندي آماسي لنسخة إستانبول

الرسالة الأولى

رسالة جليلية في شرب الدخان

عبد الملك العصامي

نبذة من حياة المؤلف

عبد الملك العصامي الإسفراييني الشهير بملا عصام

(978 - 1037هـ = 1570 - 1627 م)

أ - مولده و نشأته

إسم الشيخ و كنيته كاملا على ما حرر في "معجم المؤلفين": عبد الملك بن جمال الدين بن صدر الدين بن عصام الدين العصامي الإسفراييني الشهير بملا عصام.

وعبد الملك هذا إمام العلوم العربية وعلامها. والمنشورة به في الخافقين أعلامها. والسالك أوضح مسالكها. والمالك لأزمتها وابن مالكاها. ورد عذب الفضل نهلاً وعلا. وفاز من سهامه بالقدح المعلى. فجدد معني العلم الدريس. ونصب نفسه للإقراء والتدريس. واشتغل بالتصنيف والتأليف. وتخلي عن كل أنيس وأليف. حتى بلغت مؤلفاته الستين. من شرح مفيد و متن متين. فلقب بخاتمة المحققين. وعد من أرباب الفضل واليقين إلى زهد وصلاح وتقوى. أشرق نورها في أسرة وجهه ولاح. طلع في أفق الحسان بدره السافر. إلا أنه قل ما أعار ذهنه وفكره غير مسائل العلم التي خلدت في صحائف الأيام ذكره.

ولد بمكة في سنة ثمان وسبعين وتسعمائة وصادف تاريخه أجديا "نعم المولود ذا". ونشأ وأخذ عن والده وعن عمه القاضي علي بن صدر الدين الشهير بالحفيد وعبد الكريم بن محب الدين القطبي والسيد العلامة محمد الشهير بميربادشاه والشيخ عبد الرؤوف المكي وعنه الإمام محمد علي بن علان والقاضي تاج الدين المالكي وعبد الله بن سعيد باقشير وعلي بن الجمال والخطيب أحمد البري

المدني وغيرهم. ولازم الإقراء والتدريس حتى فاق واشتهر وبلغ في التحقيق مبلغاً عالياً. وانهقد عليه الإجماع، وتفرد بصنوف الفضل فيهر النواظر والأسماع. فما من قول إلا وله فيه القدح المعلى، والمورد العذب المحلى أن قال لم يدع قولاً لقائل أو طال لم يأت غيره بطائل، حتى قال فيه بعض علماء عصره:

لم ترعيني عالماً ... تحت أديم الفلك

مثل إمام الحرمين ... الشيخ عبد الملك

ب- مؤلفاته

إن للشيخ عبد الملك العصامي مؤلفات كثيرة تبلغ عددها نحو ستين كتاباً.

منها:

1 - " بلوغ الأرب من كلام العرب "

2- " الكافي الوافي في العروض والقوافي - خ "

3 - " شرح إيساغوجي "

4 - " التسهيل - خ "

5 - " رسالة في العروض "

6 - " رسالة في تحريم الدخان - خ "

7 - " شرح قطر الندى - خ " في النحو، وغير ذلك.

ومن الجدير بالذكر أن أكثر كتب الشيخ تتكون من الشروح والحواشي.

و توفي الشيخ عبد الملك العصامي بالمدينة المشرفة، في سنة سبع وثلاثين وألف (1037 هـ

1627/ م) ودفن ببقيع الغرقد.¹¹⁵

115 : المحيي ، محمد أمين بن فضل الله بن محب الله بن محمد الحموي الدمشقي (1111 / 1700) ؛ " خلاصة الاثر في اعيان القرن الحادى عشر" ، 1 - 4 ؛ المطبعة الوهيبية ، القاهرة ، 1284 / 1868 ؛ باب حرف العين المهملة ج 2 ص 169 ؛ البغدادى ، اسماعيل باشا ؛ "ايضاح المكنون فى الذيل على كشف الظنون عن اسامى الكتب و الفنون" ، 1 - 2 ؛ الطبعة الثانية ؛ مطبعة وكالة المعارف ؛ إستانبول ؛ ج 1 ص 103 ؛ ج 2 ص 288 ؛ حاجى خليفه ، مصطفى بن عبدالله ؛ "كشف الظنون عن أسامى الكتب و الفنون" ، 1 - 2 ؛ الطبعة الثانية ؛ مطبعة وكالة المعارف ؛ إستانبول ؛ 1971 ، ص 404 ، 405 ؛ البغدادى ، اسماعيل باشا ؛ "هدية العارفين أسماء المؤلفين و آثار المصنفين" ، 1 - 2 ؛ الطبعة الأولى ؛ مطبعة وكالة المعارف ؛ إستانبول ؛ 1951 ج 1 ص 624 ؛ زركلى ، خيرالدين ؛ "الاعلام" ، 1 - 8 ؛ الطبعة السابعة ؛ مطبعة العلوم ، لبنان ؛ 1986 ، ج 4 ص 157 .

رسالة في شرب الدخان

لعبد الملك العصامي

هذه رسالة جلييلة¹¹⁶ في شرب الدخان.¹¹⁷ للشيخ¹¹⁸ الإمام العالم¹¹⁹ العلامة و العمدة¹²⁰ الفهامة، الشيخ عبد الملك العصامي القاطن بالمدينة المنورة. (على ساكنها أفضل الصلاة و السلام و الحمد لله وحده)¹²¹

بسم الله الرحمن الرحيم¹²²

بسم الله العزيز الغفور الذي لا يخفى عليه خافية. يعلم خائنة الأعين وما تخفى الصدور. والحمد لله الملك الشكور. أذى دل عباده على تجارة لن تبور. ليوفيههم أعمالهم ويزيدهم من فضله الوفور. وصبر رجبهم نعيما مقيما وخدمة ولدان وصحبة غلمان وهور. في جنات عالية ذات أنهار وقصور. ودار عز ومحل عيش وسرور.

116 ب - جلييلة
117 ج : رسالة في ذم الدخان
118 ب - للشيخ
119 ب : العارف
120 ب - العمدة
121 ب - على ساكنها أفضل الصلاة و السلام والحمد لله وحده
122 ب ، ج - بسم الله الرحمن الرحيم

وهو الهادى الذى أرسل رسوله بالهدى ودين الحق ليخرج الناس من الظلمات إلى النور، ويوقظهم عن نوم الغفلة وسنة الجهالة والغرور، ويزجرهم عن سبيل ذاهبه مخذول وحاصله خسران ودليله الغرور، وغايته ثبور يوم الجزاء والنشور. وهو رسول كريم. رؤوف رحيم. خلقت لأجله الأفلاك ، ولحبتة تدور. وشفيع مشفع لعصاة أمتة يوم تبلى السراير ويبدو كل مستور.

فنصلي ونسلم عليه وعلى آله الذين سعوا فى أعلى¹²³ الدين بالسعي المشكور. صلاة دائمة ما كانت الأنهار تجري والعيون تفور. ونزل من المزن الماء وكان الأزهار فى البروز والظهور. وما هب النسيم وهاج البحر المسجور. و ترمت على أغصان¹²⁴ الأشجار¹²⁵ أطيور. وسيح بحمده كل شيء مدى الشهر والدهور¹²⁶.

وبعد فالسبب الداعي لتحرير هذه الرسالة، والباعث المتداعي لترتيب ما فى هذه القبالة، أنه لما شاع الدخان المعروف فيما بين المشرقين كان الناس فى شأنه شقين: شق قال بحله وجواز شربه، مستدلين بالإباحة الأصلية. و شق كان صنفين: فصنف ذهب إلى حرمة وعدم جواز قربه، فضلا عن جواز شربه منورا دعواه بما تيسر له نقله أو إهتدى إليه عقله. وصنف توسط فيما بينهما وقال بكراهته.

وكان إنسياق طبع¹²⁷ إلى طرف حرمة. وصار توجه قلبى إلى عدم حله وإباحته. فكنت تارة أتبع مظان الأدلة لحرمة رواية، وأخرى أستعمل فكري فيما يستوجبها دراية. ومع ذلك كنت وقتنا أسأل حذاق الأطباء عن حال الورق وشأنه، وعن حال من أبتلي بإستنشاق مسحوقه وشرب دخانه. ووقتنا آخر أستفيض من المشايخ الراقين إلى أقصى مراقي التصوف وحقائقه. و أسننير من الأعزة

123 ب : فى إعلاء الدين

124 ج : الأغصان

125 ج : - الأشجار

126 ب، ج : مدى الدهور و الشهر

127 ب، ج : طبعى

المتدرجين إلى غاية درج لبه ودقائقه. فمضى على ذلك طويل من الزمان وكثير من الأوان. ولم أزل عن السعي إلى الظفر بما يفيد المراد. ولم أخل عن الجدل في العثور على ما يجدي شفاء الصدور والفؤاد.

ولا نزاع في أن حكمه حلا وحرمة ليس في القرآن ذكرا وبيانا. و لكن قوله تعالى " ولا رطب ولا يابس إلا في كتاب مبين" ¹²⁸ الآية ¹²⁹ تقتضي كونه في القرآن حكما وتبيانا. إما بطريق الدخول تحت العموم أو بالحمل على النظر ¹³⁰ بشروطه كما في القياس المعلوم. فصرفت برهة من الزمان إلى تتبع آيات القرآن وتدبر أقوال المفسرين في المظان عملا بقوله تعالى " أفلا يتدبرون القرآن أم على قلوب أقفالها" ¹³¹.

فألهمني ربي أدلة قوية، لا يسع من يطالع ¹³² عليها إلا قبولها لإخراطها في سلك قواعد الفروع وأصولها. وسمعت من حذاق أطباء الأمراض الظاهرة، ما يوجب حرمة طبيا من الضررالبدني. ووعيت من الأئمة الذين هم أطباء العلل الباطنة، ما يستوجب محظوريته تصوفا من الضررالديني.

ولكن لم يتفق لي أن أنظم شيئا من ذلك في سلك التحرير، وأرتب أمرا على صحيفة النقش والتصوير. حتى شرفني الله تعالى بخدمة الشريعة المطهرة بالمدينة المعظمة المنورة، على الحال بها تحيات مكررة وتسليمات مكثرة. فبعد حصول هذا الشرف الباهر، توجهت إليها من جانب البحر. فتيسر لي الوصول في أدنى المدة في ¹³³ غير محنة وشدة إلى مصر القاهرة، صانها الله تعالى ¹³⁴ عن المكارة بالطفاه الباهرة.

128 : الأنعام 59/6
129 ج ، ب ، ج - الآية
130 ب : النظر
131 : محمد 24/47
132 ج - : من يطالع
133 ج : من

ولكن لما صادف وصولي إليها بأول مواسم الشتاء، إقتضى المكث فيها إلى أن جاء وقت الربيع وأتى. وكان بعض من علمائها، وصنف من فضائلها¹³⁵ يترددون إلينا. فتارة للمجاورة¹³⁶ العرفية وأخرى للمباحثة العلمية. ففى يوم من الأيام ، إنتقل نوبة الكلام إلى أمر الدخان الذي من شربه أهان نفسه وأخان¹³⁷. فذكروا أن بعضا من المشايخ ألف رسالة في حله وإباحته، وبعضا في حرمة، وبعضا قال بكرأهته.

فأنا أفرغت إلى قالب التقرير جميع ما ألهمني ربي، مما يوجب حرمة، وينافي حله وإباحته. فبلغ عندهم مبلغ القبول، وهب من جانبهم نسيم الإستحسان وقبول القبول¹³⁸. حتى إنهم أجمعوا على¹³⁹ رجاء أن أنظم¹⁴⁰ في سلك التحرير، وأفرغه على¹⁴¹ قالب الترتيب والتصوير. فأجبت بالقبول لرجائهم، رجاء إنتفاع الناس ودعائهم. فشرعت في جمعه وترتيبه، واجتهدت في تنقيحه و تهذيبه. واقتصرت من الآيات على ذكر ما له دلالة واضحة. وأخترت من التصوف ما يثبت به ضرر ديني، ويستند ثبوته على قاعدة ناصحة. وأوردت من الطب إجمالا قدرا ما يثبت به الضرر العاجل المؤدي إلى الهلاك الأجل. وذكرت ما يقتضيه العقل السليم ، ويرفضه الطبع المستقيم، قدر ما يوجب الإجتنب عنه، ويورث الإحتراز منه.

ولم أزد على هذا شيئا من الآثار والروايات¹⁴² مع كثرتها وصلاحيه كل منها للإستدلال والتعليل ، بنوع من التوجيه والتأويل. حذرا عن الإكتثار الممل والتطويل المخل. لا سيما بعد ما ظهر

134 ب ، ج : - تعالى
135 ب ، ج : من فضلائها
136 ب ، ج : للمحاورة
137 ب ، ج : خان
138 ج : و نسيم القبول
139 ج : إلى
140 ج : + ذلك
141 ج : فى
142 ب ، ج : + و لا من الحكايات و الدرايات

الحق وثبت المرام وتحقق. فبعد ما أبرزت بنان البيان، ما هو المختار مما حوته زاوية¹⁴³ من الجنان، وعمّا¹⁴⁴ طرحته الساعد اليمنى عن لسان القلم على الصحيفة البيضاء بطريق الرقم ، ما أمكن لي أن أجيل النظر فيه ، وأعمل الفكر فيما يحتويه. فلم يتيسر نقله¹⁴⁵ من المسودات إلى البيضاء، حتى شرفني الله الفياض بتقبيل عقبه روضة¹⁴⁶ حبيبه ومجتباهه. وكرمني بتلثيم سدة تربة نبيه ومصطفاه صلى الله عليه وسلم، وعلى آله الذين تخلقوا بأخلاقه وتخلوا بحاله. فعندما نلت بهذا¹⁴⁷ الشرف، وحللت بساحة هي أشرف من كل قطر وطرف. عرضت ذلك على النبي الأكرم صلى الله عليه وسلم ، ثم وضعت الأوراق تحت كسوة مرقد الشريف. وألقيتها وراء ستارة مشهده اللطيف. وتركت حتى يظهر أنه يقبل أو يرد¹⁴⁸. و ترصدت الإشارة إلي¹⁴⁹ بالقبول أو الرد.

فالحمد ثم الحمد على نعمة الإشارة إلي ، وفوق¹⁵⁰ ما أملته من قبول ما ذهبت إليه و قلته . فبعد ذا حصل لي قوة القلب والبال، فزاد التوجه والإقبال إلى إظهاره وإبرازه، بعد تنقيحه وإفرازه عن ما¹⁵¹ لا ينبغي إيراده ، ولا يسوغ¹⁵² فى الذكر تضمينه، ولا بالذكر إفراده . نسأل الله¹⁵³ تعالى¹⁵⁴ أن يوفقني و جميع الأمة، للعمل بما فيه إنكشاف هذه الغمة ، ويهديني وإياهم إلى صراط

ج	143	: زاوية
ج	144	: و بحسب ما
ج	145	: - نقله
ج	146	: - روضة
ج	147	: هذا
ج	148	: أنها تقبل أو ترد
ج	149	: + ذلك
ج	150	: وفق
ج ، ب	151	: عما
أ	152	: و لا يسو
ج	153	: أسأل الله
ج	154	: - تعالى

مستقيم. إنه هو الهادي وهو البر الرحيم. ويرشدني وإياهم إلى ما يجب¹⁵⁵ ويرضى ، حتى رضى
عنا وأرضى.

فأقول و با لله التوفيق، ويده أزمة الإرشاد إلى سواء الطريق. **إعلم** أن شرب الدخان

حرام و¹⁵⁶ غير جاز. و تجوز شربه أخذا بالإباحة الأصلية ، تجوز غير مشروع . لكون الأخذ بها
آخر المراتب المعتبرة في الأشياء ، بعد ما ظهر الإسلام وتبين الأحكام. و توضيح ذلك ؛ إن الأصل في
الأشياء الإباحة الأصلية قبل البعثة ، للزوم تكرار المسخ¹⁵⁷ في عكسه. فإن ورد بعد الإسلام مبيح في
شيء منها ، يجعل مبقيا على إباحة الأصلية. ثم إن ورد فيه محرم ، يجعل ناسخا للمبيح ، لتعين
تأخره. وإن ورد دليلان ، مبيح و محرم، ولم يعلم تاريخهما ، يؤخذ بالحرمة احتياطا ، لقوله عليه
الصلاة والسلام : ما اجتمع الحلال والحرام إلا و قد غلب الحرام.¹⁵⁸ وإن لم يرد فيه دليل¹⁵⁹ أصلا ،
يتفحص له نظر¹⁶⁰ ورد فيه دليل ناطق بما هو حكمه. فإن وجد وتحقق¹⁶¹ شروطه يحمل عليه. وإلا
يبقى ويقرر على الإباحة الأصلية. ولكن لا يجزم محل تناوله ، لعدم إستلزامها إياه، لإفتراقهما في بعض
الأشياء. فإذا تقرر هذا ، فاعلم أن الوظيفة الشرعية لمن كان بصدد البيان ، تدبر الدليل أولا ، ثم
تفحص النظر، ثم الأخذ بالإباحة.

و قد ورد في القرآن¹⁶² أدلة توجب حرمنه ، و كان الإستدلال بكل منها حريا لأن يتلقى
بالقبول ، وحقيقا لأن ينسج على منوال الإرتقاء¹⁶³ لدى الفضلاء الفحول. فلم ينتقل¹⁶⁴ النوبة إلى

155 ب : إلى ما يحبه

156 ج - و

157 ب ، ج : النسخ

158 : أخرجه البيهقي موقوفا. واللفظ لابن مسعود. أنظر السنن الكبرى للبيهقي، ج:7، ص: 169

159 ج : دليل فيه

160 ب ، ج : نظير

161 ج : تحققت

162 ج : + الكريم

163 ب ، ج : الإرتضاء

تفحص النظر¹⁶⁵، فضلا عن أن ينتقل¹⁶⁶ إلى الأخذ بالإباحة، ومع ذلك، كان كل من علم التصوف الذي هو باطن الشريعة ولبها، وعلم الطب الذي هو مقدم في دينك¹⁶⁷ العلمين في العمل بمقتضاه، يستدعي الإجتنا ب عنه، ويستوجب الإحتراز منه. و كذا يآباه العقل السليم، والطبع المستقيم. هداانا الله و كافة المؤمنين إلى العمل بمقتضى الشرع المتين. وأرشدني وإياهم إلى ما فيه سلامة الأبدان وإحياء الدين.

فمن لم يتدبر له دليلا، ولم¹⁶⁸ يتفحص له نظيرا، وجوز شربه، آخذا بالإباحة الأصلية، يجشى عليه أن ينتظم فى سلك الوعيد الضمني فى قوله تعالى: "أفلا يتدبرون القرآن أم على قلوب أقفالها"¹⁶⁹ ويجاف عليه أنه ينخرط فى سلك: "ومن لم يحكم بما أنزل الله"¹⁷⁰، و يدخل تحت الإشارة بقوله: " فأولئك هم الظالمون"¹⁷¹

فبقول لا يجوز شربه شرعا، و تصوفا، وطبا، وعقلا.

أما عدم جوازه شرعا، فلوجود ما يدل على حرمة من الآيات القرآنية . منها قوله تعالى فى شأن النبي الأكرم صلى الله عليه وسلم: "يأمرهم بالمعروف و ينهاهم عن المنكر و محل لهم الطيبات و يحرم عليهم الخبائث"¹⁷². الآية¹⁷³ ناطقة بجل الطيبات وحرمة الخبائث. والمراد منهما، ما هو الطيب

164 ج : تنقل
165 ب ، ج : النظر
166 ج : تنقل
167 ب ، ج : من ذبلك
168 ج : - لم
169 محمد : 24/47
170 المائدة : 5 / 45
171 المائدة : 5 / 45
172 الأعراف : 7 / 157
173 ج : فالأية

والخبث لغة، لا¹⁷⁴ ما هو الحلال والحرام إصطلاحاً ، لخلو الحمل على الغاية¹⁷⁵ حينئذ. ثم ألام في كل منهما لإستغراق الجنس. فيندرج في الحل جميع الطيبات ، وفي الحرمة جميع الخبائث اللغوية. فيدخل الدخان تحت الحرمة المصرحة دخولا أوليا ، لكونه خبيثا خبثا¹⁷⁶ بينا، لا يدانيه خبث¹⁷⁷ آخر في الخبث. يدل عليه و يشهد له ما حصل في مجرى المشربة من تلويثه. و هو شئ أقبح من الرجيع كراهة، وأشنع منه نتنا وفسادا ، و أحد من السم مرارة وإهلاكا. فيعلم من هذا شدة خبثه ، ويحكم أنه من الخبائث المصرحة بجرمتها ، فينخرط في سلك الحرمة إنخرطا لا مرية¹⁷⁸ فيه ولا شبهة¹⁷⁹ تعتربه.

فإن قيل ، يلزم حينئذ حرمة¹⁸⁰ النبي من الثوم والبصل والكراث. واللازم باطل ، لورود الحديث المشتمل على الأمر بالأكل ، وتحقق إقتيات الصحابة بها في بعض الغزوات. والنهي الوارد فيها ، إنما هو عن قرب المسجد، والشروع في الصلاة بالجماعة مع الرائحة الكريهة. فالحرمة الثانية¹⁸¹ بالنهي ، تختص بالقرب والشروع المذكورين مع الرائحة ، ولا يتعدى الأكل. قلنا لا نسلم لزوم ذلك ، لأن الأمر بأكملها يخص الحرمة المصرحة في الآية بما عدا ذلك . فيكون الآية من قبيل العام المخصص بالدليل. **وقد** حقق في محله ، أن المخصص به يبقى قطع¹⁸² الدلالة في باقي أفرادها، كما كان كذلك قبل التخصيص. فيخرج كل منها عن الإندراج في سلك الحرمة، خروجا لا يقدر في قطعية دلالة الآية

174 ج - لا

175 ج ، ب : لخلو الحمل عن الفائدة

176 ج - خبثا

177 ج ، ب : خبيث

178 ج : لا شبهة

179 ج : لا مرية

180 ج + أكل

181 ج ، ب : الحرمة الثابتة

182 ج ، ب : قطعي الدلالة

على حرمة¹⁸³ ما¹⁸⁴ سوى ذلك من الحباث دخانا أو غيره. ولا يلزم من جواز تناول الثوم وأخويه ، جواز شرب الدخان قياسا. لكونه غير جاز في موضع النص على ما حقق في محله.

منها¹⁸⁵: قوله تعالى: " **كلوا من الطيبات واعملوا صالحا**"¹⁸⁶ وقوله تعالى: " **كلوا من**

طيبات ما رزقناكم"¹⁸⁷ الآية¹⁸⁸. وتوضيح دلالتها موقوف على بيان قاعدة مقررة في الأصول. وهي أن الشارع إذا أمر بشيء له ضد ، فالأمر به يوجب النهي عن ضده. ثم الضد المنهي عنه إن كان مفوتا للفائدة المطلوبة بالأمر، فالنهي يوجب حرمة ، كما في قوله تعالى: " **يترصن بأنفسهن أربعة أشهر وعشرا**"¹⁸⁹. وذلك إن قوله " **يترصن**" أمر ميرز ميرز الجملة الفعلية، لنكتة حققت في محلها ، فالأمر بالترصن يوجب النهي عن التزوج في المدة المذكورة، للتضاد بينهما. والنهي يوجب حرمة¹⁹⁰ التزوج في مدة التربص، لكونه مفوتا للمقصود بالترصن المأمور به. وكذا الحال فيما نحن فيه. حيث إن الأمر بأكل الطيبات، يوجب النهي عن تناول الحبيثات¹⁹¹ بحكم الضدية. والنهي عن تناولها ، يقتضى الحرمة بحكم التفويت.

ثم المراد من الحبيثات المنهي عنها في هاتين الآيتين على القاعدة القائلة بالنهي عنها، إما معناها اللغوي ، كما في قوله تعالى: " **يحل لهم الطيبات و يحرم عليهم الحباث**"¹⁹² أو معناها الإصطلاحي. وعلى كلا التقديرين يكون كل من الآيتين دليلا على¹⁹³ حرمة الدخان. أما على الأول

ج	: حرمتها	183
ج	: - ما	184
ج	: و منها	185
ج	: المؤمنون 51/23	186
ج	: البقرة 172/2	187
ج ، ب	: - الآية	188
ج	: البقرة 234/2	189
ج	: - حرمة	190
ج	: الحباث	191
ج	: الأعراف 157/7	192
ج	: عن	193

، فإنه يندرج في سلك النهي الموجب حرمة بحكم الضدية¹⁹⁴ على ما ذكر من القاعدة القائلة بذلك لكونه من الخبيثات¹⁹⁵ المقابلة للطيبات.

وأما على الثاني ، فلأنه لما كان داخلا تحت الخبائث المحرمة صريحا في الآية السابقة، كان داخلا في الحرام المعبر عنه بالخبائث في هاتين الآيتين دخولا أوليا. فيدخل تحت الحرام المنهي عنه ، فلا يجوز شربه بحال. لا سيما على إعتقاد أنه حلال ، لما فيه من الحشية العظيمة . فإن قيل ثبوت النهي المذكور بطريق المفهوم ، وهو ليس بمعتبر عندنا. قلنا ثبوته بطريق الإقتضاء، لا بطريق المفهوم. وهو معتبر عند الكل. كيف لا ، وهو أحد طرق دلالة النظم الكريم¹⁹⁶.

و منها قوله تعالى : " الخبيثات للخبيثين و الخبيثون للخبيثات و الطيبات للطيبين و

الطيبون للطيبات"¹⁹⁷. ودلالته على المرام¹⁹⁸ بمرتبين. أما الأولى: فمن حيث إن قوله تعالى : " إن الذين يرمون المحصنات الغافلات المؤمنات لعنوا في الدنيا و الآخرة و لهم عذاب عظيم"¹⁹⁹. ناطق بالوعيد الأكيد للرامين و ساكت عن المرمى الذي هو سبب للوعيد المذكور. و هو ليس إلا الكلمات الخبيثة المعبر عنها بالإفك في قوله تعالى : " والذين جاؤا بالإفك"²⁰⁰.

فقوله تعالى " الخبيثات" صفة لموصوف مقدر هو الكلمات المرمية. فتقديره الكلمات الخبيثات للمتكلمين الخبيثين يعني إنها راجعة اليهم من حيث إنها كانت سببا لما يوعدون به من اللعن و العذاب العظيم. ثم الأصل في السببية في²⁰¹ ذلك إنما²⁰² وصف الخبيث²⁰³ في²⁰⁴ الكلمات المرمية و

194 ب ، ج : + المقتوة

195 ج : الخبائث

196 ج : + على معناه كما حقق في آية التريص

197 : النور 26/24

198 ب ، ج : المراد

199 : النور 23/24

200 : النور 11/24 (إن الذين جاؤ)

201 ب ، ج : لذلك

الوعيد يوجب حرمة سببه لإمتناع إجتماعه مع حل السبب و كونه مرغوبا فيه لفوات الفائدة المطلوبة حينئذ. فالوعيد المذكور يوجب حرمة الكلمات المتصفة بالخبث. ثم إن سببية الخبث توجب²⁰⁵ حرمة كل ما هو خبيث في ذاته أو متصف بالخبث سوى ما خص بالحديث من الثوم وأخويه لما تقرر من أن خصوص المورد لا يمنع عموم الحكم إذا كانت علته عامة. و بهذا يثبت²⁰⁶ حرمة الدخان لإخراطه في سلك الخبيثات المحرمة لسببيتها للوعيد الموجب حرمة سببه.

وأما المرتبة الثانية فمن حيث إن الآية مشتملة على الإختصاص المؤكد بالتكرير اللفظي

عكسا²⁰⁷ في كل من الخبيثات و الطيبات بحيث يوجب إمتياز²⁰⁸ كل منهما على الآخر²⁰⁹ و يستوجب حرمان إنتظام أهل كل منهما في سلك أهل الآخر.

فلا نزاع في أن شربة الدخان من أهل الخبيثات²¹⁰ و من جملة المختصين بها فيحرمون عن

الإخراط في سلك الطيبين و يمتازون عنهم. فقولته تعالى: " ليميز الله الخبيث من الطيب و يجعل الخبيث بعضه على بعض فيركمه جميعا فيجعله في جهنم"²¹¹ يوجب كون²¹² شربة الدخان في جهنم لمجرد إختصاصهم بما هو خبيث أشد الخبث مع قطع النظر عن ثبوت حرمة. و يمكن أن يثبت حرمة كل خبيث بهذه الآية. و ذلك أن السبب لهذا الوعيد الآكد و الإنذار الأشد إنما هو الخبث. سواء

202 ج : + هو
203 ب : الخبث
204 ج : من
205 ب : يوجب
206 ج : تثبت
207 ج : - عكسا
208 ج : + أهل
209 ب : عن الآخر ؛ ج : في الآخرة
210 ج : الخبيثات
211 : الأنفال 37 / 8
212 ج : - كون

كان المتصف به خبيثا لعينه أو لغيره. و قد سبق أن كلا من الوعيد و الإنذار يوجب حرمة سببه لإمتناع إجتماعهما مع حل السبب.

و منها قوله تعالى: " يوم تأتي السماء بدخان مبين يعشى الناس هذا عذاب اليم"²¹³

، **و قوله تعالى**: " يرسل عليكم شواظ من نار و نحاس"²¹⁴ **و قوله تعالى**: " وظل من

مجموم لا بارد ولا كريم"²¹⁵ المراد بالنحاس ألدخان على قول²¹⁶ المنصور. والمراد بقوله "من يجموم" ألدخان الأسود. والمراد بظله ، تراكمه بحيث يغشى من كان فيه.

و كيفية دلالة هذه الآيات على حرمة الدخان²¹⁷ أن كلا منها ناطقة بأنه آلة عذاب سبق²¹⁸ ذكره للإنذار والتحذير عنه و عما يوجب التعذيب به²¹⁹. وهذه آية الحرمة لما مر غير مرة من أن معنى الإنذار و التحذير لا يجامع الحل. لقوات الفائدة المطلوبة على تقدير الحل. و لأن العذاب به مؤد إلى الهلاك كما كان في بعض من²²⁰ الأمم السالفة فيكون من المهلكات المحرمة. و لا نزاع في أن تناول المهلك حرام لا يقال الدخان المشروب الآن غير ما هو المذكور في القرآن لإنعدام صفة الإيلام والإهلاك فيه فلا ينخرط في سلك ما هو آلة العذاب المؤدي إلى الهلاك. لأننا نقول كل من الإيلام و الإهلاك إنما يحصل في التراكم و الغشي. فإذا تراكم الدخان المشروب وغشي من كان فيه يتحقق فيه²²¹ الإيلام و الإهلاك.

الدخان 10/44 - 11	: 213
الرحمن 35/55	: 214
الواقعة 43/56 - 44	: 215
القول ج ، ب ، ج	: 216
شرب الدخان ج	: 217
سبق ب	: 218
ج - به	: 219
ج - من	: 220
ج منه	: 221

كما إذا سد²²² مداخل²²³ بيت و حبس فيه أحد و دخن فيه ورق الدخان حتى يتراكم²²⁴ يغشى المحبوس لا شك أنه يؤلمه و لو مكث فيه ساعة أو بعض ساعة يصصره و يجنقه بلا ريب. فيتحقق أنه آلة عذاب مهلك فيحرم.

وعدم الإيلام والإهلاك في الشرب المعتاد من عدم التراكم و الغشي. فإن الشارب يمص مصة ثم يدفع ويستنشق الهواء²²⁵ عقبيه²²⁶ لضرورة التنفس فلا يظهر إهلاك²²⁷. و لكن لا يخلوا عن قليل ضرر مندرج²²⁸ إلى درج الكمال. فإذا وصل غايتها يمرض وبهلك لا محالة . و سيجيء لهذا²²⁹ مزيد تحقيق فى بسط أقوال حذاق الأطباء المجريين.

و أيضا إن كلا من قوله تعالى: " **ولا طعام إلا من غسلين**"²³⁰ و قوله تعالى " **ليس لهم طعام إلا من ضريع لا يسمن ولا يغني من جوع**"²³¹ يؤيد كونه آلة عذاب. و ذلك أنه مما لا يسمن ولا يغني من جوع كالضريع. و أن ما حصل منه في مجرى المشربة صديد مر كالغسلين. فيكون هو و ما يتولد منه موصوفا بحال طعام أهل النار. و به يتحقق كونه²³² آلة عذاب هدد الله به عباده فيثبت حرمة لما سبق في أن التهديد بشيء لا يجامع حل ذلك الشيء لفوات الفائدة بالتهديد على تقدير الحل والله أعلم بحقيقة الحال.

222 ج : سدت

223 ج : منافذ

224 ج ، ب ، + : و

225 ج : الهوى

226 ب : عقبيه

227 ب : "إهلاكه" ؛ ج : إيلامه و إهلاكه

228 ب : "بتدرج"

229 ج : بهذا

230 : الحاقه 36/69

231 : الغاشية 7-6/88

232 ج : أنه

وأما عدم جوازه تصوفا فموقوف على تقديم²³³ أصل. و ذلك أن الله تعالى جعل أسمائه مجالى أنوار ذاته و صير الأشياء مظاهر أسمائه و صفاته. و من جملة أسمائه الشريفة إسم الجليل أذى منه صفة الجلال الصرف و إسم الجليل²³⁴ أذى منه صفة الجمال البحث²³⁵.

و قد إقتضت الحكمة البالغة إقترانهما في المظاهر الدنيوية إلى قيام الساعة لمصلحة البلوى بغلبة المظهرية لكل منهما . فإذا وقعت الواقعة و تم مدة البلوى يفترقان فيرجع الجلال الصرف مع أهله إلى الجحيم و يعود الجمال البحث مع أربابه إلى دار النعيم لتجزى كل نفس بما تسعى. فمن غلبت مظهريته لصفة الجمال²³⁶ يعود²³⁷ معها إلى مرجعها في العاقبة. و من قويت مظهريته بصفة²³⁸ الجمال يعود معها إلى مرجعها يوم الآخرة.

فإذا تقرر هذا فاعلم أن النار والدخان المتولد منها من المظاهر لصفة الجلال البحث. لأن نشأتهما من الجحيم و رجوعهما إليه بدلالة²³⁹ أنه لا يوجد في الجنة جمرة من النار ولا شمة من الدخان نشأة و رجوعا . ففي شرب الدخان تغليب المظهرية لصفة الجلال وإستئناس مع الشر الذي هو النار. كما نطق به قوله تعالى: " **قل أفأنبئكم بشر من ذلكم النار وعدها الذين كفروا و بس المسير**"²⁴⁰ و تربية الإستعداد للرجوع معها إلى مرجعها يريك صدق هذا أن الشيطان " كان من الجن²⁴¹ ففسق عن أمر ربه"²⁴². و كان مخلوقا من النار إما أصالة كما أفصح عنه قوله خلقتني²⁴³ أو بواسطة أبيه كما أفاد²⁴⁴ قوله²⁴⁵ " **وخلق الجن من نار**"²⁴⁶.

233 ج : تقدير

234 ب ، ج : الجميل

235 ب : البحث

236 ج : الجلال

237 ب ، ج : يرجع

238 ب ، ج : لصفة

239 ج : بدليل

240 الحج 72 / 22

241 ب + كما نطق به قوله " كان من الجن ففسق عن أمر ربه"

فعلى كلا التقديرين تحقق²⁴⁷ فيه غلبة المظهرية لصفة الجلال الصرف. فغلبة مظهرية²⁴⁸ لها أظهرت حكمها فيه حيث إنها حملته على مخالفة ربه فأخرجته عن حظيرة الإنس و أبعده عن محل القرب و ستسوقه يوم الميزان إلى مرجعها الذي هو النيران و لم ينفعه وصوله إلى حد الملكية بكثرة العبادة و وفرة المجاهدة و الطاعة.

فيخاف على شارب الدخان أن تفعل فيه غلبة المظهرية للجلال الصرف ما فعلت في الشيطان من سوء العاقبة نعوذ بالله²⁴⁹ من ذلك . و يجشى عليه²⁵⁰ لا يقبل²⁵¹ ما صدر منه²⁵² من الأعمال الصالحة والذكر والتلاوة بسبب خبث الباطن و تلوثه المدلول عليهما بالنتن الأقيح في نفسه المنبعث من باطنه الملوث كمجرى آلة شربه. يؤيد هذا ما قالوا في وجه أمر الشرع بالإستياك وسنيته إنه لإزالة الرائحة الكريهة الحاصلة من تناول الأطعمة النفيسة لكونها سببا لعدم صعود الدعوات إلى مقام القبول²⁵³.

قال في خزنة المفتين²⁵⁴ إذا اجتمع أهل بلد على ترك الإستياك يؤمرون به فان أهملوا يجارون و يقاتلون. فانظر أيها الأخ في الله²⁵⁵ وأنصف إن معاملة الشرع إذا كانت كذلك مع من

الكهف 18 / 50 :	242
+ من نار	243 ج ، ب
أفاده	244 ج
+ تعالى	245 ج
الرحمن 55 / 15 :	246
تحققت	247 ج
مظهريته	248 ج ، ب
+ تعالى	249 ج
+ أنه	250 ج ، ب
+ منه	251 ج
- منه	252 ج
محل الإجابة	253 ج
	254

ج ، ب : المفتين . **خزانه المفتين في الفروع** - للشيخ الامام حسين ابن محمد السمعاني الحنفي. كان حيا في 740 / 1339 . صاحب الشافي في شرح الوافي وهو مجلد ضخيم. ذكر فيه انه صنفه باشارة حكيم الدين محمد بن على التاموسنى فاورد ما هو مروى عن المتقدمين ومختار عند المتأخرين وطوى ذكر الاختلاف واكتفى بالعلامات من الهداية

أهمل في إزالة رائحة حصلت من شيء طاهر وبغير عمل وكسب كيف²⁵⁶ يكون مع من يكسب تلك الرائحة الكريهة القبيحة بإستعمال شيء خبيث لا يسمن و لا يغني من جوع. فيجب على العاقل أن يتجنب عما شأنه هذا و يتطهر عن لوثه بزال التوبة حتى ينتظم في سلك المحبة الثابتة بقوله²⁵⁷ " إن الله يحب التوابين و يحب المتطهرين"²⁵⁸ و من لم يتب لم²⁵⁹ يتطهر يخاف عليه من سوء العاقبة.

و لقد سمعت رؤيا صادقة ناطقة بما يؤول²⁶⁰ إليه مآل الشارب من سوء الحاتمة

والإبتلاء بالعذاب و كان سماعي²⁶¹ ممن رآها لا ممن نقلها تقلا دايرا بين الصدق و الكذب. و الذى رآها كان رجلا صالحا يصدق على قوله و يحمد على فعله و كان مجاهدا فى زيادة يومه من أمسه و متذكرا حاله حال موته و حين²⁶² رمسه و لم يكن مفتريا على نفسه. و سبب رؤياه على ما حكاه أنه كان ولوعا على²⁶³ شرب الدخان و كان إماما بمعبد مبارك. فشرع يوما فى فرض العصر وإقتدى به خلق كثير يقرب من ثلاثمائة . فإذا سجد وصل من فيه إلى أنفه رائحة كثيرة²⁶⁴ كرائحة

والنهاية وقاضبخان والخلصة والظهيرية وشرح الطحاوي وغير ذلك من المعتبرات وفرغ في محرم سنة 740 اربعين وسبعمائة. كشف الظنون 1 ، 703

ج 255 : + تعالى

ج 256 : فكيف

ج 257 : + تعالى

ج 258 : البقرة 2 / 222

ج ، ب ، و لم 259

ج ، ب ، ج 260 : يؤل

ج 261 : + لها

ج 262 : - و حين

ج 263 : - على

ج ، ب ، ج 264 : - كثيرة

الرجيع. فأخذه خوف عظيم من الله²⁶⁵ وحصل له ندامة عظيمة. فلما فرغ من الصلاة تاب إلى

الله²⁶⁶ ورجع عن شرب الدخان و حلف بالطلاق الثلاث أنه لا يشرب بعد.

ثم إن نفسه الأمانة بالسوء إشتهت شربه حتى كادت تحمله عليه. ولكن منعه الحلف بالطلاق حتى نام²⁶⁷ الليلة فرأى فى منامه أنه دخل تحت قبة عالية يقرب علوها من السماء . و فى وسطها جب عميق واسع مملوء بالدخان المظلم ويدور فيه دولا ب أعلاه مساو لأعلى القبة. وفيه درجات كثيرة على هيئة دولا ب السواقى. و فى كل درجة أشخاص كثيرة قد إحترق كلهم كالنحم. وهم يدورون مع الدولا ب دوران²⁶⁸ الصبيان مع دولا ب اللعب فى الأعياد.

و كان شخص أسود قبيح الوجه كربه المنظر موكلا على إدارة الدولا ب. ويده درة غليظة²⁶⁹ يضرب بها الدولا ب أحيانا. و كلما ضرب يدور الدولا ب سريعا و يحصل أنين شديد. فإنتبهت²⁷⁰ مرتعدا من شدة الخوف و الحشية فحافظ²⁷¹ توبته أياما.

ثم سول له الشيطان شربه و مالت إليه نفسه. ولكن منعه الحلف بالطلاق كما فى النوبة الأولى. فلم يشرب حتى نام²⁷² تلك²⁷³ الليلة فرأى ما رآه أولا بعينه من غير مخالفة فى أمر ما. إلا أنه سأل الموكل فى هذه الرؤية²⁷⁴ عن الدولا ب وعن المتدرجين بدرجاته. فقال هؤلاء شربة الدخان

265 ج : + تعالى
266 ج : + تعالى
267 ج : + تلك
268 ج : كدوران
269 ج : عظيمة
270 ج : فانتبه
271 ج : + على
272 ج : فنام
273 ب : - تلك
274 ج : الرؤيا

وهذا عذابهم بما كانوا يحبونه ويؤثرونه على طعام يغذيهم و شراب يرويههم. فان دمت على توبتك وإلا تأتي بعد موتك إلى هذا المحل وتعذب مع هؤلاء.

و كان رجلا ممن²⁷⁵ كان يشرب الدخان مع الرائي قاعدين فى ناحية من القبة . فأشار الموكل إلى أحدهما وقال هذا يجيء عن قريب إلى هنا و يكون معذبا. فإنتبه وهو مرتعد أشد مما فى الأول. وجدد توبته إلى الله تعالى وطلب منه التوفيق فوقه وأعانه. فلم يجد فى قلبه توجهها ما بعد ذلك. وإنتقل الشخص المشار إليه إلى²⁷⁶ الآخرة بعد أيام قليلة مذ رأى الرؤيا الثانية. **ثم** إنه حكى جميع ما جرى له وما رآه²⁷⁷ عند واحد من المشائخ الكاملين.

وكان²⁷⁸ الشيخ سمع من آخر مثل ما رآه. فلما سمع منه مثل ما سمعه أولا من آخر تعجب تعجبا بليغا. **ثم** قال قد رأى شخص آخر مثل ما رأيت. غير أنه رأى الجب والدولاب فى واد تحت السماء، وأنت رأيت تحت قبة. ولا خلاف فيما بين الرؤيتين فى أمر ما ، غير هذا. وكان عند الشيخ خلق كثير. فحصل للشيخ حالة غريبة وللخلق رقة عجيبة. ودعى الشيخ بمزيد التوجه و الأنين²⁷⁹ لخلاص الأمة من هذه الغمة²⁸⁰ إلى هنا كلامه²⁸¹ والله أعلم²⁸².

ج 275 : مما
ج 276 : + أفراد
ج 277 : جميع ما رآه و ما جرى له
ج 278 : + ذلك
ج 279 : ب ، ج + و شرع الناس بالخلوص فى التأمين
ج 280 : + إنتهى
ج 281 : - إلى هنا كلامه
ج ، ب 282 : - والله أعلم

إعلم أيها الناظر في رسالتي هذه أن من رأى الرؤيا المحكية صادق فيما

قال، كما قلنا في صدر الحكاية. وأما²⁸³ ما نقله الشيخ مثل²⁸⁴ ما رآه من شخص آخر مصدق لما رآه. ولا إفتراء في لسان قلمي على ذلك الرجل. فأعتقد أن الرؤيا المحكية صادقة ناطقة بما يؤول²⁸⁵ إليه عاقبة أمر شارب الدخان. ومفصحة عن إبتلائه بالعذاب الأليم والنكال العظيم. أعاذنا²⁸⁶ الرب الرحيم. فسارع إلى تطهير الباطن عن لوثه بزال التوبة. وعطر النفس عن نتنه الكريه بعطر الرجوع والإستغفار. و طيب النفس بالإنابة إلى الملك الغفار.

فمن وفق لقبول ما عرض عليه لسان قلمي، وهدى إلى العمل بما أفصح عنه مدلول رقمي فله سعادة الدارين. ومن لم يوفق لذلك، بل يصير²⁸⁷ على تلويث الباطن وإخبات النفس وإفساد النفس،²⁸⁸ يجشى عليه أنه سيحشر مع المخبتين²⁸⁹ المختصين بالحبيثات بتناول ما هو من الحبيثات المختصة بالحبيثين. ويجرم عن²⁹⁰ الإنسلاك في سلك الطبيين المختصين بالطيبات. هذا والعلم عند الله والتوفيق بيد الله.

و أما عدم جوازه طبيا فمسموع من²⁹¹ حذاق الأطباء المجربين. وذلك أنهم قالوا:

شرب الدخان مضر للبدن جدا. وعللو بانه²⁹² لطيفة ظلمانية لها حرارة نارية. وفيه رائحة كريهة. فيسرى إلى أعماق البدن بلطافته. ويؤثر في باطن الجسد بقوة حرارته النارية. فيورث غلظة سوداوية في

283 ب ، ج : إن
284 ج - مثل
285 ب ، ج : يؤل
286 ج + منه
287 ب ، ج : يصير
288 ج - إفساد النفس
289 ب ، ج : الحبيثين
290 ج : من
291 ب ، ج : عن
292 ج : بأن ذلك

الدم. ويحرق الصفرا حرقه تقلبها إلى السوداء، و يزيد في البلغم المالح المضر للبدن غلظة وإلتزاقا بحيث لا يمكن قلعه. و يذيب البلغم الطرى النافع للبدن فيزيله. ويورث للدماغ²⁹³ جفافا مضرا له. فتتوجه هذه الأخلاط إلى الفساد قليلا قليلا. لأن شربه لما كان مصة بعد مصة، بينهما إستنشاق الهوى وكان ما حصل فى حلق الشارب وباطنه محلا بالأغذية والأشربة كان ضرورة²⁹⁴ قليلا مندرجا²⁹⁵ إلى حد الكمال. بحيث لا يطلع عليه شارب حتى وصل إلى درجة الكمال.

فإذا وصل و بان ضرره لا يمكن رفعه ولو إجتمع حذاق الأطباء وسعوا فى خلاصه قدر ما يطبقونه. لأنه يفسد الأخلاط الأربعة جميعا. وعلاجها دفعه مما لا يمكن أصلا. فيؤدى إلى الهلاك قطعا. يشهد لصدق هذا ما شاهدناه فى بعض المكثرين المنهمكين على شربه أنه تغير مزاجهم. وكان تغييرهم فى الترقى بإسرارهم²⁹⁶ و إكتارهم حتى صاروا أصحاب فراش إلى أن ماتوا. ولم ينفعهم²⁹⁷ المداواة و هم قد بالغوا فيها.

وكان بعض منهم من أحببنا الذين كانوا²⁹⁸ يزوروننا و كنا نزورهم، فعدناهم أيام مرضهم مرارا. فإعترفوا عندنا بأن ما أصابهم إنما أصابهم من شرب الدخان. وأظهروا الندامة ، و تابوا توبة نصوحا. ولم تنفعهم الندامة نفعا صوريا من حيث الصحة و الخلاص فى الدنيا. ولكن يرجى أن يحصل²⁹⁹ نفع معنوى من جهة الخلاص من العذاب فى العقبى .

ج : 293
ج ، ب : 294
ج : 295
ج ، ب : 296
ج ، ب : 297
ج : 298
ج : 299
ج + : 299

فإذا أجيل النظر فيما ذكرته تصوفاً أعمل³⁰⁰ الفكر فيما نقلته عن الحذاق طبا يبتلع³⁰¹ للنظر ويتجلى في مرآة الحاطر أن له ضرراً بدنياً مؤدياً إلى الهلاك بموجب الطب، وضرراً دينياً عاجلاً وآجلاً بمقتضى علم التصوف. فما له ضرر بدني أو ديني³⁰² مما لا شك³⁰³ في حرمة . فحرمة ما له كلا الضررين أولى لأن لا يشك فيها. ففي شربه على إعتقاد أنه حلال، خشية زوال الإيمان وخوف الإبتلاء به بالعذاب في النيران. فيجب أن يجتنب عنه و يحترز منه أشد الإجتنب و أشد³⁰⁴ الإحتراز.

و أما عدم جوازه عقلاً فهو أن العاقل لا يتناول شيئاً إلا للذة تميل إليها النفس³⁰⁵ أو لكيفية تنبسط بها القلوب وتنشرح³⁰⁶ الصدور أو لغذائية يندفع بها ألم الجوع أو لرتوبة وبرودة ينطفئ³⁰⁷ بها حرارة العطش أو لدوائية يندفع بها الداء . ولا ريب في أنه لا يوجد فيه شيء من الأربعة الأول. وما بقى إلا التداوى. و لقد أفادك ما نقلناه من³⁰⁸ حذاق الأطباء أن فيه دائية ولا دوائية فيه. ولو سلم أن فيه دوائية لبعض الداء ولكن قد سبق أن له ضرر³⁰⁹ بينا هو أكبر من نفعه.

فالواجب أن لا يطمع في دوائيته حذراً من مضرته الكبرى. كما قال تعالى في الحمر والميسر: " **وإئهما أكبر من نفعهما** "³¹⁰. فكما أن نفعهما لا يمنع الحرمة ولا يستلزم الحل فينبغي³¹¹

300 ب ، ج : + و
301 ب ، ج : يتبلج
302 ج : كان
303 ج : لا يشك
304 ب ، ج : و أتم
305 ب ، ج : النفوس
306 ج : + منها
307 ج : تنطفئ
308 ج : عن
309 ب ، ج : ضرراً
310 البقرة 2 / 219 :
311 ب ، ج : ينبغى

أن يكون حال نفعه كذلك. مع أن نفعهما محقق ونفعه موهوم بل معدوم. على أن النداوى ليس بمنحصور فيه.

ولو سلم فحينئذ ينبغي أن يختص إستعماله بأصحاب الداء وينحصر فى أوقات الحاجة. كيف لا و هل يوجد مريض يداوم على إستعمال الدواء بعد زوال الداء فضلا عن أن يوجد صحيح يداوم عليه. لا سيما كان³¹² ما يداوم عليه شيئا خبيثا لا يسمن و لا يغنى من جوع .

و آخر ما قلنا³¹³ إن سبب الإصرار على شربه مع أن حاله كذلك، ليس إلا القسوة

الحاصلة منه للقلب. فإنه يقسى القلب قسوة قوية، ويغلظه غلظة شديدة، ويظلم الباطن ظلما متراكمة. فيبقى الروح فى ظلمات بعضها فوق بعض. بحيث تستوعبه من جميع الجهات. فلم يكد يلمع لمعة ما، كقرص شمس محجوبة بسحب مظلمة متراكمة ممدودة من أفق إلى أفق .

فلما بلغ ظلمة الباطن إلى هذا الحد لم يبق للقلب إستعداد لفهم ما سبق له من الأدلة

رواية، ولم يكن له قابلية لقبول ما عرض عليه من الأمور النافعة والمقدمات الناصحة دراية. كيف لا والميل إلى مثل هذا الحبيث المتنن المضر المفسد، والإقبال على تناوله، دليلان واضحان لصحة ما قلناه من عدم الإستعداد للفهم. لأنه لو لم يكن حالهم كذلك، لنظروا إلى ما حصل فى مجرى الآلة، وقاسوا بواطنهم عليه عقلا. وإستدلوا على تلويث بواطنهم بالرائحة المنتنة فى أنفاسهم المنبعثة شما، وإمتنعوا عن تناوله. بحيث لا يجتارونه بعد، ولو أكرهوا عليه.

فإنهما كهم على شربه من غير نظر إلى ما ذكر، وبدون روية فيما حرر، ليس إلا من عدم إستعدادهم الحاصل من قسوة القلب الحاصلة من شرب الدخان . هداهم الله المستعان إلى ما هو

³¹² ج : إن كان
³¹³ ب ، ج : قلناه

الحق المبين و أرشدهم إلى العمل بالشرع المتين بجرمة النبي الأمين عليه وعلى أصحابه³¹⁴ ألف تحيات زاكيات، وأضعاف ذلك تسليمات طاهرات إلى يوم الدين وسلام على المرسلين و الحمد لله رب العالمين.

قال مؤلفها (الشيخ عبد الملك العصامي القاطن بالمدينة المنورة)³¹⁵ وقع إتمام تحريره³¹⁶ فى الليلة التاسعة عشر من شهر³¹⁷ رمضان المبارك سنة خمس و ثلاثين³¹⁸ وألف من الهجرة³¹⁹ النبوية³²⁰ على صاحبها أفضل الصلاة والسلام والحمد لله وحده.³²¹

و كان الفراغ من كتابتها يوم الثالث المبارك ثانى عشر شهر ذى القعدة الحرام من شهور ألف ومائة وعشرة على يد كاتبها الفقير الحقير المعترف بالعجز والتقصير عبد الرحمن الشنوانى الشافعى الدمرداشى العادلى خطيبا الدمرداشى تقبياً غفر الله له ولوالديه ووالد والديه ولمن دعى له ولهم بالمغفرة والرحمة و صلى الله على سيدنا محمد النبى الامى و على آله و صحبه و سلم³²².

³¹⁴ ب ، ج : وعلى آله و أصحابه

³¹⁵ ب ، ج : - الشيخ عبد الملك العصامي القاطن بالمدينة المنورة

³¹⁶ ب ، ج : تحريرا

³¹⁷ ب ، ج : - شهر

³¹⁸ ج : + و مائة

³¹⁹ ب : من هجرة من له الشرف، ج : من هجرة من له العز و الشرف

³¹⁹

ب ، ج : أصبحت هذه الرسالة حقا فى سماء الكمال بدرا منيرا.

قسما لو مدادها التبر أضحى ما قضينا من حقها قطميرا.

قاله و كتبه العالم المحقق العلامة و الحبر المدقق الفهامة قدوة الأتقياء عمدة الأصفياء صاحب التصانيف المقبولة و

التأليف المرغوبة الشيخ عبد الملك العصامى القاطن بالمدينة المنورة. على الحال بها بها تحيات مكررة و تساميات مطهرة

وعلى آله و أصحابه الكرام البررة.

³²¹ ب ، ج : - على صاحبها أفضل الصلاة و السلام و الحمد لله وحده

³²²

ب ، ج : - و كان الفراغ من كتابتها يوم الثالث المبارك ثانى عشر شهر ذى القعدة الحرام من شهور الف ومائة وعشرة على يد كاتبها الفقير الحقير المعترف بالعجز والتقصير عبد الرحمن الشنوانى الشافعى الدمرداشى العادلى خطيبا الدمرداشى تقبياً غفر الله له ولوالديه ووالد والديه ولمن دعى له ولهم بالمغفرة والرحمة و صلى الله على سيدنا محمد النبى الامى و على اله و صحبه و سلم.

الرسالة الثانية

كتاب في بحث حرمة الدخان

لمصطفى بن علي الآمسي

الشهير بأق طاغمي

نبذة من حياة المؤلف

مصطفى بن على الأماسى الشهير بأق طاغى

(1737 /1150)

إسم الشيخ و كنيته كاملا على ما حرر فى " معجم المؤلفين " مصطفى بن على الأماسى الشهير بأق طاغى الحنفى. متكلم، من المدرسين درس بمدرسة يعقوب باشا. و من آثاره " الرسالة الحميدية فى العقائد " و " شرح رسالة البركوى المسمى بمنافع الأختيار على نتائج الأفكار ". و صاحب الترجمة كان حيا قبل سنة 1737/ 1150 .³²³ ما عثرنا غير هذه العبارات الواردة المتعلقة بصاحب الترجمة فى كتب التراجم و الطبقات.

323

: كحالة ، عمر رضا ؛ معجم المؤلفين تراجم مصنفى الكتب العربية 1 - 4 ؛ الطبعة الأولى ؛ مؤسسة الرسالة ، بيروت ؛ 1414 / 1993 ، ج 3 ص 872 ؛ هدية العارفين ج 2 ص 446 .

هذا كتاب في بحث حرمة الدخان

هذا كتاب في بحث حرمة الدخان³²⁴

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين³²⁵

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على خير خلقه محمد وآله وصحبه³²⁶ أجمعين.

وبعد أرشدك الله تعالى وإيانا لما رأيت الناس متساوية الأقدام في شرب الدخان واستعماله بحيث³²⁷ لم يشذ منهم إلا من عصمه الله تعالى. ومع هذا رأيت الفاجرين، العالمين بالسنة الذين إستعاذهم³²⁸ منهم السلف إلى الله تعالى، يستعملونه ويحرضون الناس عليه. وقد قال عليه السلام: " إذا ظهرت البدع³²⁹ وسكت العالم فعليه لعنة الله"³³⁰. وقال أيضا: " ألساكت عن³³¹ الحق شيطان أخرس"³³².

324 س : هذا كتاب سيد محمد ؛ م - : هذا كتاب في بحث حرمة الدخان؛ د ، م - : هذا كتاب سيد محمد

325 د؛ م : - و به نستعين

326 م : - و صحبه

327 د؛ م : - بحيث

328 م : إستعاذ

329 د؛ م : البدعة

330

: ما وجدناه بهذا اللفظ. و لراية قريية منه أنظر: " الفردوس بمأثور الخطاب" للدليمى بتحقيق سعيد بن بسيمى، ج 1 ، ص 321 .

331 م : من

332

: و هذه العبارة قول أبى على الدقاق (ت: 406 / 1015) أنظر "الرسالة" لعبد الكريم بن هوازن القشيري بتحقيق عبد الحليم محمود ، محمود بن الشريف، ص 226 .

وقال عمر بن عبد العزيز: " إن الله تعالى³³³ لا يعذب العامة لعمل³³⁴ الخاصة و لكن إذا ظهرت المعاصى فلم ينكروها³³⁵ إستحل القوم جميعا ألعقوبة"³³⁶. فمدني ذلك لبيان حكم هذا الخبيث النجس وشاربيه³³⁷ ومستعمليه³³⁸ بناء على ما التقطته³³⁹ من كتب الأصول والفروع، وتحريرهما، مع قلة بضاعتي وعدم لياقتي بهذا الأمر الخطير والفعل العسير³⁴⁰.

ما المرجو³⁴¹ ممن نظر فى هذه الرسالة واطلع على زلة³⁴² قدم³⁴³ أوسهو قلم أن يصلحهما³⁴⁴. فإن الله تعالى لا يضيع أجر المحسنين. ويروجها لكى³⁴⁵ ينتفع بها المؤمنون ويتخلصوا من هذه البلية العظيمة المبرمة العامة. فان من ديدن الأكاير أن لا يفضحوا الأصاغر. ومع هذا إنى لأظن أن هذه الرسالة، وإن كان مما يطرحه الجهلة لكن ستقبله الكلمة.

وبعد فإنى راج من الله تعالى ومبتهل إليه أن لا يضيع سعيى ولا أجرى ويجعله لوجهه الكريم و لذاته الجسيم³⁴⁶. إنه هو البر³⁴⁷ الرحيم. ربنا إفتح بيننا و بين قومنا بالحق و أنت خير الفاتحين. برحمتك يا أرحم الراحمين.³⁴⁸

333 د؛ م : - تعالى
334 د؛ م : بعمل
335 د؛ م : + فقد
336 : "المطالب العالية بزوائد المسانيد الثمانية" لابن حجر العسقلانى بتحقيق حبيب الرحمن الأعظمى، ج 3 ، ص 213 .
337 د : و شاربه ؛ م : و شاربيه
338 د : و مستعمله؛ م : و مستعمليه
339 د : ألتقطه؛ م : التقطته
340 م : - العسير
341 د؛م : فالمرجو
342 م : ذلة
343 د : أقدام
344 د : يصلحها
345 م : كى
346 د : العظيم
347 د : التواب
348 م : - وبعد فإنى راج من الله تعالى و مبتهل إليهبرحمتك يا أرحم الراحمين

إعلم وفقك الله وإيانا، أن ههنا أربعة أشياء: ورق التنباك ودخانه ورماده³⁴⁹ والزفر الذى فى داخل آلتة. و ليس لنا بحث فى الثلاثة الأول. لأن حكمها³⁵⁰ معلوم³⁵¹ ومشهور. فحكم الرابع، أنه خبيث و نجس³⁵² كسائر الأنجاس. و حكم فم³⁵³ من إستعمله³⁵⁴ فى حكم فم³⁵⁵ البقرة الجلالة والإبل الجلالة، فى كونه نجسا، بل هو أنجس منهما. لأن الزفرالذى كان فى داخل آلتة، كانت أنتن من نجس الكلب³⁵⁶ و غيره³⁵⁷ ريجا، وأشنع³⁵⁸ منه³⁵⁹ طعما وأقبح منه لونا.

فإذا³⁶⁰ كان الأمر كذلك فالزفر من الأنجاس المغلظة. لأن صاحب الطريقة³⁶¹ أنه³⁶² صرح فى بحث الطهارة بقوله³⁶³: "والحاصل أن وجوب الإحتراز عن النجاسة ليس لذاتها، بل لوصفها المنفر

349	د؛ م	: و إستعماله
350	د؛ م	+ هو
351	م	: مطعوم
352	م	: نجس و خبيث
353	د	: فمه
354	د	: من إستعمالها
355	د؛ م	- فم
356	م	+ والخنزير
357	م	: غيرهما
358	م	: أشنع
359	م	: منهما
360	د؛ م	: وإذا
361	د	: + رحمة الله تعالى عليه ؛ م : رحمه الله
362	د؛ م	- أنه
363		

: و صاحب الطريقة هو محمد بن پير على البركوى تقى الدين الرومى الفقيه الصوفى الحنفى ولد بباليكسر سنة 926 / 1519 وتوفى سنة 981 / 1573 . من تصانيفه آداب البركوى. اربعين فى الحديث. اظهار الاسرار فى النحو. امتحان الاذكياء فى شرح لب الالباب للبيضاوي فى النحو. امعان الانظار فى شرح المقصود. انقاذ الهالكين فى عدم جواز الاجزاء بالاجرة. ايقاظ النائمين والهيام القاصرين. تحفة المسترشدين فى بيان مذاهب فرق المسلمين. تفسير سورة البقرة. جلاء القلوب. حاشية على شرح الوقاية لصدر الشريعة. دامغة المبتدعين وكاشفة بطلان الملحدين فى الكلام. الدر اليتيم فى علم التجويد. ذخر المتأهلين والنساء فى تعريف الاطهار والدماء. رسالة فى حرمة التغني ووجوب استماع الخطبة. روضات الجنات السيف الصارم فى عدم جواز وقف المنقول والدراهم. صحاح عجمية. الطريقة المحمدية عوامل فى النحو. فرائض. كفاية المبتدى فى التصريف. محك المتصوفين. نوادر الاخبار. نور الاحيار. وصيت نامه تركي فى كراريس. هدية العارفين 1،252.

من الريح المنتن والطعم الشنيع³⁶⁴ واللون القبيح " إنتهى. وقال فى³⁶⁵ القهستاني³⁶⁶ و³⁶⁷ مبسوط شيخ الإسلام³⁶⁸: "إن³⁶⁹ النجاسة إنما كانت بالنتن والعين لا باللون . لكن³⁷⁰ نجس يزول طعمه وريحه طهر" إنتهى. مع أن الطعام من اللحم وغيره إذا تغير وأنتن ريحه يكون حراما و³⁷¹ نجسا، فكذا ههنا. قال فى الأشباه و النظائر³⁷²: "والطعام إذا تغير وأنتن ريحه يكون حراما و نجسا³⁷³. واشتد تغييره تنجس وحرم" إنتهى.³⁷⁴

364 د؛ م : البشيع
365 م : - فى
366

: محمد بن حسام الدين الخراسانى القهستاني الحنفى (شمس الدين) فقيه افتى ببخارى. من تصانيفه : جامع الرموز فى شرح النقاية، جامع المباني فى شرح فقه الكيدانى ، و شرح مقدمة الصلاة و كلها فى فروع الفقه الحنفى.(حجى خليفة كشف الطنون 1802 ، البغدادى هدية العارفين 2، 244 ، الزركلى الأعلام 7 ، 233 ، البغدادى ايضاح المكنون 2، 544

367 د؛ م : من
368

: محمد بن احمد بن ابى سهل السرخسى الامام شمس الائمة أبو بكر الفقيه الحنفى المتوفى سنة 483 / 1090 صنف من الكتب الاصول فى الفقه. امالي فى الفقه. شرح ادب القاضى لابي يوسف. شرح الجامع الصغير للشيباني فى الفروع. شرح الجامع الكبير للشيباني ايضاً. شرح الحيل الشرعية للخصاف. شرح زيادة الزيادات للشيباني. شرح السير الكبير فى الفقه. شرح كتاب الكسب للشيباني. شرح مختصر الطحاوي. صفة اشراط الساعة. **المبسوط فى الفروع وهو شرح الكافي** للصدر الشهيد. **المحيط فى الفروع** عشر مجلدات وغير ذلك . هدية العارفين 1، 76 .

369 د؛ م : - إن
370 د؛ م : + فى الخزانة كل
371 د؛ م : - و
372 م : - والنظائر
373 د؛ م : - و أنتن ريحه يكون حراما و نجسا
374

: زين الدين بن ابراهيم بن محمد بن محمد بن ابى بكر الشهير بابن نجيم المصرى الفقيه الحنفى ولد سنة 926 / 1519 وتوفى سنة 1562 / 970 . و من تصانيفه **الاشباه والنظائر فى الفروع**. البحر الرائق شرح كنز الدقائق فى الفروع. تحرير المقال فى مسألة الاستبدال. التحفة المرضية فى الاراضى المصرية. تعليق الانوار على اصول المنار للنسفى. حاشية على جامع الفصولين. الحير الباقي فى جواز الوضوء من الفساقى. الرسائل الزينية فى مذهب الحنفية وهى اربعون رسالة فى الفقه. رفع الغشاء عن وقت العصر والعشاء. شرح اوائل الهداية. الفتاوى الزينية فى فقه الحنفية. فتح الغفار فى شرح المنار. الفوائد الزينية المنقط من فرائد الحسينية. فيما ضبطه اهل النقل فى خير الفصل. القول التقى فى الرد على المفتى الشقى. لب الاصول فى تحرير الاصول لابن الهمام. المسألة الخاصة فى الوكالة العامة وغير ذلك من الرسائل والمسائل فى الفقه والفروع. هدية العارفين 1 ، 76 .

فإذا كان الحال على هذا المتوال صار زفر³⁷⁵ الدخان من النجاسات³⁷⁶. وقال الله تعالى
 فى كتابه الكريم والقرآن العظيم: " **ويحل لهم الطيبات و يحرم عليكم³⁷⁷ الخبائث** "³⁷⁸. فإن
 الفقهاء³⁷⁹ قد إستدلوا على حرمة كل الخبائث بهذه الآية الكريمة³⁸⁰: من حشرات الأرض كالضفدع
 والفأرة والحية وغيرها، و³⁸¹ من السباع كالكلب والذئب والأسد وغيرها. مع أن بعضهم صرح بأن
 اللازم³⁸² فى هذه الآية المنجس³⁸³. ومن جملة³⁸⁴ الإستدلال الفقهاء،³⁸⁵ قول ابن ملك³⁸⁶ فى شرح
 المجمع ويحرم كل ذى مخلب من طير³⁸⁷ كالباذى والنسر³⁸⁸ وغيرهما، و ذى ناب من السباع والحشرات
 كلها، كالذباب³⁸⁹ والعقارب والفأرة ونحوها. لأنها من الخبائث. قال الله تعالى: " **ويحل لهم³⁹⁰**
الطيبات³⁹¹ و يحرم عليهم الخبائث "³⁹² إنتهى.

375	د ؛ م	- زفر
376	د ؛ م	+ الخبائث
377	د ؛ م	عليهم
378	:	الأعراف 157/7
379	د ؛ م	+ رحمهم الله
380	م	- الكريمة
381	م	- و
382	د ؛ م	ألام
383	د ؛ م	للجنس
384	د	- جملة
385	م	و من جملة إستدلال الفقهاء
386		

: هو عبد اللطيف بن عبد العزيز بن امين الدين الرومي الفقيه الحنفي المعروف **بابن ملك** كان يسكن ويدرس فى بلدة تيرة من
 مضافات ازمير إلى ان توفى بها سنة 801 / 1398. وارخوا تاريخ وفاته ببرهان الاتقيا. تصانيفه بدر الواعظين وذخر
 العابدين. رسالة فى التصوف. **شرح مجمع البحرين لابن الساعاتى فى الفروع**. شرح المنار للنسفى فى الاصول. شرح
 وقاية الرواية لبرهان الشريعة فى الفروع. مبارق الازهار فى شرح مشارق الانوار. هدية العارفين 1، 617 .

387	د ؛ م	: الطير
388	د ؛ م	: والصقر
389	د ؛ م	: كالذئب
390	د	+ من
391	م	- و يحل لهم الطيبات
392	:	الأعراف 157/7

فإذا كان الأمر كذلك، فوجب على من إستعمله، أن يتوب ولا يسوف. لأنه هلك المسوفون. مع أنه قيل: ثم العجب منك إنك³⁹³ لا تتأمل فى حالك. فان ساعات اليوم والليل³⁹⁴ أربعة وعشرون، والنفس فيها³⁹⁵ أربعة عشر³⁹⁶ ألفا. ويجب عليك التوبة فى كل نفس. وترك التوبة معصية. فمن فعل³⁹⁷ عصى. معصية واحدة، ولم يتب حتى مضى عليه³⁹⁸ يوم وليلة، فقد أذنب أربعة عشر³⁹⁹ ألفا. فقس ذنوبك فى عمرك، كم تذهب⁴⁰⁰. فعليك أن تتوب عن جميع المعاصى ولا تترك ذنبا واحدا . فان مذهب أبى هاشم أنه لو تاب من جميع الذنوب ولم يتب عن ذنب واحد لم يصح⁴⁰¹ أصلا. فكيف⁴⁰² من أصر على المعاصى. وعن النبى صلى الله عليه و سلم: "إن المؤمن إذا أذنب كانت نقطة سوداء فى قلبه. فإن تاب ونزع واستغفر، صقل منها⁴⁰³ وإذا⁴⁰⁴ زادت، حتى تعلوا⁴⁰⁵ قلبه. فذلك⁴⁰⁶ الران الذى ذكره الله تعالى فى كتابه " بل ران على قلوبهم ما كانوا يكسبون"⁴⁰⁷ إنتهى.⁴⁰⁸

د ؛ م : - إنك	393
م :	394
د :	395
د ؛ م : و عشرون	396
د ؛ م : فعله	397
د : - عليه	398
د : أربعة و عشرين	399
د : كم تذنب	400
د : + توبته	401
د : كيف	402
د : - منها	403
د : + عاد	404
د : تعلو	405
د : فذاك	406
د : المطففين 14/83	407
د : رواه ابن ماجة فى كتاب الزهد 29 ؛ و أحمد فى مسنده ج 2 ، ص 297 .	408

وبعد ذلك فاعلم⁴⁰⁹ أن ربك لم يبدك في⁴¹⁰ رحم أمك بالدم من فمك. بل غداك من السرة. لكون الفم موضع الإقرار بالتوحيد والقرآن. فلما وقع الإختيار في يدك، لوثته⁴¹¹ بالزفر والفحش⁴¹² وغير ذلك من الحرام . فلو لوثك الله تعالى⁴¹³ بالقطران و طينة الخبال لا يكون عجا .

ثم إعلم أيضا، أنه ما دام رائحة الزفر تظهر⁴¹⁴ من فمه، لم يظهر سؤره. لأن ريقه نجس، كريق شارب الحمر، وريق الهرة الآكلة للفأرة،⁴¹⁵ و يد المستنجدى التى يشم منها رائحة النجاسة. كما صرح فى الأشباه بقوله "ألشروط"⁴¹⁶ فى الإستنجاء، إزالة الرائحة عن موضع الإستنجاء، والإصبع الذى يستنجدى⁴¹⁷ به. إلا إذا عجز، والناس عنها⁴¹⁸ غافلون" إنتهى. و⁴¹⁹ قال فى شرح المنية⁴²⁰: "وإشترط⁴²¹ صاحب المحيط⁴²² مع ذلك أى مع⁴²³ أكبرالرأى⁴²⁴ قد طهر، إن لا يوجد منه طعم

د	409	- فاعلم
د	410	من
د	411	+ فى يدك
د	412	النجس
د	413	- تعالى
د	414	يظهر
د	415	أكلت الفأرة
د	416	و يشترط
د	417	إستنجدى
د	418	عنه
د	419	- و

420

: **منية المصلى وغنية المبتدى** للشيخ الامام سديد الدين هو محمد بن محمد الكاشغرى المتوفى سنة 1305/ 705 . وهو كتاب معروف متداول بين الحنفية **وقد شرحه ابن امير الحاج** شرحا بسيطا في مجلدين. ثم ان الشيخ ابراهيم بن محمد الحلبي الف شرحا جامعا كبيرا في مجلد سماه غنية المستملى. فاقبل عليه الناس وتلقاه الفضلاء بالقبول. ثم اختصره تسهيلا للطالبيين. وتوفى سنة 1549 / 956 . واما شرح الامام الشهير بابن امير الحاج محمد بن محمد بن احمد [محمد] الحنفى المتوفى سنة 1474 / 879 اكبر منه حجما. رسم حرف الميم بالمشروح وحرف الشين بالشرح وسماه حلبة المجلى وغبية المهتدى فى شرح منية المصلى .وهو اكبر منه حجما. وشرحه عمر بن سليمان شرحا ممزوجا دون حجم الحلبي. الفه وائمه فى سنة 1664 / 1075 . كشف الظنون 2 / 1886.

د : واشترط

422

: هو محمد بن احمد بن ابى سهل السرخسى الامام شمس الائمة أبو بكر الفقيه الحنفى المتوفى سنة 1090 / 483 . صنف من الكتب الاصول فى الفقه. امالي فى الفقه. شرح ادب القاضى لابي يوسف. شرح الجامع الصغير للشيباني فى الفروع. شرح الجامع الكبير للشيباني ايضا. شرح الحيل الشرعية للخصاف. شرح زيادة الزيادات للشيباني. شرح السير الكبير فى الفقه. شرح كتاب

النجاسة ولا لونها ولا ريحها . وإن وجد هذه الأشياء المذكورة، لا يحكم بطهارته. وعليه أكثر المشايخ، بل لا ينبغي أن يكون فيه خلاف" إنتهى. وقال فى الدرر⁴²⁵: "يطهر المتنجس ثوبا كان أو غيره عن النجاسة مرئية،⁴²⁶ بزوال عينها وزوال أثرها، كاللون والرائحة، إن لم يشق زواله، بأن لا يحتاج إلى الصابون ونحوه. فإن الآلة المعدة لقلع النجاسة هى الماء. فإن أحتيج إلى شيء آخر، يشق عليه ذلك" إنتهى.

الكسب للشيباني. شرح مختصر الطحاوي. صفة اشراط الساعة. **المبسوط في الفروع وهو شرح الكافي للصدر الشهيد. المحيط في الفروع** عشر مجلدات وغير ذلك. هدية العارفين 1، 76 .

د : - مع 423

د : + أنه 424

425

: محمد بن فرامر بن على الشهير. بمنلا خسرو شيخ الاسلام الرومي الحنفي المتوفى سنة 885 / 1480. من تصانيفه **درر الاحكام** شرح غرر الاحكام له. **حاشية على تفسير البيضاوى حاشية على تلويح التفتازانى** في الاصول. حاشية على المطول في المعاني والبيان. رسالة في تفسير آية يوم يأتي بعض ايات ربك. رسالة في الولاة شرح اصول البزدوى. شرح تلخيص المفتاح للقزويني في المعاني والبيان. غرر الاحكام في الفروع. كاشفة شبهات العلائقية في انواع شتى من العلوم. مرآة الاصول في شرح مرقة الوصول. مرقة الوصول في علم الاصول. مشكل الاحكام. نقد الافكار في رد الانظار اجوبة اسئلة من الفنون وغير ذلك. هدية العارفين 1، 211 .

د : المرئية 426

فإن قلت: 427 فبناء 428 على ما ذكرت في تطهر⁴²⁹ الفم مشقة لإحتياجه إلى غير الماء. قلت: فأبي ضرورة⁴³⁰ دعت وإقتضت إلى أن تتلطح فمك بنجاسة الزفر، في الصبح والمساء، على الدوام، وفي كل الآن، حتى تحتاج⁴³¹ إلى أن تعتذر بوقوع المشقة في التطهير، لأجل الإحتياج إلى غير الماء؟ مع أن مسائل النجاسات مبنية على أنواع الضرورات. كما هو المشهور في كتب الفقهاء. مثل طهارة طين الشوارع والأزقة. ومواضع الضرورات، مستثناة عن⁴³² قواعد الشرع. كذا في الذخيرة⁴³³ والتوفيق⁴³⁴.

فثبت هذا الحكم قوى ومحكم. فلا مجال للممانعة والمخالفة لأحد فيه. فلا يقاس هذا النجس والمتنجس إلى من تنجس⁴³⁵ ثوبه أو بدنه بنجاسة أخرى، بلا إختيار وضرورة، بحسب إقتضاء

د	427	: + فهو معذور
د	428	: بناء
د	429	: تطهير
د	430	: حاجة
د	431	: يحتاج
د	432	: في
	433	

احمد بن ابى العلاء ادريس بن عبدالرحمن ابن عبدالله الصهاجى البهفشى (يفتح الباء الموحدة وسكون الهاء وفتح الشين المعجمة من قبائل صنهاجة) شهاب الدين أبو العباس القراني (يفتح القاف مقبرة بمصر) ولد سنة 626 / 1228 وتوفي سنة 684 / 1285. من تصانيفه الاجوبة عن الاسئلة الواردة على خطب ابن نباتة. الاجوبة الفاخرة على الاسئلة الفاجرة في رد اليهود والنصارى. الاحتمالات المرجوحة. الاحكام في تمييز الفتوى عن الاحكام وتصرف القاضى والامام. الادلة الوجدانية في الرد على النصرانية. الاستبصار في مدركات الابصار في خمسين مسألة. الاستغناء في احكام الاستثناء. الامنية في ادراك النية. الانقاد في الاعتقاد. انوار البروق في انواع الفروق في القواعد الفقهية. البارز لكفاح الميدان. البيان في تعليق الايمان. تنقيح الفصول في الاصول. **الذخيرة في الفروع** ست مجلدات. شرح الاربعين في اصول الدين لفخر الرازي. شرح التنقيح له. شرح التهذيب. شرح الجلاب. شرح المحصول لفخر الرازي. عقد المنظوم في الخصوص والعموم في الاصول. المناظر في الرياضيات. المنجيات والمواقف في الادعية. اليواقيت في احكام المواقيت. هدية العارفيى 1 ، 99 .

434

: شرح وقاية الرواية في مسائل الهداية للامام برهان الدين الشريعة محمود ابن صدر الشريعة الاول عبيدالله المحبوبي الحنفي. صنفه لابن بنته صدر الشريعة الثاني. وهو متن مشهور اعتنى بشأنه العلماء بالقراءة والتدريس والحفظ فشرحه الشيخ جنيد ابن الشيخ سندا الحنفي العلامة زين الدين وهو شرح مفيد وسماه " **توفيق العناية في شرح الوقاية** " لحصوله بتوفيق الله تعالى. كشف الظنون حاجى خليفة ، 2 ، 2020 - 2021 .

د : 435 يتنجس

أحوال الإنسان في بعض الأحيان. فمن تردد فيه أو شك، فقد قطع⁴³⁶ عرق دينه، وعرض إسلامه على الخلل والزوال. فنتفكر وأعرف، هكذا المعنى الدقيق اللطيف. فلا تكن من الممترين.

وإعلم أنه لما ثبت وصح كون الزفر من النجاسات المغلضة، فصلاة من إستعمله ودوامه عليه وتلطخ فمه به، غير جائزة و باطلة. وأما على مذهب الإمام الشافعي⁴³⁷ فلا شبهة. لأن أدنى مقدار النجاسة، منع جواز الصلاة عنده. وأما على مذهب الإمام الأعظم⁴³⁸ فكذلك أيضا. لأن داخل فمه، من اللسان وغيره، إذا قيس يكون أزيد من مقدار الدرهم للمساحة⁴³⁹.

فالويل كل الويل على من إبتلا⁴⁴⁰ به، ويداوم عليه ويصلى بنفسه أو يؤم للمسلمين، مع زعمه أنه مسلم ومنتق ومفتدى للمسلمين. ويظهر نتيجة هذا الكلام، إذا لم يعتمد عليه يوم تبلى السرائر ويقول المجرمون فارجعنا نعمل صالحا إنا موقنون. وإن كان اليوم معاندا ومصرا وجاحدا وحاسدا. أعاذنا الله⁴⁴¹ إياكم⁴⁴² من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا ومن قبائح أحوالنا آمين يا رب العالمين.

تنبيه:

إعلم أنه قال في معالم التنزيل⁴⁴³ في تفسير⁴⁴⁴ قوله تعالى "إن مثل عيسى عند الله كمثل آدم خلقه من تراب ثم قال له كن فيكون"⁴⁴⁵. وفيما سبق من التمثيل على جواز القياس دليل⁴⁴⁶.

- 436 د : طم
437 د : + رحمه الله تعالى
438 د : + رحمه الله تعالى
439 د : - للمساحة
440 د : أتبلى
441 د : + تعالى
442 د : و إياكم
443

: الحسين بن مسعود بن محمد المعروف بالفراء أبو محمد البغوي من اعمال هراة الفقيه الشافعي توفي سنة 516 / 1122 . من تصانيفه ارشاد الانوار في شمائل النبي المختار. ترجمة الاحكام في الفروع. التذهيب في الفروع. الجمع بين الصحيحين البخاري

وقال فى تفسير أبوالليث⁴⁴⁷ " و فى هذه الآية دليل على أن الشيء يشتهه⁴⁴⁸ بالشيء. و إن كان بينهما فروقا كثيرة، بعد أن يجتمعها⁴⁴⁹ فى وصف واحد. كما أن ههنا خلق آدم من تراب ولم يخلق عيسى عليه السلام من تراب. فكان بينهما فرقا من⁴⁵⁰ هذا الوجه. ولكن يثبت أنه خلقاهما⁴⁵¹ بغير أب" إنتهى.

فان قلت: إثبات كون الزفر من النجاسة بقوله تعالى " و يحرم عليهم الخبائث"⁴⁵² إثبات⁴⁵³ الحكم بالقياس. وذا لا يتيسر إلا للمجتهد، حتى يستدل به. قلنا: هذا السؤال إذا⁴⁵⁴ هو من عدم معرفة معنى القياس وعدم التمييز بين الثابت بالقياس وبين الثابت بالنص. فإن القياس إثبات حكم شيء بشيء آخر، لإشتراكهما فى علة. وبعبارة أخرى، هو تعديده الحكم من الأصل إلى الفرع، بعلّة متحدة لا تدرك بمجرد اللغة. كإثبات حرمة الربا فى الذرة، قياسا على الحنطة. فإن الذرة غير

ومسلم. شرح السنة فى الحديث. الكفاية فى الفقه. الكفاية فى القراءة. مصابيح السنة فى 4719 حديثا. معالم التنزيل فى تفسير القرآن مطبوع. معجم الشيوخ. هدية العارفين 1، 312.

444 د : التفسير
445 د : آل عمران 59/3
446 د : دليل على جواز القياس
447 د : أبى الليث
: هو ابو الليث السمرقندى ابى الليث نصر بن محمد بن ابراهيم بن الخطاب الفقيه الحنفي السمرقندى الملقب بامام الهدى توفى سنة 983 /373 . صنف من الكتب بستان العارفين. تفسير القرآن. تنبيه الغافلين. حصر المسائل فى الفروع. خزنة الفقه دقائق الاخبار فى ذكر الجنة فى النار. شرح الجامع الصغير للشيباني فى الفروع. عيون المسائل. الفتاوى. مبسوط فى الفروع. مختلف الرواية فى مسائل الخلاف. مقدمة فى الفقه. نواذر الفقه. النوازل فى الفروع. هدية العارفين 1، 490 .

448 د : يثبت

449 د : يجتمعها

450 د : فى

451 د : خلقهما

452 : الأعراف 157/7

453 د : - إثبات

454 د : إنما

الحنطة وغير داخله فيها. فقد حكم بجرمة الربا فيها قياسا على الحنطة. وكإثبات الشافعيين⁴⁵⁵ حرمة النبيذ قياسا على الخمر.

وما نحن فيه ليس كذلك. فإن الحباث تتناول زفر الدخان لغة⁴⁵⁶. فإن الحبيث ما يستقذره طبع أهل المروءة. وكون الزفر مستقذرا أظهر من الشمس وأبين من الأمس. ومما لا ينبغي أن يرتاب عنه ولا ينكره إلا من كان طبعه مستقذرا بقدر هذا الحبيث. فلا يميز الطيب من الحبيث. أو كان معاندا محتالا، لا إنصاف له أصلا. فيكون الزفر داخلا تحت الحباث لغة. فلا يكون الإستدلال به إستدلالا بالقياس. بل هذا⁴⁵⁷ إثبات بظاهر النص وثبت نجاسته به. ومع هذا قال العلامة الثاني سعدالدين النفثازاني⁴⁵⁸ في التلويح "ثم هذه الشروط أى شروط الإجتهد إنما هى فى حق⁴⁵⁹ المجتهد المطلق أذى يفتى فى جميع الأحكام. وأما المجتهد فى حكم دون حكم، فعليه معرفة ما يتعلق بذلك الحكم". و قال المولى المذكور فى حاشيته على مختصر المنتهى⁴⁶⁰ "هذا فى حق المجتهد المطلق. وأما

455 د : الشافعي

456 د : - فإن الحباث تتناول زفر الدخان لغة

457 د : هو

458

: الامام سعد الدين مسعود بن عمر بن عبدالله الهروي الحراساني العلامة الفقيه الاديب الحنفي الشهير بالنفثازاني ولد سنة 722 / 1322 وتوفى بسمرقند في المحرم سنة 792 / 1389. من تصانيفه اربعين في الحديث. ارشاد الهادي في النحو. الاصباح في شرح ديباجة المصباح في النحو. تركيب الجليل في النحو. التلويح في كشف حقائق التنقيح في الاصول. تهذيب المنطق والكلام. الجذر الاصم في شرح مقاصد الطالبين. حاشية على الكشاف للزخشري إلى سورة. دفع النصوص والنقوص. رسالة الاكراه. شرح تصريف الزنجاني. شرح تلخيص المفتاح للسكاكي في المعاني والبيان. شرح حديث الاربعين. شرح الشمسية في المنطق. شرح العقائد النسفية. شرح فرائض السراجية. شرح الكشاف. شرح منتهى السؤال والامل لابن الحاجب. فتاوى الحنفية. قوانين الصرف. كشف الاسرار وعدة الابرار في تفسير القرآن فارسي. مختصر شرح تلخيص الجامع للشيخ مسعود. المختصر من شرح تلخيص المفتاح في المعاني. المطول في المعاني والبيان. مفتاح الفقه. مقاصد الطالبين في علم اصول الدين. نعم السواغ في شرح النواغ للزخشري. هدية العارفين 1 ، 370 .

459 د : - حق

460 : الامام سعد الدين مسعود بن عمر بن عبدالله الهروي الحراساني العلامة الفقيه الاديب الحنفي الشهير بالنفثازاني

المجتهد فى مسألة، فيكفيه العلم بما يتعلق بها. ولا يضره الجهل بما لم يتعلق بها" إنتهى. و قال فى الديميرى⁴⁶¹ "لا يشترط أن يكون للمجتهد مذهب مدون" إنتهى.

وقال شارح المنية⁴⁶² فى بحث مسألة "لو إشتبهت عليه القبلة، ولو كان من⁴⁶³ بحضرتة⁴⁶⁴ ليس من أهل ذلك المكان، لا يأخذ⁴⁶⁵ بقوله إن لم يوافق تحريه. لأنه مجتهد مثله. و لا يجوز لمجتهد تقليد مجتهد⁴⁶⁶" إنتهى. و قال فى حقائق المنظومة⁴⁶⁷ "رجل معه أوان، فى بعضها ماء طاهر وفى بعضها نجس. وليس معه ماء طاهر سواه. ولا يفرق الطاهر من النجس. والأول طاهر⁴⁶⁸ فعليه أن يتحرى ويتوضأ بما يقع فى تحريه أنه طاهر. ولا يجوز التيمم عند الشافعى . و عندنا، ليس له التحرى، بل يريق الكل، ثم يتيمم".

461

: هو بن عوض الديميرى بهرام بن عبدالله بن عبد العزيز ابن عمر بن عوض الديميرى المالكى القاضى بمصر توفى سنة 805 / 1402 . من تصانيفه الشامل فى فروع المالكية. شرح الالفية لابن مالك فى النحو. شرح مختصر الشيخ خليل فى الفروع. شرح منتهى السؤل والامل لابن الحاجب. مناسك الحج. قواعد السنة وغير ذلك. هدية العارفين، 1 ، 244 .

462

: هو الزاهدي نجم الدين ابوالرجا مختار بن محمود بن محمد الغزيمى الخوارزمى الفقيه الحنفى المعروف بالزاهدي المتوفى سنة 658 / 1259 . له من الكتب جامع فى الحيض. حاوى مسائل الواقيات والمنية وما تركه فى تدوينه من مسائل القنية وزاد فيه من الفتاوى لتتيمم الغنية ، رسالة الناصرية. زاد الائمة فى فضائل خصيصة الامة. شرح مختصر القدورى. الصفوة فى الاصول. فرائض الزاهدي. فضل التراويح. قنية الفتاوى. قنية المنية لتتيمم الغنية لاستاذة بديع. كتاب الفضائل. مجتنى فى الاصول. هدية العارفين 1 ، 423 .

د 463 - من

د 464 + من

د 465 : لا يؤخذ

د 466 : + آخر

467

: منظومة النسفى فى الخلاف وهو أبو حفص عمر ابن محمد بن احمد النسفى المتوفى سنة 537 / 1142 . رتبها على عشرة ابواب الاول فى قول الامام الثانى فى قول ابى يوسف الثالث فى قول محمد الرابع فى قول الامام مع ابى يوسف الخامس فى قوله مع محمد السادس فى قول ابى يوسف مع محمد السابع فى قول كل واحد منهم الثامن فى قول زفر التاسع فى قول الشافعى العاشر فى قول مالك اتمها فى يوم السبت فى صفر سنة 504 . وعدد ابياتها الف والتسعة وستون والستمائة. ولها شروح كثيرة. منها لابي المحامد محمود بن محمد بن داود اللؤلؤى البخارى الافشنجى شرح سماه الحقائق [حقائق المنظومة] مكث فى جمعه اكثر من سبع سنين واتمّه يوم عيد الاضحى من سنة 666 ست وستين وستمائة ببخارى وتوفى سنة 671 / 1272. قال سميت به حقائق المنظومة ليكون الاسم دالا على فحواه ومخبراعما حواه. كشف الظنون حاجى خليفة ج 2 ص 1867-1868 .

د 468 - والأول طاهر

و قال الطحاوي⁴⁶⁹ " و يخلط المائين ثم يتيمم. وهذا أحوط، كيلا يضيع الماء. وإنما وضع المسئلة في كون الطاهر أقل. إذ لو كان الطاهر غالباً، فعليه التحري إجماعاً. لأن الحكم للغالب" إنتهى.

و إذا علمت هذا فرحم الله امرأً إتبع الحق ولا يتبع الهوى. فانه يضل عن سواء السبيل. وإلا فما ذا بعد الحق إلا الضلال. لأن الحق أحق أن يتبع.

فإن قلت: إن الأصل فيما هو في الأرض حل⁴⁷⁰ الإنتفاع به⁴⁷¹ في شريعتنا. لقوله تعالى "هو الذي خلقكم⁴⁷² ما في الأرض جميعاً"⁴⁷³. قلنا: ذلك في زمان الفترة قبل بعثة النبي صلى الله عليه و سلم و قبل بيان الشرائع و الحلال والحرام.⁴⁷⁴ لقوله تعالى "أليوم أكملت لكم دينكم"⁴⁷⁵ وقوله تعالى "ولا رطب ولا يابس إلا في كتاب مبين"⁴⁷⁶. كذا في التوضيح وحاشيته التلويح⁴⁷⁷.

469

: هو احمد بن محمد بن سلامة الازدي أبو جعفر الطحاوي الفقيه الحنفي (الازد بفتح الهمزة) ولد بمصر سنة 229 / 843 وتوفي سنة 321 / 933 . له من التصانيف احكام القرآن. اختلاف العلماء. بيان السنة والجماعة في العقائد. حكم اراضى مكة المكرمة. شرح الجامع الصغير والكبير للشيباني في الفروع. عقود المرجان في مناقب ابي حنيفة النعمان. الفرائض. قسمة القبي والغنائم. كتاب التاريخ. كتاب التسوية بين حدثنا واخرنا. كتاب الخطابات. كتاب الشروط الصغير. كتاب الشروط الكبير. كتاب المحاضر والسجلات. كتاب المحاضرات. المختصر في الفروع. المشكاة. معاني الآثار في الآثار الماثورة عن النبي صلى الله عليه وسلم في الاحكام. نقض كتاب المدلسين على الكرابيسي. نوادر الفقه. نوادر القرآن وغير ذلك. هدية العارفين 1 ، 58-59 .

470 د - : حل

471 د - : به

472 د : خلق لكم

473 : البقرة 29/2

474 د : + لأن في هذا الزمان

475 : المائة 3 / 5

476 : الأنعام 59/6

477

: الطوسي - على بن محمد علاء الدين الطوسي ثم الرومي الحنفي سافر إلى سمرقند وتوفي بها سنة 887 سيع وثمانين وثمانمائة/1483 من تصانيفه البداية في المحاكمة بين الحكماء. حاشية على التلويح للفتناني. حاشية على شرح العضد لمختصر المنتهى حاشية على لوامع الاسرار في المنطق والحكمة حاشية على شرح المواقف. حواشي على حاشية الكشاف للسيد الشريف الذخيرة في تهافت الفلاسفة. شرح مطالع الانوار فارسي. هدية العارفين 1، 737 .

ومع هذا، لا يلزم من ذلك حل الإنتفاع بشرب دخان التبناك. إذ الإنتفاع بغير أكل⁴⁷⁸ وشرب دخانه ممكن وصحيح. مع⁴⁷⁹ الإنتفاع⁴⁸⁰ وشرب⁴⁸¹ الدخان غير ضرورى كالنفس⁴⁸² ونحوه بمقتضى الآية المذكورة⁴⁸³. لأنه قال صاحب التوضيح⁴⁸⁴ "وإعلم أن الذى لا يوجد له محرم ومبيح، فإن كان الإنتفاع به ضروريا، كالتنفس ونحوه، فغير ممنوع إتفاقا⁴⁸⁵. وإن لم يكن ضروريا، كأكل الفواكه، فعند بعض الفقهاء على الإباحة. فإن أرادوا⁴⁸⁶ أن الله تعالى حكم بإباحته فى الأزل، فهذا غير معلوم. وإن أرادوا عدم العقاب على الإنتفاع فحق" إنتهى .

وأما الإنتفاع بشرب دخانه وتلطيخ الفم بزفره، ففى حكم أكل النجاسة. وأكل النجاسة حرام. إذ الزفر الذى فى داخل آلتة، خبيث و نجس. بل هو أخبث وأنجس من جميع الحبائث و النجاسات⁴⁸⁷ المغلظات⁴⁸⁸ لما مر⁴⁸⁹. قال النبى عليه السلام: "إذا اجتمع الحلال والحرام أى دليل الحلال⁴⁹⁰ الحرام والحلال⁴⁹¹ غلب الحرام⁴⁹² الحلال"⁴⁹³. وفى المستصفى⁴⁹⁴: "الأصل⁴⁹⁵ أن المحرم مع

-
- 478 د : الأكل
479 د : + أن
480 د : ألبتلاء
481 د : بشرب
482 د : كالنفس
483 د : - بمقتضى الآية المذكورة
484

: هو الامام سعد الدين مسعود بن عمر بن عبدالله الهروي الحراساني العلامة الفقيه الاديب الحنفي الشهير **بالفتازانى**
ولد سنة 722 / 1322 ، وتوفى بسمرقند في المحرم سنة 792 / 1389 .

485

د : - لأنه قال صاحب التوضيح واعلم أن الذى لا يوجد له محرم و مبيح فإن كان الإنتفاع به ضروريا كالنفس و نحوه فغير ممنوع
إتفاقا

- 486 د : أراد
487 د : - والنجاسات
488 د : + والنجاسات
489 د : - لما مر
490 د : + و
491 د : - والحلال
492 د : + على

المبيح، إذا اجتمعا ومحرم⁴⁹⁶ أولى. لأن الحرام، واجب الإمتناع، وإلا مباح⁴⁹⁷ جائز الإتيان. " وقال النبي عليه السلام: "أحلل بين والحرام بين وبينهما أمور مشتبهات"⁴⁹⁸. دع⁴⁹⁹ ما يربك إلى ما لا يربك"⁵⁰⁰. وقد صرح بعض العلماء فى قوله تعالى: " ويحرم عليهم الخبائث"⁵⁰¹ أن الخبائث جمع محلا⁵⁰² بلام الإستغراق. فيدخل فيه كل فرد من أفراد الخبائث إلا بدليل منفصل، كأكل الثوم والبصل. فإنه غير محرم، إن لم يقرب المسجد و نحوه. لأنه ثبت حله بقوله صلى الله عليه و سلم: "لا،"⁵⁰³ و لكن أكره ريحه" فى جواب من سأل رسول الله صلى الله عليه و سلم عنه وقال حرام⁵⁰⁴ هو.⁵⁰⁵ و تفصيله فى المصاييح⁵⁰⁶. بخلاف هذ الخبيث المبحوث عنه. فإنه ما ورد⁵⁰⁷ حله وخروجه عن عموم قوله تعالى: " ويحرم عليهم الخبائث "⁵⁰⁸ لا⁵⁰⁹ كتاب ولا سنة ولا إجماع أمة ولا قياس مجتهد.

493	: تقدم تحريجه فى العبارة الخلفية برقم 44 .
494	
	: المستصفى فى اصول الفقه . من تأليفات أبى حامد محمد بن محمد بن محمد بن محمد بن محمد بن محمد الامام حجة الاسلام أبو حامد الغزالي الطوسى الشافعي ولد سنة 450 / 1058 وتوفى سنة 505 / 1111 .هدية العارفين ، 1 ، 79 - 80 - 81 .
495	د : + هذ الحرمة
496	د : المحرم
497	د : والمباح
498	د : - و بينهما أمور مشتبهات. رواه البخارى، كتاب الإيمان 39، و البيوع 2 ، و رواه المسلم فى المساقات 107 ، 108 .
499	د : فدع
500	: رواه الترمذى فى صفة القيامة 60 ، و النسائى ف الأشربة 50 ، و أحمد فى مسنده ج 1 ، ص 153 .
501	الأعراف 157/7
502	د : المحلى
503	د : - لا
504	د : أ حرام
505	: رواه مسلم فى الأشربة 170 ، و أحمد فى مسنده ج 3 ، ص 12 .
506	
	:حسين بن مسعود بن محمد المعروف بالفراء أبو محمد البغوي من اعمال هراة الفقيه الشافعي توفى سنة 516 / 1122 من تصانيفه ارشاد الانوار فى شمائل النبي المختار. ترجمة الاحكام فى الفروع. التذهيب فى الفروع. الجمع بين الصحيحين البخاري ومسلم. شرح السنة فى الحديث. الكفاية فى الفقه. الكفاية فى القراءة. مصاييح السنة فى 4719 اربعة آلاف وسبعمئة وتسعة عشر حديثا. معالم التنزيل فى تفسير القرآن مطبوع. معجم الشيوخ. هدية العارفين 1 ، 312 .
507	د : + فى
508	الأعراف 157/7
509	د : - لا

والحيث ما يستخبثه الطبع ويستقدره النفس. والعبرة في الإستخبات والإستقذار، لطبع أهل المروءة والأخلاق الجميلة من العرب على ما قيل. فإن أهل البادية يستطيعون أكل جميع الحيوانات. صرح به شيخ زاده⁵¹⁰ في حاشيته على القاضى. وقد صرح القاضى⁵¹¹ فى تفسير قوله تعالى: يسألونك⁵¹². فإذا، أحل الله لكم الطيبات⁵¹³. إن الطيب و⁵¹⁴ هو ما لم يستخبثه الطباع السليمة ولم تنتفر عنه. ومن مفهومه حرمة مستخبات العرب. وقال القاضى عضد⁵¹⁵ فى تفسير هذه الآية: ويعلم

510

: **شيخ زاده** محمد بن مصلح الدين مصطفى القوجوى محيي الدين الحنفي المعروف بشيخ زاده المدرس الرومي توفى سنة 1544 / 951 له من الكتب الاخلاصية في تفسير سورة الاخلاص. تعليقة على شرح الهداية لابن مكنوم. حاشية على انوار التنزيل للبيضاوي مجلدات مطبوع. حاشية اخرى على انوار التنزيل. شرح فرائض الراجية. شرح قصيدة البردة. شرح المشارق للصغاني. شرح مفتاح العلوم للسكاكي في المعاني والبيان. شرح الوقاية في مسائل الهداية. هدية العارفين ج 2 ص 238 .

511

: **القاضى البيضاوى** - عبدالله بن عمر بن محمد بن على الشيرازي الامام ناصر الدين أبو سعيد القاضى البيضاوى الفقيه الشافعي توفى سنة 1291 / 691 . قيل توفى بتبريز سنة 1292 / 696 وقيل سنة 1286 / 685 . من تصانيفه. انوار التنزيل في اسرار التأويل في تفسير القرآن. تحفة الابرار في شرح المصاييح تذكرة في الفروع رسالة في موضوعات العلوم وتعاريفها شرح مصاييح السنة للبعوي شرح الفصول لنصير الطوسي غاية الفصوى في دراية الفتوى. لب الالباب في علم الاعراب مختصر الكافية في النحو. طالع الانوار في علم الكلام. مرصاد الافهام إلى مبادئ الاحكام. مصباح الارواح في الكلام منتهى المنى في شرح اسماء الله الحسنى منهاج الوصول إلى علم الاصول. نظام التواريخ فارسي وغير ذلك. البلياني - الشيخ اوحى الدين عبدالله بن ضياء الدين مسعود بن محمد بن على بن احمد بن عمر البلياني الصوفى المتوفى سنة 1287 / 686 . يوم عاشوراء. صنف جهان الرمل (لعله ليس له) رياض الطالبين. هدية العارفين ج 1 ص 462 - 463 .

د 512 : + ما ذا أحل لهم قل أحل لكم الطيبات

د 513 : - فإذا أحل الله لكم الطيبات

د 514 : - و

515

: هو عبدالرحمن بن ركن الدين احمد بن عبد الغفار البكري **القاضى عضد الدين الايجي** (ايح بلدة من نواحي شيراز) الحنفي كان قاضيا بممالك الاتقان ولد سنة 700 / 1300 وتوفى سنة 1355 / 756. له آداب عضد الدين. اخلاق عضد الدين. اشراق التواريخ. بهجة التوحيد. تحقيق التفسير في تكثير التنوير في تفسير القرآن. جواهر الكلام في مختصر المواقف له. الرسالة العضدية في الوضع. زبدة التاريخ في ترجمة اشراق التواريخ. شرح المقالة المفردة في صفة الكلام. شرح منتهى السؤل والامل لابن الحاجب. عقائد العضدية مشهور. عيون الجواهر. الفوائد الغيائية في المعاني والبيان. الكواشف في شرح المواقف. المواقف السلطانية في علم الكلام وغير ذلك. هدية العارفين 1 ، 527 .

منه حرمة المستخبثات. و هي⁵¹⁶ ما لا يستطيبه أصحاب الطباع⁵¹⁷ السليمة في وقت الحصب. فتأمل فتدبر⁵¹⁸ ولا تكن من المعاندين والمنكرين⁵¹⁹.

عن أبي أمامة رضى الله عنه قال عليه السلام: "من دعا إلى الهدى كان له من الأجر مثل أجور من تبعه لا ينقص ذلك من أجورهم شيئاً. ومن دعا إلى الضلالة، كان عليه من الآثام مثل آثام⁵²⁰ من تبعه لا ينقص⁵²¹ ذلك من آثامهم شيئاً"⁵²².

فمن كان له عقل صاف ودين وإنصاف وخوف من الله الواحد القهار⁵²³ وحياء من رسوله المختار واقتداء لأصحابه الأخيار يكفى له هذا المقدار. وإلا فإن تلونا التوراة والانجيل⁵²⁴ والقرآن⁵²⁵ لا ينفعه ولا يكفيه. لأن الأنبياء عليهم السلام، لم يعالجوا السفية والأحمق والمعاند، بل عجزوا عنه.

كما نقل عن عيسى عليه السلام حيث قال: إني أحييت الموتى بإذن الله⁵²⁶ وأبرئ الأكمه والأبرص ولم أعالج الأحمق والسفيه وعجزت عنهما. و كما فى محمد حبيب الله وأبى جهل عدوالله. فإنه عليه السلام عجز عن المقاومة بالحروف واحتاج الى المقاتلة بالسيوف. عصمنا الله تعالى⁵²⁷ وإياكم من الجهل والسفه⁵²⁸ والعناد واتباع الشيطان والهوى. إذ قال الله تعالى " فأما من⁵²⁹ حاف

516 د - : وهى
517 د : ألبائع
518 د : وتدبر
519 د : المنكرين
520 د - : مثل آثام
521 د : لا ينقص
522 : رواه مسلم فى العلم 16 ، و أبو داود فى السنة 6 ، و ابن ماجة فى المقدمة 14 ، و أحمد فى مسنده ج 2 ، ص 397 .
523 د - : ألقهار
524 د + : والزبور
525 د : والفرقان
526 د + : تعالى
527 د - : تعالى
528 د : والسفيه
529 د - : من

مقام ربه ونهى النفس عن الهوى فإن الجنة هي المأوى⁵³⁰. آمين يا مجيب السائلين. وصلى الله على

سيدنا⁵³¹ و نبينا محمد⁵³² وآله وصحبه⁵³³ أجمعين.⁵³⁴

530 : النازعات 41-40/79

531 د : عليه السلام

532 د : - و نبينا محمد

533 د : وأصحابه

534

س : + قاله و كتبه السيد محمد المؤمن من الأضرور مسكنا والكفجون مولودا والحنفى مذهبا لسنة إحدى و تسعين وألف من هجرة من له العز والشرف. ألهم اغفر وارحم لنا ولوالدينا ولمن له حق علينا ولمن دعانا بالخير ولمن وصانا بالدعاء الخير والجميع المؤمنين، والمؤمنين والمؤمنات والميلمين والمسلمات الأحياء منهم والأموات ولمن قال آمين برحمتك يا أرحم الراحمين والحمد لله رب العالمين. أخط: صالح بن الحنفى إسماعيل